

ธัมมานุวัตกัมม์และศาสนวิถึ

เรียบเรียงโดย

สามเณรประมัย กาฬเนตร (สีลาภिरโต) ป.

ธัมมานุวัตต์ และ ศาสนาวิถึ

ธัมมานุวัตรและศาสนวิถี

สามเนตรประมัย กาฬเนตร (สีลาภิริโต) ป.

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๙๗๘-๙๗๔-๖๙๗-๑๒๕-๖

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๓ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ธันวาคม ๒๕๕๔ จำนวน ๖,๕๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา พระมหาอุทิศ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)

พระมหาอุเทน อคฺคเมธี

ทพญ.อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ

ศ.นพ.มนะพล กุลปรานีต

อ.รุ่งธิดา ขลิบเงิน

คุณดวงใจ มีกิ่งवाल

คุณสันติ ทยานานุภัทร์

คุณอรรณนิตี ลาภากรณ์

คุณวุฒิมพงษ์ อธิ์ฉากรลักษณ์

คุณเพียรพร พรหมโชติ

คุณภูธัช เจริญเชื้อ

คุณธนิศา ทยานานุภัทร์

คุณอุดม ทยานานุภัทร์

ออกแบบปก

จัดรูปแบบเนื้อหา

จัดรูปเล่ม

พิสูจน์อักษร

พิมพ์ที่

เม็คทราฟพริ้นติ้ง กรุงเทพฯ โทร ๐๒-๘๘๒-๕๔๙๒-๓

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สามเนตรประมัย กาฬเนตร (สีลาภิริโต).

ธัมมานุวัตรและศาสนวิถี.-- พิมพ์ครั้งที่ 2.-- กรุงเทพฯ : เม็คทราฟ พริ้นติ้ง, 2554.
256 หน้า.

1. พุทธศาสนา -- หัวข้อธรรม. I. ชื่อเรื่อง.

294.315

ISBN 978-974-697-125-6

ธรรมโอชาท

เราท่านทั้งหลายซึ่งเป็นชาวพุทธ ก็ให้หม้พุทธอยู่ในใจ พุทธะก็คือผู้รู้ คือผู้ฉลาด ให้มีความฉลาดในตัวของตัวเองแต่ละคน แต่ละพุทธ เราทุกคนก็มีพุทธ คือมีท่านผู้รู้ประจำตัวอยู่แล้ว ก็หัดให้เรามีความฉลาดในตัวเองบ้าง เพื่อเตรียมตัวเดิน เดินทางไปข้างหน้า

การไปข้างหน้า เราจะต้องไปแน่นอน จะอยากก็ตาม ไม่อยากก็ตาม รู้ก็ตาม ไม่รู้ก็ตาม แน่แน่นอนในการไป ถ้าไม่อยากจะเดินทางไปข้างหน้า ก็ให้ตัดเสีย คือเปิดของที่คว่ำอยู่ให้หงาย เปิดที่มันเป็นหลังคาคกลมอยู่ก็ถือกิเลส ออกได้ ก็ไม่ต้องไปและไม่ต้องมา แต่ถ้ายังเปิดออกไม่ได้ ปฏิเสธอย่างไรก็ปฏิเสธไปเถิด แน่แน่นอนในการไป

ธรรมะที่นักปราชญ์โบราณได้เรียบเรียงมาชี้แจงแสดงบอกในตำรา ท่านก็ไม่ได้ไปเอาจากที่ไหนมา ก็เอาจากหัวใจของท่านทั้งหลายมาชี้แจงแสดงบอกให้ท่านทั้งหลาย ให้ท่านทั้งหลายทราบว่าหัวใจของตัวเองคือธรรมะ ธรรมะคือหัวใจของตัวเอง เมื่อรู้ว่าธรรมะอยู่ในตัวเอง และรู้ว่าตัวเองเป็นก้อนของธรรมะ และเป็นก้อนศีล ก้อนธรรมแล้ว เราก็เอาตัวของตัวเองรักษาก้อนศีลก้อนธรรมให้เป็นประโยชน์กับตัวเอง

ให้เราคิดพิจารณาตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จะจริงหรือไม่จริง เราจะต้องทดสอบด้วยตนเอง ในตำราเราเชื่อมั่นอยู่แล้ว แต่ว่าในตัวเองที่จะเกิดขึ้นจริง เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ เราจะเห็นหรือไม่เห็น เราต้องทดสอบด้วยตนเอง ให้รีบปฏิบัติเสียตั้งแต่เรายังมีเวลาอยู่ในขณะที่เรายังมีลมหายใจเข้าหายใจออกอยู่ การที่จะกระทำเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหมดลมหายใจแล้ว เราจะไม่มีโอกาสทำเลย.

หลวงปู่บุญเพ็ง กบปโก
วัดป่าวิเวกธรรม จ.ขอนแก่น

๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๔

ตำนานิยม

การปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธศาสนานั้น ต้องทำไปตามลำดับขั้น จากง่ายไปหายาก จากหยาบไปหาละเอียด จากสามัญธรรมคาไปสู่ความ สุขุมลุ่มลึก จากโลกียธรรมไปสู่โลกุตระธรรม การปฏิบัติธรรมตามลำดับขั้นนี้ พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมที่ต้องทำไปตามลำดับขั้นนี้กับ ลักษณะของมหาสมุทรที่มีความลาด ลุ่ม ลึก ลงไปตามลำดับ ไม่มีการลัด ขึ้นตอน ไม่มีทางลัด เราแต่ละคนต้องค่อยๆ ฝึกหัดพัฒนาตนไปตามลำดับ

การศึกษาไปตามลำดับ

การปฏิบัติไปตามลำดับอย่างนี้เอง มีชื่อเรียกว่า “ธัมมานุธัมมะ-ปฏิบัติ”

แปลว่า “การปฏิบัติธรรมไปตามลำดับ” หรือ “การปฏิบัติธรรม ย่อยให้ค่อยต่อธรรมใหญ่” และ/หรือ “การปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ที่แท้ของธรรมข้อนั้นๆ”

หนังสือ “ธัมมานุวัตต์” ก็มีท่วงทำนองของการดำเนินเรื่องเช่นนี้

คือ นำเสนอหลักการปฏิบัติธรรมไปตามลำดับขั้น

จากง่ายไปหายาก

จากหยาบไปหาละเอียด

จากพื้นฐานสามัญไปสู่หลักการที่สุขุมลุ่มลึก

จากโลกียธรรมมุ่งสู่โลกุตระธรรม

แม้หนังสือเล่มนี้จะเขียนไว้เมื่อนานมาแล้ว แต่หากพิจารณาในแง่ของเนื้อหาแห่งธรรมก็นับว่ายังคงมีความร่วมสมัยอยู่ สำหรับผู้แรกศึกษา

หนังสือเล่มนี้บ่งชี้ว่าสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาธรรมะได้ สำหรับผู้ที่
ศึกษามาพอสมควรก็สามารถใช้เป็นคู่มือในการสอบทานความรู้ความเข้าใจ
ได้เป็นอย่างดี

“ธัมมานุวัตต์” แปลว่า “ปฏิบัติตามธรรม”

ใครอ่านหนังสือเล่มนี้ แล้วพัฒนาตนเองด้วยการ “ปฏิบัติตาม
ธรรม” จึงจะสมกับความมุ่งหมายอันแท้จริงของหนังสือ

ขออำนาจพรให้ทุกคนที่ได้อ่านจงรู้จัก “ธัมมานุวัตต์” โดยทั่ว
หน้ากัน

ว.วชิรเมธี

ศูนย์วิปัสสนาไร่เจริญตะวัน

๔ ตุลาคม ๒๕๕๓

คำนำ

หนังสือธัมมานิวัตต์และศาสนวิถิ เป็นหนังสือที่รวมเล่มมาจากหนังสือ ๒ เล่ม คือ “ธัมมานิวัตต์” และ “ศาสนวิถิ” เรียบเรียงโดยท่านสามเณรประมัย กาศเนตร ซึ่งล้วนเป็นหนังสือที่แสดงข้อธรรมอันนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง ดังปรากฏในคำกล่าวยกย่องขององค์ครูบาอาจารย์หลายท่านที่ได้เคยอาศัยหนังสือธัมมานิวัตต์เป็นหลักปฏิบัติจนได้รับผลให้เกิดความรู้ความแตกฉานในการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพุทธพจน์

คณะผู้จัดทำได้ติดตามสืบค้นจนพบต้นฉบับหนังสือธัมมานิวัตต์ในเบื้องต้น และได้พยายามสืบหาก่อไปจนพบต้นฉบับของหนังสือศาสนวิถิจนครบในที่สุด และจากการสืบค้นข้อมูลทั้งหมดจากแหล่งต่างๆตั้งแต่เหนือสุดที่จังหวัดเชียงใหม่จนถึงใต้สุดที่จังหวัดปัตตานี และจากวัดไทยในต่างประเทศ จึงทำให้ทราบว่าหนังสือธัมมานิวัตต์และศาสนวิถิได้เคยมีการจัดพิมพ์มาแล้วหลายครั้ง อันเป็นที่มาของการรวบรวมข้อมูลลำดับการพิมพ์ของหนังสือทั้งสองเท่าที่จะสืบค้นได้ดังที่ปรากฏอยู่ที่ท้ายหนังสือฉบับนี้

สำหรับในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ คณะผู้จัดทำได้เลือกจัดพิมพ์ตามรูปแบบของหนังสือธัมมานิวัตต์ฉบับที่เก่าที่สุดที่สามารถหาต้นฉบับมาได้ คือฉบับที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และฉบับที่จัดพิมพ์ในงานฉาปนกิจศพท่านสามเณรประมัย กาศเนตร ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ โดยฉบับที่จัดพิมพ์ในงานฉาปนกิจศพท่านสามเณรประมัย กาศเนตรซึ่งเป็นหนึ่งในสองฉบับที่คณะผู้จัดทำใช้เป็นต้นแบบนั้นเป็นฉบับที่ได้รับการพิมพ์ซ้ำในหนังสือ “ทางสุดแห่งทุกข์” และ “ธรรมทาน ๑” โดยคณะผู้จัดทำได้คงรูปแบบและภาษาแบบเก่า

เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภาษาตามต้นฉบับไว้ มิได้มีการปรับแก้ภาษาให้เป็นภาษาปัจจุบันแต่อย่างใด แต่ได้มีการตรวจทานข้อความกับหนังสือธัมมานุวัตต์ฉบับอื่นๆ ทั่วๆ ไปที่จะสามารถสืบหาต้นฉบับได้ ตามรายละเอียดที่ปรากฏในบรรณานุกรมท้ายหนังสือ ทั้งนี้ เพื่อให้มั่นใจว่าข้อความที่จัดพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นข้อความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะสืบค้นข้อมูลได้

ในการจัดทำหนังสือธัมมานุวัตต์และศาสนวิถีนี คณะผู้จัดทำได้รับความเมตตาอย่างสูงจากท่านพระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อ วิริยงค์ สิรินุโร) ผู้เรียบเรียงหนังสือทางสูสัสนิ และท่านพระครูปลัดสุพล ขนติพโล ซึ่งช่วยประสานงานขออนุญาตนำข้อความบางส่วนในหนังสือทางสูสัสนิมาลงไว้ในหนังสือฉบับนี้ ท่านพระมหาอุทมิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) และท่านพระมหาอุเทน อคฺคเมธี ที่ได้เมตตาให้ความรู้ ช่วยตรวจสอบถ้อยคำภาษาบาลีต่างๆ ที่มีการสะกดคำไม่ตรงกันในการจัดพิมพ์ครั้งก่อนๆ ตลอดจนให้คำแนะนำที่ทรงคุณค่าเพื่อให้การจัดเตรียมต้นฉบับเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และอาจารย์รุ่งธิดา ขลิบเงิน จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งได้ช่วยติดตามต้นฉบับหนังสือธัมมานุวัตต์จากหอสมุดพระราชวังสนามจันทร์และได้ให้คำแนะนำแก่คณะผู้จัดทำตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มจัดทำหนังสือจนกระทั่งหนังสือได้สำเร็จบริบูรณ์ในที่สุด

และในการจัดพิมพ์ครั้งที่สอง คณะผู้จัดทำได้รับความเมตตาอย่างสูงจาก หลวงปู่บุญเพ็ง กปฺปโก ที่ได้ให้ธรรมโอวาทแก่คณะผู้จัดทำในการ

พิมพ์ครั้งที่สองนี้และอนุญาตให้นำธรรมโอวาทดังกล่าวมาลงไว้ในหนังสือ
เพื่อเป็นคติธรรม และได้รับความอนุเคราะห์จากคุณอรณิณี ลาภากรณ์
คุณวุฒิพงษ์ อัครมารักษ์ และคุณเพียรพร พรหมโชติ ที่ได้ให้คำแนะนำ
ในการจัดพิมพ์ครั้งที่สองตลอดจนช่วยปรับปรุงรูปเล่มหนังสืออย่างประณีต
สวยงาม

คณะผู้จัดทำจึงขอกราบขอบพระคุณองค์ครูบาอาจารย์และทุกท่าน
ที่กล่าวนามมา ณ โอกาสนี้

บุญกุศลจากปัญญาทานบารมีในครั้งนี้ คณะผู้จัดทำขอน้อมถวาย
เป็นพุทธบูชา ขอน้อมบูชาอาจารย์คุณแต่ท่านสามเณรประมัย กาพเนตร
ผู้เรียบเรียง และขออานิสงส์แห่งธรรมทานนี้ จงเป็นพลปัจจัยให้ทุกท่านได้ถึง
พร้อมด้วยสัมมาทิฐิ สามารถนำตนให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏสงสารได้
โดยเร็วพลันเทอญ

คณะผู้จัดทำ

ธันวาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

ประวัติ สามเณรประมัย กาพนตร	๓
ครูบาอาจารย์สายหลวงปู่่มั่นกล่าวถึง สามเณรประมัย กาพนตร และหนังสือธัมมานุวัตต์	๙
ธัมมานุวัตต์	
ธัมมานุวัตต์	๑๙
โพธิปักขิยธรรม	๒๓
สติปัฏฐาน ๔	๒๗
สัมมปธาน ๔	๓๗
อิทธิบาท ๔	๔๐
อินทรีย์ ๕	๔๔
พละ ๕	๔๖
โพชฌงค์ ๗	๔๘
มรรค ๘	๕๘
ปัญญาขั้น ๑	๖๕
ความแตกต่างระหว่างอภิปรายญาณโลกีย์และโลกุตตระ	๗๖
ปริษณามีได้อย่างไร	๙๑
ศีลขั้น ๑	๑๐๒
ศีล ๕ สำคัญอย่างไร	๑๐๘

ธัมมานุวัตต์ (ต่อ)

ศีลขันธ (ต่อ)

ศีลอุโบสถสำคัญอย่างไร ๑๒๒

ศีล ๑๐ สำคัญอย่างไร ๑๓๒

ศีล ๒๒๗ สำคัญอย่างไร ๑๓๔

สมาธิขันธ ๑๓๗

สมาบัติ ๘ ..... ๑๕๕

นิรารณ์ ๕ ..... ๑๗๑

ใจ จิตต์ วิญญาน ๑๘๐

ใครมีชีวิตเป็นธัมมานุวัตต์ ๑๙๑

อันติมลิจิต ๒๐๕

เพิ่มเติมในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ..... ๒๐๗

ศาสนวิถี

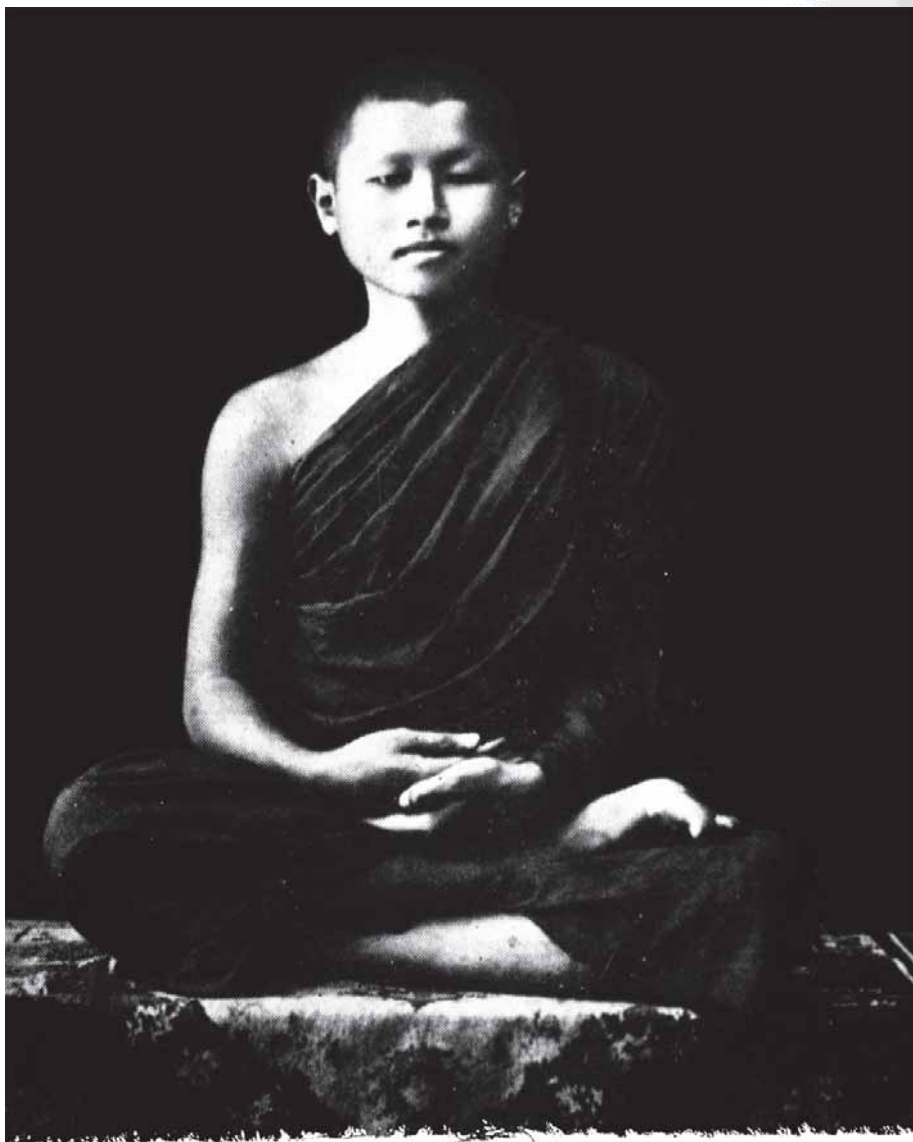
ศาสนา ๒๑๗

พระพุทธศาสนา ๒๒๕

การถึงพระรัตนตรัย ๒๓๑

ลำดับการจัดพิมพ์หนังสือธัมมานุวัตต์และศาสนวิถี ๒๓๙

บรรณานุกรม ๒๔๒

สามเณรประมัย ภาพเนตร (สีลาภิรโต)ป.

พ.ศ. ๒๔๗๕

พระมหาโฮม โสภโณ พระกระจำง กนุตสีโล สามเณรประมัย กาฬเนตร ออกธุดงค์
ได้เตรียมบริวารในการออกธุดงค์ ๓ เดือน เช่น บาตร กลด มุ้งกลด กาน้ำ เครื่องกรองน้ำ
ผ้าสีทนะ และผ้า ๓ ผืน ออกจากวัดปทุมวนารามไปลงเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่
ท่าพระจันทร์ เดินไปเรื่อยๆ ค่ำตรงไหนปักกลดคืนที่นั่น และนั่งสมาธิภาวนาปฏิบัติธรรม
หมู่บ้านละ ๓ คืนบ้าง ๔ คืนบ้าง มุ่งหน้าไปยังจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อหาทางสงบจิตใน
สถานที่วิเวกตามถ้ำและภูเขา

ประวัติสามแดนประมุข กาฬินทร

ประวัติสามเณรประมัย ภาพเนตร

สามเณรประมัย ภาพเนตร (สีลาภิโรโต) เป็นบุตรขุนศิริสมานการ (ตาคำ ภาพเนตร) และนางศิริสมานการ (แตงอ่อน) เกิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๘ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ ที่บ้านอำเภอบุ่ง จังหวัดอุบลราชธานี

มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๖ คน คือ

๑. นางอุตม
๒. นายชมภู
๓. นายประมวล
๔. สามเณรประมัย
๕. นางอุทัย
๖. เด็กชายไพบูลย์

เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนประจำอำเภอ อายุ ๑๑ ปี เรียนจบหลักสูตรชั้นประถม แล้วเข้าศึกษาที่โรงเรียนเบญจมมหาราช อายุ ๑๓ ปี เป็นนักเรียนชั้นมัธยม ๒ แล้ว เลยลาออกจากโรงเรียนเพราะชอบศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้เอาใจใส่ในการประพฤติธรรม ได้เคยติดตามท่านอาจารย์สิงห์ (ขุนตยาโคโม) เทียวจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติธรรม โดยได้รักษาอุโบสถศีลเป็นอุบาสก พออายุ ๑๕ ปี ได้มาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถร (หนู) วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้ศึกษาบาลีไวยากรณ์และสอบไล่ได้ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ อายุ ๑๗ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดนั้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยท่านเจ้าคุณพระปัญญาพิศาลเถรเป็นอุปัชฌาย์

มีพระยาพิพากษาสัตยาธิปัตย์และคุณหญิงเป็นผู้อุปการะ และสอบนักธรรมตรี
ได้ในปีที่บวชนั่นเอง

ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๕ ได้เที่ยวจาริกไป เพื่อ
บำเพ็ญสมณธรรมที่ถ้ำแฝด อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี แล้วกลับมา
จำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม ใน พ.ศ.๒๔๗๖ ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม จน
สอบไล่ได้นักธรรมโทและบาลีประโยค ๓ ในปี พ.ศ.๒๔๗๖ นั้น

สามเณรประมัยเป็นผู้มีนิสัยใฝ่ใคร่ในการปฏิบัติธรรม ได้เคยศึกษา
สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานกับท่านเจ้าคุณผู้เป็นอุปัชฌาย์ จนมี
ความรู้และเลื่อมใสในการปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง จึงได้ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่า
จะไม่สอบพระปริยัติธรรมอีกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จะมุ่งหน้าต่อการปฏิบัติธรรม
อย่างเดียว จึงเรียนปฏิบัติความเห็นนั้นแก่ท่านเจ้าคุณผู้อุปชฌาย์ ท่านก็
อนุโมทนาด้วย

เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๖ จึงได้เที่ยว
จาริกไปทางใต้ ผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี แล้วพักจำพรรษาที่
วัดราง ตำบลหนองคาง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ใน พ.ศ.๒๔๗๖ ระหว่างที่
พักจำพรรษา ก็ตั้งหน้าปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดแข็งแรง ถึงกับตั้ง
สัตยาธิษฐานว่าจะไม่เอนหลังนอนเลย แต่ได้สมาทานเนสัชชิกุธงดุคงค้อย่าง
อุกฤษฏ์ เพื่อปฏิบัติธรรมให้เต็มกำลังสามารถสมความตั้งใจจนตลอดพรรษา
และต่อมา

นอกจากนั้น ยังได้ช่วยแนะนำสั่งสอนชาวบ้านให้มีความรู้ในธรรม
ปฏิบัติตามสมควร ได้ช่วยกันปฏิสังขรณ์วัดรางนั้นให้เป็นสำนักสงฆ์ และ

ได้จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลประจำตำบลหนองคางจนสำเร็จ ออกพรรษาแล้ว ได้จาริกไปสวนโมกขพลาราม ไชยา เพื่อดูกิจการเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม กลับจากนั้นแล้วเลยจาริกไปทางเหนือจนถึงเชียงใหม่

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๘ กลับจากเชียงใหม่ จำพรรษาที่ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ช่วยสมภารวัดพระแท่นฯ จัดการ ปฏิสังขรณ์เสนาสนะและเรียบเรียงหนังสือ “ธัมมานิวัตติ” เกี่ยวกับการ ปฏิบัติธรรม ต่อมาได้เรียบเรียงหนังสือ “ศาสนวิถี” อีก (ระหว่างอาพาธ ลงแล้ว)

ในระหว่างที่อยู่ช่วยเหลือกิจการที่วัดพระแท่นฯ นั้น โรคเดิมซึ่งเคย เป็นมาแต่อายุ ๑๐-๑๖ ปี ได้กำเริบขึ้น เนื่องด้วยตรากตรำงานมากเกินไป เริ่มอาพาธกระเสาะกระแสะมาแต่เดือนธันวาคม แต่ก็จำต้องช่วยเหลืองาน เทศกาลกลางเดือน ๓ ปีนั้นจนสำเร็จ แล้วรักษาตัวเรื่อยมา จนวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๙ ไปรักษาตัวที่เชียงใหม่ อาการของโรคก็ไม่ทุเลาลง ต้องกลับมารักษาตัวที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน และจำพรรษาที่วัด ปทุมวนาราม แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นวัณโรค ถึงกระนั้นก็ดี ก็ยังพยายาม ปฏิบัติธรรมอยู่มิได้ทอดย

เมื่ออาการของโรคค่อยทุเลาขึ้นและออกพรรษาแล้ว วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๙ ได้เที่ยวจาริกไปทางจังหวัดชลบุรี พักที่วัดร้าง ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา มีผู้เลื่อมใสจนบัดนี้ ได้จัดตั้งเป็นสถานที่ ปฏิบัติธรรมขึ้น

วันที่ ๑๘ ธันวาคม กลับไปพักอยู่ที่เขาถ้ำ ตำบลห้วยไผ่ อำเภอ เมือง จังหวัดราชบุรี อาการของโรคมักเป็นไข้เสมอ มิใคร่ปกติได้ แม้เช่นนั้น ก็ไม่หวาดหวั่นเกรงกลัวต่อพยาธิเลย อุทิศส่ำหีบเร่งบำเพ็ญสมณธรรมจนเต็ม ความสามารถ เพื่อหวังความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง และพยายามรักษา

พยาบาลเต็มกำลัง อาการคงทรงอยู่เช่นนั้น บางครั้งก็หนักลง จนถึงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๐ ได้ย้ายจากเขาถ้ำไปพักรักษาตัวทางเขาช้าง อ่าเภอปากท่อ เมื่อเห็นอาการไม่ทุเลาขึ้น จึงกลับมาพักรักษาตัวที่วัดปทุม-นารามเมื่อต้นเดือนมิถุนายนและเลยจำพรรษาที่วัดนั้น

ในการรักษาตัวครั้งนี้ได้รับอุปการะจากท่านเจ้าคุณพระปัญญา-พิศาลเถรและเจ้าจอมมารดาทับทิมเป็นอย่างดี ตลอดจนพระภิกษุสามเณร และทายกทายิกาที่คุ้นเคย ก็ได้พร้อมใจกันช่วยเหลือตามกำลังความ-สามารถ แต่อาการของโรครื้อมีแต่ทรงกับทรุดเรื่อยมา หมกความสามารถของ แพทย์ที่จะเยียวยาได้ ได้ถึงแก่มรณภาพเสีย เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ เวลา ๑ นาฬิกา ๔๐ นาที คำนวณอายุได้ ๒๒ ปี กับ ๖ เดือน

การที่สามเณรประมัยได้คว้านมรณะไปเสียในปฐมวัยเช่นนี้ ย่อมเป็น เหตุนำมาซึ่งความเศร้าสลดแก่บรรดาญาติมิตรสหายเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ เป็นธรรมดาของสังขารอย่างนั้นเอง สุคติสมัยที่ผู้ใดจะฝันให้เป็นไปได้ตามประสงค์ หากแต่ว่า ถ้าผู้มรณะนี้ยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ พระพุทธศาสนาได้ผู้หนึ่ง.

อาสานต์

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

**ตราบอาจารย์สายหลงปุ้มนั้น
กล่าวถึงสามแดนประมัย กาฬินทร
และหนังสือธัมมานุวัตต์**

ครูบาอาจารย์สายหลวงปู่มั่น กล่าวถึงสามเณรประมัย กาทนเณร และหนังสือธัมมานุวัติกส์

“...(ตอนหลวงตาหนุ่มๆ เคยอ่านเรื่องเนรนาคเที่ยวกรรมฐานใหม่คะ) ว่าเป็นหลานหลวงปู่มั่นหรือไง เทียวอยู่ทางภาคใต้ ภาวนาเก่ง ทางภายวิภาคเก่ง ตายเสียยังหนุ่มน้อยอยู่ ดูว่ายังเป็นเณร (อันนั้นสามเณรประมัยเจ้าคะ) เออ อันนี้นาคนะ เราก็ได้ยินแต่ข่าวเหมือนกันกับเณรประมัย...”

บางส่วนจากพระธรรมเทศนา เรื่อง ผมตายแล้วพวกท่านจะอาศัยใคร?
โดย พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน)
เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๐

“...สมาธิต้องรู้ สมาธิบางอย่างอาตมาเคยเป็น มันหลับ พอนิ่งอม แต่มันหลับไม่รู้เลย ฟังว่ายังไม่ได้ยิน ฉันทโค นะ ไม่ใช่สมาธิ แล้วไปคูของสามเณรประมัยเคยเขียนไว้ เรียกว่ามันเป็นอสังขณูปพรหม ภพสุญญเข้าไปอย่างนั้นนะ ไม่รู้เรื่อง เป็นอยู่หลายเดือน ...ทำบ้ายังไง... เข้าไปอย่างนั้นหลับหมด ไม่รู้เรื่อง พอออกมา แล้วเป็นไง ใจไม่ได้ แก่อยู่ตั้งเป็นเดือนๆ นะ กว่าจะตก ไม่ใช่ของง่าย ถ้าลงเข้าอย่างนั้น เสรีจ แอ่ ถ้าไม่แก่เสรีจนะ ลำบาก...”

... (คนที่เข้าอยู่ในภวังค์ทำยังไง ก็ไม่รู้ณะะยะ) รู้สึกคุณ (ไม่รู้ณะะ) นั้น อย่างนั้นมันไม่ใช่สมาธิ มันหลับ มันเป็นคนล้าๆ สมาธิ (จะแก่ใจ

อย่างไร) ที่นี้จะแก้ตรงนี้ ต้องใช้บริการมอยู่ อย่าให้จิตเข้าไปนะ ต้องแก้ตรงนี้ก่อน แก้ไม่ให้จิตเข้าไปเลย เพราะฉะนั้น พอเมื่อมันก็ตีก่อนเข้า การบริการมก็เบาเข้าๆ บ๊ีบ อย่า..อย่าไปหยุด ต้องบริการมให้มันตื่นตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา อย่างนั้นถึงจะแก้ได้ ไม่อย่างนั้นพอแผลอแป็บเดียวเอาอีกแล้ว ไปอีกแล้ว ฮ่า..เข้าอีกแล้ว เพราะฉะนั้น แก้ยาก ตรงนี้แก้ยากที่สุด ต้องพยายามแก้ตรงนี้ พับ...เอาอีกแล้ว มันไปแล้ว บางทีนั่งได้นานๆ นีะ นาน ๒-๓ ชั่วโมงก็ได้ อยู่ได้ แต่ไม่รู้ตัวเลย แม้แต่ใครจะเปิดวิทยุตั้งขนาดไหน เครื่องบินมาying ก็ไม่รู้ตัว เฉย นั่นมันเป็นโมหะสามเณรประมัยว่ามันเป็นอสังขญาพรหมแต่ที่นี้บุคคลนั้นไม่เคยรู้ตัว...”

บางส่วนของพระธรรมเทศนาตามคอบัญญูหาธรรมะ
โดย หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท

“...ได้อ่านหนังสือของสามเณรประมัย สามเณรประมัยของคณ มีคนรู้สึกว่ามีขมก้นมาก แล้วท่านบรรยายไว้ที่หนึ่งว่า นักปฏิบัติคนใด ถ้าเป็นนักปฏิบัติที่เป็นนักกายวิภาคแล้ว จะเป็นนักปฏิบัติที่ใช้ได้คนหนึ่ง ท่านบรรยายใจความที่หลวงตาจำมาได้ข้อย่อย อันนี้ แต่มันกินใจความลึกถึงใจจริงๆ ไม่รู้ตึกอกตึกใจยังงี้ก็ไมรู้ มันถูกนิสัยกันยังงี้ไมรู้ นี่ เป็นอย่างนั้น แล้วก็โดยมากผ่านมาหรือได้ยินกับหูเอง ครูบาอาจารย์ที่ท่านประพฤติปฏิบัติกัน ก็โดยมากมานั้นในเรื่องกายนี้มากที่สุด...”

บางส่วนของพระธรรมเทศนา เรื่อง ปัญญาประกอบไปด้วยสมาธิ
โดย หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๒๖

“...อาตมาไปคูหนังสือของสามเณรประมัย เขียนไว้ตรงนั้นบอก
ว่าถีนมิทธะกับอุทธีจะกุกกจะ แต่ถีนมิทธะนี้ต้องแก้ด้วยปัญญา
คนทั้งหลายเนีย ไม่สามารถจะเชื่อได้ว่า ทำไมข้อนี้จะมาแก้ตัวนี้ได้
ถีนมิทธะต้องแก้ด้วยความคิด ท่านว่านั้นนะ แก้ด้วยความคิด คิดแล้ว
ไม่หัลบ...”

บางส่วนจากพระธรรมเทศนาตามปัญหาธรรมะบ้านคุณสุวิทย์
โดย หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท

“...ได้เคยอ่านหนังสือธัมมานุวัตต์ของสามเณรประมัยแล้ว และ
อาตมาถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติ ใ้ใช้เป็นหลักวิชาการปฏิบัติที่ทันสมัย
ที่สุด สำหรับหนังสือเล่มนี้เป็นที่ปรึกษาได้เป็นอย่างดี...”

บางส่วนจากพระธรรมเทศนา
โดย พระชินวงศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธ ธานีโย)
อ้างถึงใน ธัมมานุวัตต์ กรุงเทพฯ :สุทธิสารการพิมพ์ ๒๕๒๖

“พ.ศ.๒๕๑๖

...ดังนั้น ปีนี้ มหาทองสุก (ยังไม่ได้สมณศักดิ์) จึงเดินทาง
(อุตุรงค์) ร่วมกับพระราชมุณี (มหาโสม โสภโณ โปธิศรีทอง ป.ธ.๖
ยังไม่ได้สมณศักดิ์) และสามเณรประมัยๆ นี้แตกฉานในทางปฏิบัติมาก
สามเณรจะเป็นผู้คอยแนะนำทางจิตอยู่เสมอ และพวกเขาก็เชื่อถือ
สามเณรมาก ได้พักจำพรรษาที่บ้านหนองคาง จ.ประจวบคีรีขันธ์

มหาทองสุกได้ปรารถนาความเพียร เริ่มก็มีมัจฉฐฐานอย่างจริงจัง เมื่อสงสัยอะไร ก็ได้สามเณรประมัยๆ เป็นที่ปรึกษา...”

บางส่วนจากหนังสือ “ทางสู่สันติ”

โดย พระครูญาณวิริยะ (พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินฺทโร)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพพระครูอุคมธรรมคุณ (ทองสุก สุจิตฺโต)

ณ เมรุวัดสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

อ้างถึงในหนังสือทางสุกแห่งทุกข์

(หนังสือรวมเล่มธรรมมานุวัตรและศาสนวิถี โดย ส.อาจารย์) หน้า ๗

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

ธัมมานุวัตต์

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

คำนำ

(พ.ศ. ๒๕๕๑)

ในการฉาปนกิจศพ สามเณรสีลาภริโต (ประมัย กาศเนตร) นี้ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ไม่มีสิ่งอื่นจะเป็นประโยชน์ยิ่งไปกว่าหนังสือ “ธัมมานุวัตต์” เล่มนี้ ซึ่งผู้มรณภาพได้ตั้งใจเรียบเรียงด้วยน้ำพักน้ำแรง ตามแนวทางซึ่งได้มีริยภาพอุทิศสาหปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว เพื่อหวังประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนโดยแท้ มีทั้งการส่งเสริมปฏิบัติธรรม และการปฏิบัติธรรมโดยตรง สมควรเป็นวิถีประกอบการปฏิบัติธรรม ข้าพเจ้า จึงจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านผู้ล่วงลับไป พร้อมด้วยหนังสือ “ศาสนวิถี” ซึ่งผู้มรณภาพได้เรียบเรียงไว้เช่นเดียวกัน

ขออุทิศส่วนกุศล อันเกิดแต่กรรมทานจริยาอันนี้แก่ท่านผู้เรียบเรียง ซึ่งถึงแก่มรณภาพล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า จงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข พ้นจากสังสารวัฏฏ์ทุกข์ เทอญ

ขุนศิริสมานการ

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

ธัมมานุวัตต์

ชีวิตของมนุษย์ ต้องประกอบด้วยประโยชน์ที่เป็นธรรม จึงจะไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้าชีวิตปราศจากประโยชน์ที่เป็นธรรม ชีวิตก็ไร้ค่าเป็น **“โมฆะ”** ไป

มีแต่ชีวิตของคนฉลาดเท่านั้นที่ไม่ไร้ค่า คนฉลาดมีธรรม อยู่ในตัว แต่คนพาลมีแต่โลกธรรมและทิฏฐิเท่านั้นที่ฝังอยู่ในตัว สิ่งที่มีอยู่ในตัวเหล่านี้ เป็นเครื่องดำเนิน เป็นมรรคาสำหรับตัวคน ทุกๆ คนไป

หลักของมรรคาอันนี้แบ่งออกเป็น ๓ ข้อ คือ

- ๑ .โลกาธิปไตย มีโลกธรรมเป็นใหญ่
- ๒ .อตุตาธิปไตย มีทิฏฐิที่กล่าวปรารถนเป็นใหญ่
- ๓ .ธมฺมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่

ชีวิตที่ ๑

ชีวิตของผู้ประกอบด้วย **“โลกาธิปไตย”** นั้นย่อมนำไปตามโลกธรรมทั้ง ๔ คือ ลาภ ไม่มีลาภ ยศ ไม่มียศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์ ซึ่งย่นลงได้เป็น ๒ คือ อวิชฺฐารมณฺ์ อารมณฺ์ที่

ชอบใจ ที่น่าปรารถนา ๑ **อนิฏฐารมณ** อารมณที่ไม่น่าปรารถนา ไม่ชอบใจ ๑

ความเป็นไปของชีวิตที่ประกอบด้วยธรรมเช่นนี้ เรียกว่า **“โลกานุวัคค์”** ความเป็นไปเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ใจไม่มีหลักธรรมเป็นเครื่องชำระตน ทุกสิ่งที่ทำไปเป็นแต่สักว่าทำ เป็นอาการของทารก อารมณเป็นเครื่องล่อของมาร ถ้าใจรู้เท่า อารมณก็ไม่หมุ่นตาม แต่ถ้าใจไม่รู้เท่า ชีวิตทั้งดุ้นก็ต้องถูกหมุ่นไปตามยถากรรม ชีวิตเช่นนี้น่าสงสารยิ่งนัก

ชีวิตที่ ๒

เรียกว่า **“อตตาทิปะเตยยะ”** มีทิฏฐิปรารถนตนเป็นใหญ่ คำว่า **“อตตาทา”** นั้น เป็นคำสำคัญที่ผู้ปฏิบัติพึงเข้าใจให้ถูกเสียก่อนว่า อะไรคืออตตาทา **“สพเพ ธมฺมา อนตตาทา”** ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตาทา นี่เป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้ ความไม่รู้จริงเป็นเหตุให้ยึดอตตาทา ความรู้จริงทำลายความเห็นในทุกอย่างว่าเป็นอตตาทาเสียได้ ถ้ารู้ว่าทุกอย่างไม่มีนิमितต์เครื่องหมาย เป็นของไม่มีแก่นสาร ศูนย์เปล่าจากประโยชน์ ไม่มีที่ตั้ง ดั่งนี้ ก็หมดความยึดว่าอตตาทา โดยเห็นว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตาทานั้นเอง

อตตาทานุทิฏฐิ คือ ความตามเห็นว่าตนนั้นมี ๒ คือ

ภวทิฏฐิ ว่ามีแน่ คือ เห็นว่ามีภวเป็นอตตาทา อตตาทาเป็นภว มีภว ๑

วิภาทิกฎิ ว่าไม่มีภพ คือ ตายแล้วศูนย์เลย ไม่มีอะไรอีก
วิธีนี้เข้าแบบที่ว่า เบ็ญจขันธ์ เป็นอนัตตา

ถ้าอย่างนั้น ความดีความชั่วทุกสิ่งที่ทำหรือเป็นไปด้วย
เบ็ญจขันธ์ก็เป็นอนัตตา ความดีความชั่วก็เลยหมดอำนาจ
เรียกว่าไม่ต้องกลัวกันละในเรื่องการทำ จะทำดีหรือชั่วก็อนัตตา
ทั้งนั้น ชะนิตนี้เรียกว่า **“หลงอนัตตา”**

ชีวิตของผู้เป็นไปเช่นนี้ เรียกว่า **“อัตตานุวัตต์”** ถ้าเห็น
ว่ามีตน ก็จะทำกิจการกรรมเพื่อความมีตน ถ้าเห็นที่ไม่มีตน คือ
ศูนย์ใหญ่เลย ก็ทำให้ผู้นั้นทำอะไรก็ไม่เลือกกว่าดีหรือชั่ว ปรากฏ
จากหลักธรรมในใจ กลายเป็นคนรกโลก

ข้อที่ควรจำไว้และควรพิจารณาให้ประจักษ์แก่ใจ ก็คือ
คำว่า **อตตา** นั้น ได้แก่ตัวทิกฎิ ประพฤติตามทิกฎิเช่นนั้นเป็น
อัตตานุวัตต์ ทำลายทิกฎิเสียได้ เห็นทุกสิ่งว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่สิ่ง
ที่พึงยึดถือไว้ แต่ไม่ได้หมายความว่าศูนย์

ความเห็นว่าเป็นอนัตตาเป็นความเห็นที่ชอบแท้ ทุกๆ
คนจะไม่ยึดมั่นและเป็นไปตามอัตตานุทิกฎิก็เพราะเห็นชอบเช่นนี้
เอง ขอย้ำอีกว่า **อัตตามี** เพราะการไขว่คว้า **อนัตตาประจักษ์**
เพราะหมดความไขว่คว้า

ชีวิตที่ ๓

เรียกว่า **“ธมฺมาธิปเตยฺย”** มีธรรมเป็นใหญ่ เป็น
ลักษณะของชีวิตที่มีประโยชน์แท้ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น ทุกสิ่งทั้ง

เป็นไปด้วยธรรมย่อมปราศจากการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นหลักการดำเนินชีวิตชั้นเอก ดำเนินตรงเพื่อความพ้นไปจากทุกข์

ชีวิตประกอบด้วยธรรม ความเป็นไปของชีวิตก็เว้นเสียจากโลกานุวัตต์และอัตตานุวัตต์ มีความเข้มแข็งเกิดขึ้นในตนไม่ไหวตามอำนาจของโลกธรรม มีความเห็นชอบไม่ไหวตามอัตตานุปฏิฐิติ เรียกชีวิตเช่นนั้นว่า **“ธัมมานุวัตต์”**

หนังสือเล่มนี้มีชื่อว่า **ธัมมานุวัตต์** ก็เพราะบรรยายหลักการดำเนินชีวิตชนิดที่เรียกว่า **ธัมมานุวัตต์** นั่นเอง

โพธิปักขิยธรรม

ธรรม ๓๗ ข้อที่พระบรมครูเจ้าตรัสไว้ เป็นเครื่อง
อุดหนุนผู้ดำเนินตามให้ถึง **“ความพ้นทุกข์”** และธรรมนี้เป็นไป
แต่เพื่อ **“ความรู้จริง”** เพื่อความตื่นตนโดยส่วนเดียวเท่านั้น
เรียกว่า **“โพธิปักขิยธรรม”** ซึ่งแปลว่า **“ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่ง
ความรู้”**

ธรรม ๓๗ ข้อนั้น แบ่งออกเป็นหมวดๆ ดังต่อไปนี้

- ๑ . สติปัฏฐาน ๔
- ๒ . สัมมัปปธาน ๔
- ๓ . อิทธิบาท ๔
- ๔ . อินทรีย์ ๕
- ๕ . พละ ๕
- ๖ . โพชฌงค์ ๗
- ๗ . มรรค ๘

คงเป็นความลำบากแน่ ที่เราจำเป็นต้องบำเพ็ญธรรมตั้ง
๓๗ ข้อ ให้บริบูรณ์เสียก่อน จึงจะหลุดพ้นจากความทุกข์ที่
ใหญ่หลวงได้ นี่คงมีผู้เคยคิด แต่แท้จริงโพธิปักขิยธรรมก็คือ

มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่ามีองค์ ๘ ประการ และสงเคราะห์ลงในชั้นที่ ๓ คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** นั่นเอง

การที่ทรงขยายให้มากขึ้น ก็เพราะประสงค์ให้เข้าใจง่าย เข้าอีก ไม่ได้หมายความว่าเราต้องเที่ยวเก็บอันโน้นบ้างอันนี้บ้าง มาจนคิดเห็นเป็นยุ่งยากใหญ่โต เราคงปฏิบัติใน **ศีล สมาธิ ปัญญา** เท่านั้น เมื่อเราอบรม **ศีล สมาธิ ปัญญา** ให้บริบูรณ์แล้ว ธรรมทั้ง ๓๗ ประการก็เป็นอันบริบูรณ์ไปด้วย

ศีล สมาธิ ปัญญา คู่กับ **กาย วาจา ใจ** ช่างเหมาะแก่ กาย วาจา ใจ ประกอบด้วยทุจริต ย่อมนำผลคือความทุกข์มาให้ แต่ถ้ายกกาย วาจา ใจ ประกอบด้วยสุจริต ก็ย่อมนำผลคือความสุข มาให้ อัดตภาพทั้งหมดเมื่อว่าโดยวิถีของเหตุทุกข์และเหตุสุขก็มี เพียง กาย วาจา ใจ เท่านั้น

พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นยอดแห่งปวงปราชญ์โดยแท้ พระองค์ทรงแนะนำให้เอาเหตุสุขบรรจลงใน กาย วาจา ใจ และพร้อมกันนั้นก็เท่ากับการไล่เหตุทุกข์ คือ เหตุทุกข์และเหตุสุข ย่อมอยู่คนละแผนก เมื่อเหตุสุขเข้ามาดัน เหตุทุกข์ก็พ่ายไป โดยทำนองนี้ ฟังเห็นได้ว่า กาย วาจา ใจ นี้แหละ เป็นตัว ประกอบเหตุประกอบผล ความสุขความทุกข์ในส่วนที่เป็นเหตุ และเป็นผล ไม่เลือกว่าความสุขความทุกข์ชั้นใดๆ ความสุขว่า โดยส่วนสูงสุด คือ **พระนิพพาน** ก็ย่อมเป็นไปใน กาย วาจา ใจ นี้เอง

ศีล ทำหน้าที่กำกับกายกับวาจา ทำกายกับวาจาให้เป็นสุจริตทุกเมื่อ

สมาธิ ทำหน้าที่กำกับใจ ทำใจให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ

ปัญญา ทำหน้าที่ตัดอุปสรรคของศีลและสมาธิ อุดหนุนให้ศีลและสมาธิขยายตัวได้เต็มที่

เมื่อศีลและสมาธิเต็มที่แล้ว กลับตัวเป็นองค์อุดหนุนปัญญา ปัญญาขยายตัวได้เต็มที่แล้วควบคุมกันเป็นองค์ธรรมองค์สุจริต กาย วาจา ใจ ของผู้ดำเนินเช่นนี้ เป็นธรรมทั้งตัวเป็นสุจริต และผลเล่าก็คือความสุขอันยิ่ง

ว่าโดยหลักการครองชีพ โภธิปักขิยธรรมเป็นหลักเอกมีทางเดียวเท่านั้นที่บริสุทธิ์แท้ บริสุทธิ์ทั้งส่วนเหตุและส่วนผล ไม่มีการเบียดเบียนพวดยุติและผู้อื่นปนอยู่ในข้อปฏิบัตินี้

แต่กลับตรงกันข้าม ผู้ดำเนินชีวิตตามหลักนี้เป็นผู้ไม่ดูหมิ่นตน เป็นผู้รักตนโดยถูกต้อง และเป็นผู้สงเคราะห์ตนด้วยตนเอง ตามหลักที่จริงแท้ย่อมปรากฏว่า ผู้ทำแก่ตนเช่นไรย่อมทำแก่ผู้อื่นเช่นนั้น เพราะฉะนั้นก็หมายความว่า ผู้นั้นไม่ดูหมิ่นผู้อื่น รักเพื่อนร่วมโลกโดยถูกต้อง และสงเคราะห์ผู้อื่นโดยธรรม

การนำตนของตนให้ก้าวขึ้นสู่หลักธรรมเป็นเมตตาอย่างประเสริฐ ผู้บรรลุถึงความสุขตามขีดของการปฏิบัติย่อมไม่ยิ่งดูตาย จะนั่งดูตายอย่างไรได้เล่า ! ในเมื่อมองไปทางไหนก็เจอแต่เพื่อนกันกำลังร้องไห้ครวญครางสิ้นหวังในชีวิต

แต่ครั้นแล้วเขาก็หัวเราะเสียงกร้าว นั่นมิใช่อื่นไกล เพื่อนเรา โอ!เพื่อนเรา เขากำลังบ้ากันอย่างขนานใหญ่ เขาจะฉีกเนื้อกันกินในไม่ช้า ไม่ผิดกันกับพวกเรือแตกที่ล่องลอยไปตาม กระแสน้ำเค็ม ทั้งหิว ทั้งกระหาย ทั้งกลัวภัย ไม่มีการช่วยชะนิดใดที่ประเสริฐเท่ากับการชี้ทางแห่งความสุข ซึ่งยังผู้ดำเนินตามให้สิ้นหิว สิ้นกระหาย สิ้นหวาดกลัว **ทุกคนมีตนเป็นที่พึ่งแก่ตน** เราจะรออาศัยอิงกันนั้นเป็นของที่น่าหัวเราะ

การช่วยตนประกอบด้วยเมตตาฉันใด การช่วยผู้อื่นก็ประกอบด้วยเมตตาฉันนั้น ผู้ช่วยที่เต็มด้วยธรรมเช่นนี้ ไม่ได้หวังความตอบแทนประการใดเลย เป็นผู้ช่วยที่ได้เสียสละพร้อมแล้ว และเด็ดขาด มิได้หวั่นหรือย่อต่อสิ่งใดทั้งสิ้น นี่คือ **ชีวิตของผู้ชนะตน**

พระบรมศาสดาได้ทรงช่วยเขาเองอย่างไร เขาก็ทำตามตามพระปฏิบัติอันนั้น เพื่ออะไร เพื่อความกตัญญู! กตัญญู! กตัญญู! พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุพพการีของชาวโลกผู้ไม่มีใครจะเปรียบได้ เป็นพรหมของโลก ผู้ไม่สนองคุณพระองค์อย่างนี้ จะสนองอย่างไรเล่า? ขออุทิศ หรือจงอุทิศชีวิตทั้งหมด เพื่อตน เพื่อผู้อื่น เพื่อพระบรมครูเจ้าของเราเถิด

สติปัฏฐาน ๔

ข้อกฎของทางใจบังคับอยู่เต็มที่ว่า ถ้าคนเราเสียสติก็
เป็นคนบ้าเท่านั้นเอง เท่าที่สติธรรมดาที่มีกันอยู่ทั่วไปนี้ เป็นสติ
พอป้องกันมิให้เราเป็นบ้ากันเท่านั้น เพราะฉะนั้น สติจึงเป็น
ตัวเอกสำหรับการแก้ความบ้าที่ไม่รู้ตัวของพวกเราได้เป็นอย่างดี
โดยพยายามปลุกสตินั้นเองให้มีขึ้นในตัวเราให้มากที่สุดจนสุดขีด
ที่เราจะสามารถปลุก ความบ้า ความหลง ก็คือ สติไม่เต็ม ถ้า
สติเต็มที่แล้ว ความบ้า ความหลงทุกสิ่งก็พลันหายไป

พระบรมศาสดาทรงแสดงว่า **“การเจริญสติให้มั่นคง”**
เป็นทางเดียวเท่านั้นที่ทำบุคคลผู้เจริญให้ถึงพระนิพพานได้ ทรง
เรียกวิธีการนั้นว่า **“สติปัฏฐาน”** คือ การดำรงสติให้มั่นนั่นเอง
การแสดงสติปัฏฐานนี้ พระองค์ทรงเห็นอำนาจประโยชน์
นานาประการ ดังต่อไปนี้

๑. **สดุดานัน วิสุทฺธิยา** เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์
ทั้งหลาย

๒. **โสภกปริเทวานัน สมติกุกมาย** เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่ง
ความโศกและความรำไร

๓. **ทุกขโทมนสฺसानัน อตถงคฺมาย** เพื่อความอัสดงคต
ของความทุกข์และโทมนัส

๔. **ฌายสฺส อธิคฺมาย** เพื่อบรรลุธรรมเครื่องรู้

๕. นิพพานสุข สัจฉิกิริยาย เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งใจ การดำรงสติที่ถูกต้อง พระองค์ทรงตรัสไว้ในฐาน ๔ ประการ คือ

๑. กาย คือ รูปร่าง รวมทั้งอวัยวะภายนอกภายในของ ตนและผู้อื่น

๒. เวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ มิใช่ ทุกข์มิใช่สุข ที่มีอยู่ในตนและผู้อื่น

๓. จิตต์ คือ ความคิดนึกที่วิ่งไปในความดีและความชั่ว ของตนและผู้อื่น

๔. ธรรม คือ สิ่งที่กั้นจิตต์มิให้บรรลुकุณความดี ทั้งที่มี ในตนและผู้อื่น

การกำหนดในฐานทั้ง ๔ ประการนี้ มิได้หมายความว่า จะต้องรวมกำหนดทั้ง ๔ แต่หมายความว่าต้องกำหนดไปที่ละ อากาการ เช่น กายมีอากาการ ๓๒ ประการ มีผมเป็นต้น เราก็ต้อง กำหนดตามไปในอากาการเหล่านั้นตามลำดับไป แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เราควรทราบไว้ว่า เบื้องต้นที่เดิยวของการเจริญสติปัฏฐาน ต้องมุ่งเพื่อความสงบใจที่พึงสร้างที่เรียกว่า "สมณะ" เสียก่อน

ลักษณะของสมณะก็คือ การกำหนดใจในฐานใดฐานหนึ่ง ให้ใจผูกแน่นอยู่ในฐานนั้นๆ เรียกว่า "เอกคฺคตา" คือ ถึงความ เป็นจิตต์เลิศดวงเดียว

สติปัฏฐานในส่วนสมณะที่มั่นคงเป็นธรรมเอก ต้อง ประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. อาตาศิปิ มีความพยายามมั่นคงมุ่งเพื่อทำลายกิเลส

๒. สมุขซาโน มีสัมปชัญญะรู้ว่าตัวประกอบด้วยสติ และมุ่งทำลายกิเลส

๓. สติมา เป็นผู้ที่มีสติบริสุทธิ์ ประกอบด้วยอุเบกขา

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นลักษณะของสมาธิชั้นเอก เป็นยอดของสมณะในส่วนเป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง เห็นจริง ซึ่ง เรียกว่า **"ญาณทัสสนะ"** รวมคุณที่ประเสริฐของกำลังจิตต์ที่ ประกอบด้วยธรรมเช่นนี้ ๒ ประการ คือ

๑. อภิขุณา ทำลายความเพ่งเล็งในผู้อื่นและสมบัติของผู้อื่น

๒. โทมนสุลึ ทำลายความมัวหมองของใจเสียได้

สติปัญญาฐาน แสดงทางดำเนินถึงความพ้นทุกข์ด้วยความ เป็นผู้ที่มีสติเป็นใหญ่ เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสติ ในข้อความที่ปรากฏ อยู่ นั้น แบ่งประเภทของการปฏิบัติได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. สติที่ดำรงอยู่ในองค์ของสติปัญญาฐานแล้วทำให้สงบ เป็น **"สมณะ"**

๒. สติที่ประกอบด้วยใจสงบดีแล้วกำหนดรู้ตามฐาน เหล่านั้นตามความเป็นจริง เป็น **"วิปัสสนา"**

ข้อความที่ปรากฏมาแล้ว ณ เบื้องต้นนั้นเรียกว่า **"สมณะ"** เพราะเป็นแต่เพียงจิตต์ที่สงบ เตรียมตัวเพื่อความ กำหนดรู้หรือเพื่อความค้นคว้าเท่านั้น ต่อไปนี้ว่าด้วยการเจริญ

วิปัสสนาต่อของผู้เจริญสติปัญญาขั้นสมณะสำเร็จดีแล้ว เป็นการก้าวหน้าเดินต่อไปอีก

การกำหนดตาม

เมื่อมีจิตต์ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะบริสุทธิ์ดีแล้ว น้อมจิตต์ไปเพื่อการกำหนดฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ให้รู้ความจริงทั้งหมดของฐานเหล่านั้น และต้องเข้าใจว่า การกำหนดตามนั้นต้องถือหลักที่ว่า กำหนดตามอาการอันหนึ่งในอาการทั้งหมดที่มีปรากฏอยู่เสมอไปที่ละอาการ

๑. กำหนดตามฐานที่เป็นภายใน
๒. กำหนดตามฐานที่เป็นภายนอก
๓. กำหนดเทียบกันทั้งภายในและภายนอก

สกลกายของเราเองได้ชื่อว่าภายใน สกลกายของผู้อื่นได้ชื่อว่าภายนอก เมื่อกำหนดตามฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม แต่ละอย่างๆ ที่มีอยู่ในสกลกายของตนดีแล้ว พึงกำหนดตามฐานทั้ง ๔ เหล่านั้น แต่ละอย่างๆ ที่มีอยู่ในสกลกายของผู้อื่นต่อไป ครั้นกำหนดตาม ๒ เงื่อนนี้บริสุทธิ์ดีแล้ว ให้น้อมเอาฐานเหล่านั้นทั้งที่ปรากฏในตนและผู้อื่นมาเทียบเคียงกันดูจนรู้ประจักษ์ชัดว่า **“มีความเป็นไปอย่างเดียวกัน”** คือ จะดูของเขาก็เหมือนของเรา ดูของเราก็เหมือนของเขา โดยเงื่อนเหล่านี้ ประชุมลงในลักษณะ ๓ ประการ คือ **“อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขั**

เป็นทุกข์ อนาคตา มิใช่ตน” ซึ่งื่อกำหนดเห็นทั้งภายในและ
ภายนอก

การกำหนดที่ถูกต้อง

- ๑ . ต้องมีสติกำหนดรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นมีอยู่หรือไม่
  - ๒ . ความรู้นั้นเป็นแต่สักว่าความรู้ อย่าให้ไหวตามสิ่ง—
ใดๆ ทั้งสิ้น
  - ๓ . สติก็ให้เป็นแต่สักว่าสติ อย่าให้หลงพันเพื่อนตาม
อาการของทุกสิ่ง
  - ๔ . ระวางใจมิให้อาศัยอยู่ ติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น
  - ๕ . ไม่ยึดมั่นสิ่งทั้งหมดว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา
- ทั้ง ๕ ข้อนี้ นับว่าเป็นหลักใหญ่ของผู้เจริญวิปัสสนาตาม
หลักของสติปัญญา

ความเข้าใจในสติปัญญา

สติปัญญา คือ การดำรงสติในฐานะ ๔ อย่าง คือ กาย
เวทนา จิตต์ ธรรม ถ้าหากเราดูแต่เพียงเผินๆ ก็จะเห็นว่าช่าง
ยากเสียจริงๆ มีตั้ง ๔ อย่าง ทำอย่างไรจึงจะหมดกันสักที แต่พึง
เข้าใจว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงแสดงไว้แล้วนั้น
แสดงไว้ให้พวกเราพากันดำเนินตาม ถ้าเป็นของที่มนุษย์เช่นพวก
เราดำเนินตามไม่ได้แล้ว ธรรมของพระพุทธเจ้าก็เป็นแต่สักว่า

ธรรมเท่านั้น จะไม่พึงให้ผลเป็น **“นิยานิกะ”** คือ นำสัตว์ให้พ้น จากความทุกข์ได้

แต่ผู้ที่ดำเนินตามทางที่พระองค์ทรงแสดงนี้ ได้ถึงความ พ้นทุกข์ไปแล้วมากมาย ย่อมเป็นองค์พะยานสื่อให้เห็นว่าเป็น ของไม่เหลือวิสัยเป็นแน่ และเราทุกคนก็ต้องดำเนินตามทางอันนี้ เช่นเดียวกัน ไม่พึงห่อถอยแม้แต่น้อย

ฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม เป็นของ ต่อเนื่องถึงกันเป็นลำดับ มิใช่เป็นของตั้งอยู่โดดเดี่ยว ซึ่งความ จริงปรากฏว่า เมื่อรู้กายแล้วก็จักรู้เวทนา รู้เวทนาแล้วก็จักรู้จิตต์ รู้จิตต์แล้วก็รู้ธรรม ฐานทั้ง ๔ นี้ละเอียดยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ส่วน กายเป็นส่วนหยากกว่าเพื่อน และเห็นได้ง่ายจึงจัดเป็นต้นทาง ของการเจริญสติปัญญา

อบรมเพื่อสมณะ

ถ้าเรารู้จักกำหนดฐานทั้ง ๔ ได้โดยพร้อมมูลใน ขณะเดียวกันจะเป็นของประเสริฐไม่น้อย และเป็นความจริง ฐาน ทั้ง ๔ รวมกันเป็น **“อิกายนมรรค”** คือ เป็นทางอันเดียวมิใช่ ๔ ทาง ถ้าเรารู้จักกำหนดได้พร้อมทั้ง ๔ แล้วกำหนดแยกทีละ อากาสดังได้กล่าวแล้ว ณ เบื้องต้น เป็นความสำเร็จตามนัยที่ กล่าวว่ามีทางเดียว

หัวใจ นับว่าเป็นหลักสำคัญของการเจริญสติปัญญา คือ หัวใจเป็นศูนย์กลางของฐานทั้ง ๔

๑. ว่าโดยกาย หัวใจก็จัดเป็นกายส่วนหนึ่ง

๒. ว่าโดยเวทนา ใจก็เป็นผู้กำหนดรู้ความเสวยอารมณ์
ทั้งหมด

๓. ว่าโดยจิตต์ ใจก็เป็นต้นเหตุของความคิดนึก

๔. ว่าโดยธรรม ใจก็เป็นตัวตั้ง เป็นประธานของธรรม

เพราะฉะนั้น หลักโดยย่อของการเจริญสติปัฏฐานจึงมี แต่เพียงว่า **“ฟังกำหนดใจให้อยู่ที่ใจ”** เท่านั้นเอง เมื่อใจกำหนด อยู่ที่ใจดีแล้ว จักกำหนดรู้ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ได้โดยชอบ และโดยง่าย เนื้อความที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า **“ให้กำหนดไปที่ละ อากาการ”** นั้น ยังไม่แจ่มชัด ขอให้เข้าใจว่า ถ้าสติกับใจไม่ประกอบ กันเสียก่อนแล้ว การระลึกในฐานต่างๆ คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม แต่ละอย่างๆ ที่ละอากาการ ก็จะไม่พลอยเป็นอันเสียไปด้วย ความตั้งมั่นของสติก็จะไม่มี รวมความว่า ถ้าไม่ทำใจให้อยู่ที่ใจ เสียก่อน จะไปหยิบเอาอย่างอื่นมาทำก่อน ประโยชน์ที่จะพึงได้ไม่ คຸ້ມกับเวลาที่ล่วงไป

แต่เพียงการอบรมใจให้สงบเป็นสมณะตามหลักของ สติปัฏฐานก็ไม่มากมาอะไรมาก ขณะใดเรากำหนด กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ได้ในขณะเดียวกัน ขณะนั้นใจก็จะตั้งสงบมั่นเป็น สัมมาสมาธิ คือ เป็นสมาธิที่ถูกต้อง กำจัดอภิชฌาและโทมนัสได้ โดยไม่ยาก ถ้ายังหลงไล่ที่ละอากาการอยู่ ถึงใจจะสงบก็ยังไม่กำจัด อภิชฌาและโทมนัสไม่ได้ การกำหนดฐานทั้ง ๔ ด้วยใจในขณะ เดียวของสมณะก็คือ

- ๑ . รู้ว่าตนกำลังบำเพ็ญธรรมอยู่ด้วยอิริยาบถใด
- ๒ . เวลาเสวยเวทนาอะไรก็รู้
- ๓ . เวลานั้นจิตต์บริสุทธิ์ ก็รู้ว่าจิตต์บริสุทธิ์
- ๔ . รู้ว่าตนมีจิตต์ปราศจากเครื่องห้าม เช่น กามฉันท์ คือ ความพอใจในกาม เป็นต้น

สมณะที่เป็นไปเช่นนี้จัดเป็นสมณะชั้นเอกมีความเข้มแข็งเตรียมพร้อมเพื่อเข้าสู่สนามรบทำสงครามกับกิเลส และค้นคว้าหาข้อเท็จที่แอบแฝงอยู่ในบริเวณของตน พึงอบรมให้เกิดมีขึ้นในตนเสียก่อน อย่าด่วน “สุกก่อนห้าม” จะลำบากใจ

อุบสมเพื่อวิปัสสนา

เมื่อการอบรมเพื่อสมณะเป็นไปโดยเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นจะต้องเป็นวาระของการค้นคว้าฐานะทั้ง ๔ ให้เข้าใจชัดตามเหตุและผลที่เป็นจริง การรวบรวมกำลังใจที่เป็นองค์สมณะ คือสงบรวมกันเป็นองค์อันเดียวให้มีอยู่เสมอตลอดเวลาของการค้นคว้านั้นย่อมเป็นของประเสริฐ เพราะเมื่อจิตต์มีกำลังมาก การค้นคว้าย่อมไม่รู้สึกลำบาก และย่อมเป็นเหตุให้เราค้นคว้าหาเหตุผลที่เป็นจริงได้โดยไม่เคลื่อนคลาดจากความจริง

หลักของความจริงที่จะต้องค้นคว้าให้ประจักษ์ชัดแก่ใจ มีอยู่เพียง ๓ ประการ คือ

- ๑ . สฟุเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง
- ๒ . สฟุเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์

๓. สฟุเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

การค้นคว้าเป็นกิจสำคัญอย่างยิ่ง ผู้ค้นคว้าต้องมีความเพียรปรารภมันคง จึงจะสามารถเข้าใจในลักษณะทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้วได้ชัดเจน กาย เป็นส่วนต้องถูกค้นก่อนฐานะใดๆ ทั้งหมด เพราะเป็นส่วนหยาบที่ปกปิดส่วนละเอียดไว้ ฟังพินิจให้รู้ชัดว่า กายนี้มีความเกิดขึ้นแล้วจักมีความดับไปเป็นที่สุด แล้วฟังกำหนดใจให้เป็นเครื่องบังคับภพนั้นว่า **“จงทำลายไป”**

เมื่อปรากฏว่ากายทำลายไปตามอำนาจของความกำหนดเช่นนั้นแล้ว เราก็จักพิจารณาเห็นฐานอื่นๆ ที่เหลืออยู่คือ เวทนา จิตต์ ธรรม ตามลำดับ โดยน้อมใจไปว่า แม้สิ่งต่างๆ ที่เหลืออยู่เหล่านี้ก็มีความดับไปเป็นธรรมดา จนประจักษ์ชัดว่าดับไปจริง ไม่มีอะไรเหลืออยู่ และเกิดความรู้ขึ้นในธรรมเหล่านั้นว่า **“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา”** เมื่อเป็นเช่นนั้น ความรู้ก็ฟังมีว่า **“สิ่งทั้งหมดไม่พึงยึดมั่น ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ล่วงแล้ว หรือปัจจุบัน หรือยังไม่มาถึง”**

โดยนัยนี้ สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไปของธรรมได้ปรากฏแก่ปัญญาจักขุของผู้ค้นคว้า ซึ่งลักษณะนั้นมีว่า **“สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นของมิใช่ตน”**

ฐานทั้ง ๔ เหล่านี้ กายเป็นส่วนรูปขันธ์ เวทนา จิตต์ เป็นส่วนนามขันธ์ รวมกาย เวทนา จิตต์ เข้าด้วยกันเป็นส่วนธรรมขันธ์ ในพระบาลีท่านจัดเอานิวรณ์ ๕ ว่าเป็นธรรมในภพนี้

แต่เมื่อเรามาพิจารณาพิเคราะห์ดูให้แน่ชัดด้วยใจแล้ว ก็จะพึงเห็นได้
ดังนี้ คือ นivrana ๕ นั้น เกิดมีขึ้นครอบงำจิตต์ก็เพราะความไม่
รู้เท่าฐานะ ๓ คือ กาย เวทนา จิตต์ ถ้าเราเพิกถอนสิ่งเหล่านี้
ออกให้ประจักษ์แล้วรู้เท่าตามความเป็นจริง นivrana ก็ไม่มี เฟง
โดยนัยนี้ กาย เวทนา จิตต์ ตามธรรมดาเป็นที่ประชุมเกิดของ
นivrana และยิ่งกว่านั้น จะเรียกว่านivrana เสียเลยก็ดูเหมือนจะได้
อยู่

โดยเนื้อความคือ นivrana แปลว่า เครื่องห้าม ถ้าเราไม่รู้
กาย เวทนา จิตต์ แน่ชัด ก็ย่อมเป็นเครื่องห้ามอยู่ดี เพราะเมื่อ
ไม่รู้ก็หลง หลงตามกาย ตามเวทนา ตามจิตต์ เป็นบ่อเกิดของ
ความฉิบหายจากความดี ความเป็นจริง เมื่อเราแยกกายออก
พิจารณาเห็นชัดแล้ว ก็จักเห็นเวทนา เมื่อเห็นเวทนาแล้วก็จัก
เห็นจิตต์ เมื่อความเห็นในฐานทั้ง ๓ คือ กาย เวทนา จิตต์
บริสุทธิ์ดีแล้ว ก็เห็นธรรมเท่านั้นเอง

คำว่า เห็นธรรม นั้น พุดได้ ๒ นัย นัยหนึ่งว่าเห็นฐาน
ทั้ง ๓ ว่าเป็นธรรมเครื่องห้ามในเมื่อไม่รู้เท่า อีกนัยหนึ่ง คำว่า
ธรรม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.สังขตธรรม คือ ธรรมที่เป็นไปได้ด้วยความปรุงแต่ง

๒.อสังขตธรรม คือ ธรรมที่ไม่ต้องการความปรุงแต่ง

กาย เวทนา จิตต์ เป็นสังขตธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ปัจจัย
ปรุงแต่ง เมื่อเห็นสังขตธรรมแล้ว ก็จักเห็นอสังขตธรรม โดย
ธรรมทั้ง ๒ นี้บังกันอยู่ในตัว เมื่อทำลายสังขตธรรมให้ปรากฏแก่

ปัญญาจักขุแล้ว ก็เป็นอันเปิดประตูของอสังขตธรรมด้วย ฉะนั้น คำว่า **“เห็นธรรม”** คือ เห็นทั้ง สังขตธรรม และ อสังขตธรรม

ในสติปัฏฐานนี้ มีสิ่งที่น่าสงสัยอยู่ก็คือ คำว่า **จิตต์** ตอนนีฟังเข้าใจได้ว่า จิตต์พิจารณาจิตต์ จิตต์รู้เท่า เมื่อจิตต์รู้เท่า สังขตธรรมแล้ว ได้กลับตัวถึงอสังขตธรรม เป็นวิสังขาร ไม่เป็นสังขาร ความแจ่มแจ้งของเรื่องจิตต์โปรดทราบในบทต่อไป

สัมมปธาน ๔

สัมมปธาน แปลว่า ความเพียรชอบ คือ เป็นความเพียรที่ดำเนินตรงไปเพื่อความ **“พ้นทุกข์”** เป็นความเพียรที่เป็นไปในทางจิตต์ มีจิตต์เป็นสมุฏฐาน และโดยประสงค์จะเพาะปธานจริยา คือ การบำเพ็ญเพียรนี้ ก็เพื่อความบริสุทธิ์ของจิตต์ เป็นการ **“ตัดจิตต์ด้วยจิตต์”** เข้าบทพระบาลีที่ว่า **“อตุตนา โจอทยตฺตาน”** ซึ่งแปลเป็นใจความว่า **“ตัดเดือนตนด้วยตน”**

สัมมปธาน แบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. พยายามเพื่อจะไม่ให้อกุศลธรรมคือบาปเกิดขึ้นในตน
๒. พยายามเพื่อจะละอกุศลธรรมคือบาปที่เกิดขึ้นแล้วในตน
๓. พยายามเพื่อจะเจริญกุศลธรรมคือบุญให้มีในตน
๔. พยายามเพื่อจะรักษากุศลธรรมคือบุญที่เกิดขึ้นแล้วในตนให้คงอยู่

ความหมายข้อ ๑ จะเพาะอกุศลธรรมที่มีอยู่ในตนในปัจจุบันก็มีมากพอเพียงอยู่แล้ว จึงพยายามป้องกันไม่ให้อกุศลชนิดใหม่ๆ มาอาศัยอยู่ในตนได้อีก เพราะว่าเมื่อพูดโดยจุดมุ่งหมาย เราประสงค์ความบริสุทธิ์ ซึ่งความบริสุทธิ์นั้นจะมีไม่ได้ในเมื่ออกุศลธรรมยังมีอยู่ เพื่อการขบไล่ความชั่วที่มีอยู่ให้ห่างเข้าอีก จึงจำเป็นต้องจัดการป้องกันมิให้ความชั่วชนิดอื่นๆ มาอาศัยอยู่ได้อีก การป้องกันย่อมมีได้โดยการสำรวม หรือระวังที่ต้นทางของความชั่วจะเข้ามา ซึ่งได้แก่การระวังที่ทวาร ๖ คือ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ความหมายข้อ ๒ พร้อมกับกับการระวังทวาร ๖ เราต้องจัดการขบไล่แขกเก่าของเราออกไปเสียด้วย การขบไล่จะทำอะอะตุมตามเหมือนไล่ช้างไล่ม้านั้นใช้ไม่ได้ วิธีการขบไล่ก็คือเราอย่าเอาใจใส่ไปแยแสกะเขา ให้เรารู้ที่เราเองว่าเขายังมีอยู่ เราต้องใช้การขบไล่ที่ละม่อม

สัมมัตถุธานข้อ ๑-๓-๔ เป็นธรรมเครื่องขบไล่ที่ละม่อมคือ

๑. เราต้องระวังรักษาทวารทั้ง ๖ ให้ดี อย่าให้มีแขกใหม่ผ่านเข้าไปอีก

๒. พร้อมกันนั้นต้องเจริญกุศล ซึ่งเป็นการขบไล่อกุศลอยู่ในตัว เพราะกุศลกับอกุศลย่อมเกลียดและกลัวกัน เมื่อเราป้องกันทางอกุศล แต่ปล่อยให้กุศลเข้าไป และเมื่อเข้าไปแล้ว ไม่

ต้องสงสัย คงมีการรังเกียจต่อสู้กันขึ้นภายในวงของอกุศลกับกุศล ซึ่งเราจำเป็นต้องประกอบด้วยธรรมข้อ ๓ อีกต่อไป

๓ • เมื่อปล่อยอกุศลเข้าไปแล้ว เราต้องพยายามรักษาไว้ให้คงอยู่ อย่าให้เสื่อมเสียไป

ผลของการประกอบธรรม ๓ ข้อนี้ จะแผ่ติดต่อออกมา ประจักษ์เต็มที่ คือ อกุศลกระเด็นออกก็ต่อเมื่อเราปลุกกุศลธรรมลงในตัวเราเต็มที่ จนมีกำลังสามารถดันอกุศลธรรมออกเสียได้

สัมมัตถ์ปธานนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“ปธานสังขาร”** ในเมื่อไปประกอบกับธรรมหมวดอื่นเข้า ความมุ่งหมายที่มีจุดตรงไปเพื่อความบริสุทธิ์ของจิตต์มิได้ด้วยการประกอบสัมมัตถ์ปธาน ความมุ่งหมายชนิดนั้นเป็นเครื่องปรุ่อกุศลธรรมประเภทอื่นที่เราปลุกลงในเราให้ดำเนินตรงทาง

“อิทธิบาทกับสัมมัตถ์ปธานเป็นของคู่กันอยู่เสมอ” โดยสัมมัตถ์ปธานเป็นหลักใหญ่ที่ไม่ยอมเคลื่อนที่ อิทธิบาทก็เป็นไปตามสัมมัตถ์ปธานนั้น

ตามธรรมดาอิทธิบาท ถ้าตามลำพังไม่มีจุดหมายอาจจะ เป็นไปในทางดีก็ได้ ทางชั่วก็ได้ และเป็นคุณเครื่องให้สำเร็จ สมประสงค์ในสิ่งเหล่านั้น เพื่อปรุ่อกิทธิบาทให้ตรงทาง ผู้ปฏิบัติ มุ่งความพันทุ่ขซึ่งจำเป็นต้องมีสัมมัตถ์ปธาน คือความมุ่งหมาย เพื่อวิสุ่หิเป็นหลักสำคัญอีกด้วย

ถือเอาความโดยย่อของสัมมัตถ์ปธาน ก็คือ **“เพียรกำจัดบาป”** และ **“เพียรปลุกบุญ”** เท่านั้นเอง ข้อนี้ยอมเป็นเครื่อง

เตือนใจของผู้ปฏิบัติเป็นอย่างดี ให้รู้ว่าไม่ใช่แต่เรากำจัดบาปเท่านั้นก็ดีแล้ว เราต้องพยายามบำเพ็ญสิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศลให้ เกิดมีขึ้นในเราด้วย ข้อปฏิบัติของเราจึงจะดำเนินตรงไปเพื่อ ความพ้นทุกข์

อิทธิบาท ๔

คุณธรรมที่บุคคลยังให้เกิดให้มีขึ้นในตนแล้วให้สำเร็จ ความปรารถนา ท่านเรียกว่า **“อิทธิบาท”** โดยความหมายของ อิทธิบาท ปรากฏว่าเป็นคุณธรรมที่ยังบุคคลให้มีฤทธิ์

คำว่า ฤทธิ์ นั้น กินความหมายกว้างมาก รวมความ เสียว่า การทำ การประพฤติ ทุกสิ่งที่เกินวิสัยของธรรมดา เรียกว่า ฤทธิ์ เท่าที่คนเราชอบพูดกันติดปาก ก็เช่นคำว่า แผลงฤทธิ์ เป็นต้น แต่ฤทธิ์ที่ต้องแผลงชนิดนี้ โดยมากหมาย เอาการมีฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศ ดำดินได้ หายตัวได้ เหล่านี้ เป็นต้น

การเหาะหรือการดำดินได้ ไม่ได้เป็นของทำให้ผู้มีฤทธิ์ เช่นนั้นรอดไปจากอำนาจพระยามัจจุราชคือความตายได้ ในทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งการบำเพ็ญตนให้ถึงความพ้นทุกข์จึงมิได้ สรรเสริญฤทธิ์เหล่านี้นว่าเป็นของประเสริฐ **“ฤทธิ์ที่ประเสริฐ ก็คือ มีปัญญาสามารถทำลายสังโยชน์เครื่องผูกพันตนเองเสีย**

ได้” แล้วหลุดพ้นเป็นอิสระภาพ บรรลุสันติภาพคือความสงบสุข
นี้เป็นฤทธิ์ที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญและเป็นของวิเศษจริง
ไปแล้วไม่คืนมา ไม่ต้องขึ้นไม่ต้องลงเหมือนฤทธิ์อื่นๆ

คำว่า “อิทธิบาท” นั้น เมื่อว่าโดยธรรมชาติเครื่องให้สำเร็จ
แล้ว ต้องแยกคำว่า “บาท” ออกไปเสียอีก คือ ต้องหาบาทของ
ฤทธิ์มาอีก ซึ่งบาทนั้นได้สำเร็จผลไปจากอิทธิบาทนี้อีกทีหนึ่ง
เรียกว่า ฅาน ๔

ฅาน ๔ นี้ นับว่าเป็นบาทของฤทธิ์ทั้งหมด ไม่ว่าฤทธิ์
ชนิดใดๆ ทั้งหมด ถ้าฤทธิ์เหล่านั้นปราศจากฅาน ๔ เป็นบาท
เป็นเครื่องส่งแล้ว เป็นของยากที่จะให้สำเร็จฤทธิ์ดังประสงค์
ฅาน ๔ นี้จะได้กล่าวต่อไปในบทข้างหน้า ในบทนี้จะมีแต่เพียง
อิทธิบาท ๔ ประการ ที่จัดเป็นเบื้องต้นของธรรมเครื่องสำเร็จ
ส่วนอื่นเท่านั้น

อิทธิบาท มี ๔ ประการ คือ

๑. ฅนุทธิทธิปาถ อิทธิบาทคือความพอใจในสิ่งนั้น
๒. ฅวริทธิทธิปาถ อิทธิบาทคือความพยายามเพื่อสิ่งนั้น
๓. ฅจิตตธิทธิปาถ อิทธิบาทคือความประคองจิตต์ส่งไปใน
สิ่งนั้น
๔. ฅวิมสิทธิทธิปาถ อิทธิบาทคือปัญญาพิจารณาเหตุผลใน
สิ่งนั้น

คำว่าสิ่งนั้นก็คือ **“ความพันทุกข์”** อิทธิบาทจำเป็นต้องบำรุงกำลังด้วยปธานจรिया คือ การประพฤติความเพียรมุ่งตรงไปในทางดี มุ่งกำจัดทางชั่ว ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบทข้างหน้า

ความมุ่งหมายของความดีทุกอย่างย่อมมุ่งตรงไปที่ **“ความพันทุกข์”** หรือ **“พระนิพพาน”** พระนิพพานเป็นขั้นสูงสุดในฝ่ายดี อิทธิบาทเป็นคุณให้สำเร็จความประสงค์ในส่วนนี้ ฉะนั้น ความดีทุกชนิดก็เป็นอันสำเร็จ พร้อมไปด้วยการดำเนินมุ่งสู่ความดีที่สูงสุด

การกระทำของอิทธิบาท เป็นการกระทำที่มีกำลังติดต่อกันถึง ๔ ประการ คือ

ขั้นที่ ๑ ในเบื้องต้นมีความพอใจ

ขั้นที่ ๒ ใช้ความพยายาม

ขั้นที่ ๓ ใจเคลื่อนไปตามระยะของความพยายาม ไม่ถอยหลัง

ขั้นที่ ๔ มีปัญญาารู้ในสิ่งที่ผ่านไป และค้นคว้าในสิ่งที่เป็นปัจจุบัน

คุณธรรม ๓ ข้อเบื้องต้นเป็นแต่เครื่องอุดหนุน คุณธรรมข้อที่ ๔ คือ ปัญญา จัดเป็นสำคัญที่สุด โดยฐานเป็นผู้นำ คุณธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ย่อมประสานกันเป็นเกลียวมั่นคง ทุกสิ่งที่ทำด้วยคุณธรรมเช่นนี้ย่อมไม่เรียกว่าตั้งไปหรือหย่อนไป เรียกว่า **“มชฌิมา ปฏิปทา”** คือ ปฏิบัติเป็นกลางๆ ย่อมนำไปถึงความสำเร็จในที่สุด

ตามธรรมดา คนโง่ คนไม่มีวิจารณ์ จะมีอิทธิบาทบริบูรณ์ไม่ได้ โดยอิทธิบาทนี้เป็นธรรมของบัณฑิตผู้มีธัมมวิจยะ คือ มีปกติใคร่ครวญในใจอยู่เสมอ คุณธรรมข้อต้นคือฉันทะ ซึ่งได้แก่ความพอใจในความดีนั้น เป็นเครื่องแสดงให้เราทราบอย่างชัดเจนว่า นี่เป็นธรรมของบัณฑิต

คนพาลยินดีในธรรมย่อมไม่ปรากฏมีในโลก เพราะอะไร? เพราะว่า แม้เขาจะได้เห็นหรือได้ยินได้ฟังคำว่าความดีๆ สักร้อยครั้งพันครั้ง เขาก็หาเอาใจใส่ที่จะพินิจไม่ ฉันทะย่อมเกิดมาจากความเพ่งพินิจ คนไม่เคยเห็นกันชอบกันก็มีด้วยหรือ? นี่ควรคิด

ฉะนั้น ถ้าผู้ใดยังไม่มีอิทธิบาทในตน ก็พึงเข้าใจว่าตนยังขาดความพินิจอยู่ ขอให้ปลุกความหมั่นพินิจลงในตนเสียก่อน เมื่อพินิจเห็นความดีว่าดีจริงแล้วก็มีพักต้องให้ใครเตือนหรือหนุนกัน **“อตฺตา ทิ อตฺตโน คติ”** ตนเที่ยวเป็นคติของตน นี่เป็นพุทธพจน์ ซึ่งควรจำใส่ใจให้จงดี

อินทรีย์ ๕

ธรรมที่เป็นใหญ่ เป็นจอมในหน้าที่ของตนๆ เรียกว่า
“อินทรีย์” อินทรีย์นี้แบ่งออกเป็น ๕ ข้อ

๑. สทฺธินุทฺริย อินทรีย์คือใจโน้มไปในเหตุและผล
๒. วิริยินุทฺริย อินทรีย์คือความเพียรมุ่งไปสู่ความพ้นทุกข์
๓. สตินุทฺริย อินทรีย์คือสติแก่กล้า
๔. สมาธินุทฺริย อินทรีย์คือความมั่นใจ
๕. ปญฺญินุทฺริย อินทรีย์คือความเข้าใจในอรรถธรรม

อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ จัดเป็นธรรมสำคัญหมวดหนึ่งของ
ผู้ปฏิบัติ จำเป็นต้องศึกษาให้รู้ไว้ เพื่อจะได้ตรวจตรองดูว่า เวลา
นี้เรามีอินทรีย์บริบูรณ์แล้วหรือยัง หรือยังมีอินทรีย์ข้อไหน
บกพร่อง จะได้พยายามอุดหนุนให้เจริญขึ้น

เหตุที่เราต้องถืออินทรีย์ว่าสำคัญก็เพราะว่า เมื่ออินทรีย์
บริบูรณ์ในบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมบรรลุความพ้นทุกข์ มีใจเป็น
อิสระ ไม่อยู่ในอำนาจของอวิชชาและตัณหา

อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ ล้วนแต่เป็นธรรมประจำใจ เป็นเครื่อง
อุดหนุนใจให้เป็นใหญ่ เปรียบเหมือนบ้านเมืองที่ประกอบด้วยคน
สำคัญตั้ง ๕ คนเป็นผู้บริหาร ย่อมสามารถทำบ้านนั้นเมืองนั้นให้
เป็นเมืองที่สำคัญขึ้นได้ตามกำลังของผู้บริหาร

เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนก็จะเห็นได้ว่า อินทรีย์ ๕ รวบเอา

ข้อสำคัญของคุณธรรมเครื่องอุดหนุนให้รู้มาไว้ในตัวหมดทุกอย่าง เปรียบเหมือนแม่เหล็กที่มีกำลังดึงดูดมาก ย่อมดูดเหล็กอื่นๆ ให้ มุ่งหน้ามาสู่ตนฉะนั้น

๑. สัทินทรีย์ นั้นได้แก่ สัทธา หรือ เอาความเข้าใจกัน ก็ว่า **“ใจน้อมไปในเหตุและผล”** ในที่นี้ขอให้ทราบความแต่เพียงเท่านี้ ความพิสดารจักมีปรากฏข้างหน้า

๒. วิริยินทรีย์ ได้แก่ สัมมัปปธาน ๔

๓. สตินทรีย์ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

๔. สมาธินทรีย์ คือ สมาธิ ความตั้งใจมั่นบริสุทธิ์ ปราศจากความหมองใจ พึงทราบความพิสดารในบทต่อไป

๕. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญาความเข้าใจในอรรถ และธรรมแจ้งชัด ได้แก่ตัว**สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นธรรมถูกต้องตามเป็นจริง และ**สัมมาสังกัปปะ** ความดำริเป็นธรรม ประกอบด้วยความรู้ ขอให้ทราบความพิสดารในบทว่าด้วยมรรค ๘ ต่อไป

บรรดาอินทรีย์ทั้งหมด **ปัญญินทรีย์**เป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่า อินทรีย์ใดๆ ทั้งสิ้น เพราะถ้าปราศจากปัญญินทรีย์แล้ว อินทรีย์อื่นๆ ก็ไม่ไพบูล ปัญญินทรีย์เป็นหัวหน้าผู้นำทำลายเครื่องกีดขวางให้อินทรีย์ทั้ง ๔ ดำเนินตาม ฉะนั้น การอบรมอินทรีย์ สำคัญที่สุดก็ที่การอบรมปัญญาให้เกิดมีขึ้น เมื่อปัญญามีแล้ว อินทรีย์ ๔ อย่างเบื้องต้นก็ต้องมี ปัญญาเกิดมาได้อย่างไร จะอบรมอย่างไร ขอให้ดูในบทต่อไป

พละ ๕

พละ ๕ กับอินทรีย์ ๕ มีชื่อเหมือนกัน แต่ต่างกันโดยแสดงคุณของธรรมเหล่านั้น อินทรีย์ ๕ แสดงว่าธรรมเหล่านั้นเป็นจอมแห่งธรรม พละ ๕ แสดงว่าธรรมเหล่านั้นเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินตามมรรคาของสันติ

ผู้ศึกษาพึงทราบว่า อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นอันเดียวกัน ต่างกันโดยการพรรณนาคุณเท่านั้น จะยกหัวข้อธรรมเหล่านั้นมาไว้ในที่นี้อีกวาระหนึ่ง

- ๑ . สทุธาพละ   กำลังคือสัทธา
- ๒ . วิริยพละ   กำลังคือความเพียร
- ๓ . สติพละ   กำลังคือสติ
- ๔ . สมาธิพละ   กำลังคือสมาธิ
- ๕ . ปัญญาพละ   กำลังคือปัญญา

กำลังเป็นของจำเป็นในการประกอบกิจการทุกชนิดไม่ว่าต่ำหรือสูง ความเข้าใจของผู้ไม่ได้ศึกษาก็จะเข้าใจว่ากำลังนั้นมีเพียงอย่างเดียวคือกำลังกาย แต่ผู้ศึกษาบางท่านก็จะเข้าใจว่ามี ๓ คือ กำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา ดังนี้ ความเข้าใจเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความเข้าใจที่ยังไม่เต็มจำนวนของกำลัง

พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดแห่งปรีชญาเมธี พระองค์ได้ทรงค้นคว้าหาหลักภวิทยาส่วนนี้และดำเนินตาม คือ ทรงบำรุงให้มีขึ้น

ในพระองค์ ในที่สุดพระองค์ก็บรรลุถึงสันติภาพอย่างยิ่งดังความ
ปรารถนา กำลังนั้นได้แก่ กำลัง ๕ ประการที่กล่าวแล้วใน
เบื้องต้นนั่นเอง ซึ่งแต่ละอย่างๆ ล้วนสำคัญทั้งสิ้น ฉะเพาะอย่าง
ยิ่งนักปฏิบัติผู้มุ่งสันติตามรอยพระผู้มีพระภาค จะต้องบำรุงกำลัง
ทั้ง ๕ ให้มีครบบริบูรณ์ในตน จึงจะสามารถดำเนินไปตามมรรคา
ที่ประสงคืได้โดยสะดวก

ในวงความคิดของ “สหายนุุ่ม” นักศึกษาแผนปัจจุบัน
มีความเห็นตรงกันว่า วิทยาศาสตร์เป็นวิทยาที่เยี่ยมยอดกว่า
สรรพวิทยา และยอมยกให้นักวิทยาศาสตร์ทุกคนว่าเป็น
นักค้นคว้า นักคิด นักอบรมวิทยา นี่เป็นความคิดที่ถูกต้อง

แต่นักศึกษาในโรงเรียนวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า
ไม่ว่าแผนใดมีความเห็นตรงกันว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่ง
วิทยาศาสตร์ชั้นสูงสุด สูงยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน
วิทยาศาสตร์ของพุทธมีความจริงแค่ไหนนั้น ตกอยู่แก่
“นักพิสูจน์” ตามหลักวิทยาของพระองค์ จะเป็นผู้ชี้แจงได้เป็น
อย่างดี

วิทยาศาสตร์ของพุทธ ชูบตัวของนักวิทยาศาสตร์ให้
เป็นกายสิทธิ์ ให้สมรรถภาพทุกชนิดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่
ขอทุกคนจงตื่นตนและเริ่มค้นคว้าตามหลักวิทยาศาสตร์ของ
พระพุทธ ยูโรเปเจริญด้วยนักวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน เอเชีย
ฉะเพาะอย่างยิ่งสยาม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าทุกคนย่อมมุ่งต่อสิ่งที่ดี
ที่สุด สยามจะเจริญด้วยนักวิทยาศาสตร์ของพระพุทธ ขอจง
สำเร็จ

โพชฌงค์ ๗

ธรรมที่อุคคหฺนุญผู้ปฏิบัติให้เป็นผู้รู้ตามรอยของพระพุทธ
เรียกว่า **“โพชฌงค์”** แบ่งออกเป็น ๗ ประการ ซึ่งแต่ละ
ประการล้วนเป็นหลักสำคัญในการอบรมจิตต์มุ่งต่อสันติทั้งสิ้น
ผู้หวังความสงบสุขตามวิธีของพระพุทธจะขาดแม้แต่ข้อเดียวมิได้
เลย ธรรมเหล่านั้นจัดเป็นข้อๆ ดังนี้

๑. สติ ความระลึกได้

๒. ธมฺมวิจย ความค้นคว้าหาเหตุผลของธรรม

๓. วิริย ความพากเพียรมุ่งตรงต่อสันติสุข

๔. ปิตี ความดีมีธรรมที่ตนได้ค้นพบแล้ว

๕. ปสฺสทุธิ ความสงบ

๖. สฺมาธิ ใจมุ่งต่ออารมณ์อันเดียว

๗. อุกฺกุขา ใจเพ่งเฉย

แบ่งหัวข้อทั้ง ๗ นี้ ให้ละเอียดออกไปอีกเป็น ๑๔ คือ

๑-๒ สติ ความระลึกในธรรมภายใน ๑ ภายนอก ๑

๓-๔ ธมฺมวิจย พิจารณาธรรมภายใน ๑ ภายนอก ๑

๕-๖ วิริย ความเพียรทางกาย ๑ ทางจิตต์ ๑

๗-๘ ปิตี ความดีมีธรรมประกอบด้วยวิตกวิจารณ์ ๑
ไม่มีวิตกวิจารณ์ ๑

๙-๑๐ ปสฺสทุธิ ความสงบกาย ๑ สงบจิตต์ ๑

๑๑-๑๒ สมาธิ มีวิตกวิจารณ์ ๑ ไม่มีวิตกวิจารณ์ ๑

๑๓-๑๔ อุเบกขา ความเพ่งเฉยภายใน ๑ ภายนอก ๑

ธรรมเหล่านี้ส่งเสริมกำลังของกันและกันมาโดยลำดับ ตั้งแต่สติจนถึงอุเบกขา นักศึกษาผู้มุ่งต่อปฏิบัติธรรมพึงอบรมสติ ให้บริบูรณ์ตามหลักของสติปัฏฐาน แล้วน้อมใจไปเพื่อการค้นคว้า เหตุผลตามความจริง โดยจะเพาะการค้นคว่านั้นเป็นไปใน **"สายสัมพันธ์ของชีพ"** ค้นจากปัจจุบันลงไปหาอดีต จากอดีตขึ้นมาหาปัจจุบัน การค้นคว้าชนิดนี้ย่อมดำเนินตรงไปสู่ความเป็นอิสระของดวงจิตต์ หรืออีกนัยหนึ่ง ตรงไปสู่ความพ้นทุกข์ เรียกว่า **"วิริยะ"**

เหตุผลของธรรมที่เราค้นคว้าเห็นประจักษ์ชัดแล้วย่อมไม่มีการลืมหืม ทุกสิ่งทุกห้วงห้วงเป็นอันถูกนักค้นเก็บไว้เสียแล้ว ซึ่งเรียกการเก็บนั้นว่าการตีพิมพ์ หรือ **"ปิติ"**

ลักษณะการของปิติ ปลุกความเบิกบานให้แก่กายและใจ บางคนจะรู้สึกได้ว่าหัวใจและร่างกายทุกๆ ส่วนพองโต บางคนจะรู้สึกเยือกเย็น เย็นทั้งกายและใจ เป็นความเย็นที่สนิทแนบแน่นนี้เป็นเพียงยาชูกำลังของนักค้นคว้าตามหลักวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังมีใช้สันติสุขที่แท้จริง

ปิติ ให้ผลคือ **ปัสสัทธิ** ความสงบกายและใจ กายและใจที่เบาบางจากความเสียดแทงให้ความเจ็บปวดคลายลงทีละน้อยๆ ตามอำนาจของปิติ เรียกว่า **"ปัสสัทธิ"** เมื่อปัสสัทธิมีมากขึ้นเท่าไร ก็อำนวยการให้จิตต์รวมกำลังกันเป็นดวงเดียวเร็วขึ้น

เท่านั้น จิตต์ที่รวมกำลังกันนั้นเรียกว่า **"สมาธิ"** เป็นชื่อของใจที่มั่นคง

เมื่อสมาธิมากขึ้นเท่าไร ก็อุดหนุนให้เกิดอุเบกขามากขึ้นเท่านั้น ความเพ่งเฉยของจิตต์เป็นบาทฐานของ **"ญาณทัสสนะ"** คือ ความรู้เห็นความจริงในส่วนชีววิทยา เพราะฉะนั้น อุเบกขาจึงนับเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ผู้ปฏิบัติต้องเอาใจใส่บำรุงให้มีขึ้นในตนเป็นอย่างมาก

ดาวินเป็นปราชญ์แห่งชีววิทยา เป็นนักค้นคว้า นักพิสูจน์ มีกำลังใจมุ่งตรงไปเพื่อความรู้จริงในวิทยาศาสตร์นี้ ผลแห่งการค้นคว้าของดาวินได้ผลเกือบจะคล้ายคลึงกันกับผลแห่งการค้นคว้าของพระสัมมาสัมพุทธ์ผู้เป็นจอมแห่งปวงปราชญ์ แต่ขอให้ท่านทั้งหลายโปรดพิเคราะห์ดูทีหรือว่า ผลของการค้นคว้าทั้ง ๒ ท่านนี้ลึกซึ่งต่างกันอย่างไร

พระสัมมาสัมพุทธ์ทรงชี้แจงเหตุผลของ **"ชีววิทยา"** ivo อย่างแจ่มแจ้งทั้งส่วนทุกข์และส่วนสุข แต่ดาวินสามารถพิสูจน์และชี้แจงได้เฉพาะความเปลี่ยนแปลงบางอย่างของ **"ชีว"** เท่านั้น

การที่ดาวินไม่สามารถพิสูจน์และชี้แจงเหตุผลของชีววิทยาได้ดี ก็เพราะดาวินไม่มีธรรมเครื่องอุดหนุนใจให้มีกำลัง ๗ ประการ ดังที่กล่าวแล้วครบบริบูรณ์ในตัวอย่างพระสัมมาสัมพุทธ์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังเป็นที่น่าสรรเสริญในความพยายามของท่าน

นักศึกษาบางท่านจะไม่ยินดีและเชื่อถือตามหลักของดาวิน แต่ดาวินเป็นนักพิสูจน์เพื่อความจริง ไม่เป็นของแปลกในความเชื่อหรือไม่เชื่อของผู้อื่น บรรดาวิทยาทั้งหมด วิทยาของพระพุทธรูปเป็นเอก ไม่มีการกั้วต่อการพิสูจน์ แม้วิทยาของนักวิทยาศาสตร์ทั้งหมด ก็ยอมดำเนินตามรอยของพระพุทธรูป มีหลักฐานอ้างอิงทนต่อการพิสูจน์เช่นเดียวกัน

ผู้มีปัญญานำตนเองไปในโลกด้วยการพิสูจน์เหตุผล เมื่อทราบ 'ชีววิทยา' ของดาวิน และวิทยาศาสตร์ของนักวิทยาศาสตร์ตะวันตกแล้ว จะไม่หยุดยั้งเสียแต่เพียงนั้น เพราะความจริงของชีววิทยาและวิทยาศาสตร์ที่สูงสุดยังมีอยู่อีกมากมายที่ปราศผู้ตะวันตกยังไม่สามารถชี้แจงได้

แต่หลักวิทยาที่ประเสริฐเหล่านั้นได้มีอยู่พร้อมแล้วในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอวิทยาที่สูงสุดจงเจริญ ขอคำสอนของพระศาสดาจงเจริญ เจริญด้วยการพิสูจน์ค้นคว้าเผยแผ่ของผู้รักความจริงที่สูงสุด

โพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นองค์ประกอบกับชีวิตของนักพิสูจน์ เหตุผลตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องปลาย จัดเป็น ๕ ชั้น ดังนี้

- ๑ .ชั้นเตรียม หรือ ชั้นฝึกหัด
- ๒ .ชั้นสมณะ
- ๓ .ชั้นวิปัสสนา
- ๔ .ชั้นเสขะ
- ๕ .ชั้นอเสขะ

ว่าโดยธรรมที่อาศัยกัน ที่สำคัญที่สุดโดยส่วนเหตุก็คือ **“ธัมมวิจยะ”** ความพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผล ผู้ปฏิบัติจะขาดธัมมวิจยะไม่ได้เลยเป็นอันขาด

“อุเบกขา” คือ ความเพ่งเฉยของดวงจิตต์ เป็นผลของธัมมวิจยะอีกทีหนึ่ง และอุเบกขานั้นจัดเป็นธรรมที่สำคัญที่สุด โดยฐานเป็นเหตุแห่ง **“ญาณทัสสนะ”**

ขั้นเตรียมและขั้นสมณะ

ขั้นเตรียมและขั้นสมณะ กำหนดองค์ของโพชฌงค์ด้วย **“สมาธิ”** เพราะสมาธิเป็นหัวหน้าแห่งธรรมทั้งหมดในสวนปราศรัย นักศึกษาที่ปราศจากสมาธิจะมีโพชฌงค์บริบูรณ์ตามหลักไม่ได้ สมาธินั้นแบ่งออกเป็นประเภท ดังนี้ คือ

๑. **อุปจารสมาธิ** กำลังใจสามารถน้อมเอาอารมณ์ภายนอก ฉะเพาะอย่างยิ่งในส่วนวัตถุให้มาอยู่ที่ใจได้

๒. **อปปนาสมาธิ** กำลังใจสามารถตั้งเข็มมุ่งอยู่ฉะเพาะในกายของตนได้ ไม่วิ่งไปสู่อารมณ์ภายนอก

ผู้มีใจตั้งมั่นเป็นอุปจารสมาธิจัดเป็นขั้นเตรียม อปปนาสมาธิจัดเป็นขั้นสมณะ ทั้ง ๒ ขั้นนี้ สมรรถภาพของดวงจิตต์มีพิเศษกว่ากันตามลำดับ แต่คงตกอยู่ในฐานเป็นเหตุของวิปัสสนาด้วยกันทั้งนั้น

สมาธิ เมื่อว่าโดยลักษณะซึ่งเป็นเหตุต่างกันแล้วก็มีเพียง ๒ ชนิดเท่านั้น

อุปจารสมาธิ เป็นการก้าวครั้งแรกจากจิตต์ธรรมดาสู่โพชฌงค์

อัปนาสมาธิ เป็นการก้าวครั้งที่ ๒ ระยะเวลาแห่งการตั้งฐานของดวงจิตต์ การฝึกจิตต์ให้มั่นคง มีกำลังไม่ทอดยในการค้นคว้า เป็นอันสำเร็จในเมื่อจิตต์ตั้งมั่นเป็นอัปนาสมาธิแล้ว

ในที่นี่ประสงค์ให้ทราบลำดับของโพชฌงค์เท่านั้น ผู้ต้องการอยากทราบเรื่องสมาธิต่อไปอีกให้พิสดาร จงเปิดดูในบทต่อๆ ไป

ชั้นวิปัสสนา

ชั้นวิปัสสนา เป็นชั้นที่ ๓ ชั้นนี้มีความรู้เห็นเกิดขึ้นในดวงจิตต์ เรียกว่า **“ญาณทัสสนะ”** เป็นเครื่องมืออย่างสำคัญในการค้นคว้าหาเหตุผลตามหลักธรรมดาของพระพุทธ ผู้ปฏิบัติจะได้ชื่อว่านักค้นคว้าหาเหตุผลตามความจริงก็ต่อเมื่อมีญาณทัสสนะเกิดขึ้นแล้ว เหตุให้เกิดทุกข์ทุกข์ขณะนั้นจะถูกตัดออก และเหตุให้เกิดสุขต้องถูกบำรุงให้มีขึ้นตามลำดับของการค้นคว้าขณะนี้

ชั้นเสขะ

ชั้นที่ ๔ เรียกว่า ชั้นเสขะ ชั้นนี้ผู้ปฏิบัติหรือนักพิสุจน์ ได้รับผลของการค้นคว้าบ้างแล้ว โดยสามารถค้นเห็นเงื่อนต้น และเงื่อนปลายของความเกิดและความดับแห่ง **“สายสัมพันธ์ของชีพ”** ที่เรียกโดยบาลีภาษาว่า **“ปฏิจจสมุปบาท”** รู้จักความจริงในเรื่อง **“ชีว”** ไม่มีความสงสัย

ผู้ปฏิบัติชั้นนี้ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. โสตาปนุน ผู้ถึงกระแสพระนิพพานเป็นปฐม

๒. สกทาคามี ผู้ถึงกระแสเป็นครั้งที่ ๒

๓. อนาคามี ผู้ถึงกระแสเป็นครั้งที่ ๓

รวมเรียกผู้ปฏิบัติทั้ง ๓ ชั้นนี้ว่า **“พระเสขะ”** คือ ผู้ยังต้องศึกษาอยู่อีก โดยการค้นคว้าของท่านเหล่านี้ยังไม่ถึงแก่นแห่ง **“อภิปรชญา”**

“สังโยชน” คือ กิเลสเครื่องผูกพันดวงจิตต์ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

ชนิดที่ฉุดดวงจิตต์ให้มุ่งไปในทางชั่ว ๑

ชนิดที่ฉุดให้ติดอยู่กับความเพลิน ๑

พระเสขะชั้นที่ ๓ คือ อนาคามี สามารถตัดชนิดที่ฉุดลงไปเบื้องต่ำคือทางชั่วได้เด็ดขาด

ส่วนพระเสขะอีก ๒ เบื้องต้น ก็สามารถตัดได้เด็ดขาดตามกำลังแห่งปัญญาของตน

ชั้นอเสขะ

ชั้นที่ ๕ เรียกว่า ชั้นอเสขะ ชั้นนี้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงแก่นแห่ง **“อภิปริชญา”** แล้ว โภชฌงค์ทั้ง ๗ ได้ถูกอบรมให้เต็มทีในชั้นนี้ สังโยชน์ทั้ง ๒ ชะนิด ได้ถูกพระอเสขะทำลายเสียหมดสิ้น สมรรถภาพของดวงจิตต์ได้มีขึ้นอย่างบริบูรณ์

“พระอเสขะ” แปลว่า **“ผู้สำเร็จการศึกษา”** หรือ **ผู้ไม่ต้องการศึกษาอีก** หมายความว่า พระอเสขะเป็นผู้เข้าใจในหลักวิทยาต่างๆ เสร็จสิ้นแล้ว จบชั้นการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา แต่เพียงนี้

โภชฌงค์ทั้ง ๗ ได้มีอยู่เป็นลำดับเช่นนี้

โภชฌงค์ที่มีในชั้นเตรียม หนุนให้จิตต์เข้มแข็งเป็นอุปปนา

โภชฌงค์ในชั้นอุปปนาอบรมจิตต์ให้มีญาณทัสสนะ เครื่องรู้เห็นความจริงที่เรียกว่า วิปัสสนา

โภชฌงค์ในชั้นวิปัสสนาพอกพูนสมรรถภาพให้แก่ดวงจิตต์ สามารถทำลายสังโยชน์เสียได้ตามควรแก่กำลัง ซึ่งเรียกชั้นทำลายสังโยชน์นี้ว่า **เสขะ**

โภชฌงค์ที่มีอยู่ในชั้นเสขะ อบรมพระเสขะให้มีความ—สามารถทำลายสังโยชน์ที่ลึกลับส่วนที่ยังเหลืออยู่จนหมดเชื้อแห่งกิเลสเครื่องผูกพันเหล่านั้น

โภชฌงค์ที่มีอยู่ในตัวของพระอเสขะ นับว่าเป็นโภชฌงค์ที่เข้มแข็ง อบรมดวงจิตต์ให้บริสุทธิ์ ปลูกสมรรถภาพในส่วนการ

ค้นคว้าพิสูจน์ทดลองมาจนเรียบร้อย แต่ถึงจะหมดหน้าที่ในการทำลายพิสูจน์แล้ว โภชฌงค์ก็ยังเป็นประโยชน์อย่างมหันต์อยู่อย่างเดิม คือ สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่พระอเสขะได้เป็นอย่างดี นักศึกษาผู้ศึกษาจบชั้นแล้วเช่นนี้มีโภชฌงค์เป็นเครื่องยศทุกๆ วัน พระอเสขะเป็นอยู่ด้วยโภชฌงค์ พระอเสขะเป็นอภิปรชญาเมธี ผู้เข้าใจในวิทยาศาสตร์จับสั่นได้ก็เพราะโภชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้

ตามระยะธรรมดาของโภชฌงค์ทั้ง ๗ นับแต่สติจนถึงอุเบกขา รวมเรียกว่า **“มัชฌิมาปฏิบัติทา”** คือ ข้อปฏิบัติดำเนินเป็นกลางๆ ของดวงจิตต์ ดวงจิตต์จะปฏิบัติตัวเองเป็นลำดับๆ ไปตามขั้นของการดำเนิน

แต่จิตต์ที่ไม่ยอมดำเนินตาม จำเป็นต้องมีอุบายวิธีเข้าประกอบสำหรับการดำเนินนั้นจึงจะได้ผลดี คือ ถ้าจิตต์เหี่ยวแห้งมากเกินไป ต้องพยายามอบรมโภชฌงค์ ๓ ข้อเบื้องต้น คือ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ให้มีขึ้น

วิธีอบรม ใช้จิตต์ที่เหี่ยวแห้งเฟื่องอยู่ในธรรมข้อใดข้อหนึ่ง พยายามเฟื่องพิจารณาอยู่อย่างนั้นไม่หยุดหย่อน วิธีนี้ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ จะมีขึ้นบริบูรณ์ในจิตต์ แล้วจิตต์ก็จะสดชื่นได้ และเตรียมพร้อมเพื่อการดำเนินต่อไป

ถ้าจิตต์ร่าเริงมากเกินไป ต้องปราบเสียด้วยโภชฌงค์ ๓ ข้อเบื้องปลาย คือ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา โดยพยายามระงับกายและใจให้สงบ และเจริญสมาธิให้ใจมีอารมณ์เดียวประกอบ

ตัวอุเบกขา วิธีนี้จิตต์จะสงบเป็นกลางๆ เตรียมพร้อมเพื่อการปฏิบัติได้อีกต่อไป

นักศึกษาฟังทราบ่ว่า ความประคองจิตต์ไปโดยความเป็นกลาง คือ ไม่ร่าเริงนัก ไม่เหี่ยวแห้งนัก จึงเป็นทางถูก แต่คำว่าเป็นกลางไม่ได้หมายความว่าถึงการทำแต่น้อย ซึ่งเป็นลักษณะของตัวชี่เกียจซึ่งมีอยู่โดยมากที่เข้าใจผิดชนิดนี้ เป็นความเข้าใจผิดและให้โทษอย่างร้ายกาจ ผู้ไม่คำนึงจะปลงใจว่าพระพุทธศาสนา คือ ศาสนาของพวกเขาจ่อมชี่เกียจเป็นอย่างแน่นอน

มีพระบาลีบทหนึ่งว่า **“กัยิรา เจ กยิราเถน ทหุเหมน ปรกุกเม”** จะทำการใดพึงทำให้จริงจัง พึงบากบั่นอย่างมั่นคง นี้แสดงให้เห็นว่า คำว่า เป็นกลาง คือ ไม่ประมาท พยายามปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจัง และมั่นคงทุกๆ ระยะก้าวที่ก้าวไปของการปฏิบัติ

ขอพวกเราเหล่าพุทธบริษัทจงพร้อมเพรียงกันเชิดชูการปฏิบัติธรรมที่เปรียบประดุจดอกไม้ที่เหี่ยวแห้งให้สดชื่นคงคือนพวกเราที่ยังเป็นคนโง่ๆ อยู่ จะเป็นบริษัทของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหาบัณฑิตได้อย่างไร

พระพุทธเจ้าเป็นจอมแห่งอภิปรัชญาเมธี เป็นยอดแห่งนักวิทยาศาสตร์ พวกเราที่ไม่มีปัญญา เป็นคนเชื่องมลายไม่มีเหตุผล จะเป็นสานุศิษย์ของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร

ขอพวกเราจงเริ่มและปฏิบัติด้วยความเข้มแข็งดุจเหล็กเพชร ทางกลาง คือ ทางดำเนินของพวกเรา ทุกๆ คนมีหน้าที่

นำตัวเองไปตามมรรคาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ขอ
ช่วยชะงะงมีแต่พวกเราผู้เป็นสานุศิษย์ของพระพุทธเจ้าเถิด

USSF ๘

มรรคที่ดำเนินถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ หรือข้อปฏิบัติใน
การครองชีพที่มีสันติสุขเป็นผล กล่าวอย่างกว้างมีอยู่ ๓๗
ประการ แต่เมื่อกล่าวโดยย่อพอประมาณมีอยู่เพียง ๘ ประการ
เรียกว่า **“มรรคมืองค์ ๘”** คือ

๑. สมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
๒. สมมาสงกปโป ความดำริชอบ
๓. สมมาวาจา วาจาชอบ
๔. สมมากมมมโต มีกรรมชอบ
๕. สมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ
๖. สมมาวายาโม ความเพียรชอบ
๗. สมมาสติ ระลึกรชอบ
๘. สมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ

มรรคทั้ง ๘ ข้อนี้ ย่นลงเป็น ๓ คือ

๑ .	สมาธิภูิจิ สมาสงกปโป	}	จัดเป็นหมวดปัญญา
	สมาวาจา		
๒ .	สมากรมมนโต สมาอาชีโว	}	จัดเป็นหมวดศีล
	สมาวายาโม		
๓ .	สมาสติ สมาสมาธิ	}	จัดเป็นหมวดสมาธิ

ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า **“สิกขา”** แปลว่า **“ข้อที่ต้องศึกษา”** บรรดาวิชาทั้งหมด เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีอยู่เพียง ๓ ชนิดเท่านั้น ผู้ที่ต้องการศึกษาในมรรคาแห่งสันตก็ ต้องศึกษาในวิชาทั้ง ๓ นี้ จึงจะสามารถทำตัวให้บรรลุจุดที่มุ่งประสงค์ได้

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นวิชาส่วนเหตุ เป็นวิชาส่วนอบรมจิตต์ให้บริสุทธิ์ และบำรุงสมรรถภาพของดวงจิตต์ให้ไพบุลดังพระบาลีว่า

**“สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผลโล โหติ มหานิสฺโส
สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปฺผลลา โหติ มหานิสฺสา
ปญญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ”**
แปลว่า

**“สมาธิอบรมด้วยศีล มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่
ปัญญาอบรมด้วยสมาธิ มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่
จิตต์อบรมด้วยปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดย
ชอบทีเดียว”**

นี่แสดงให้เห็นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เราอบรมดีแล้ว ให้ผลคือความเป็นอิสระภาพของดวงจิตต์ อิสสรภาพของดวงจิตต์เป็นข้อปรารถนาของผู้ปฏิบัติในสิกขาทั้ง ๓

คำว่า มรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นภาษาที่คงที่มีมานาน ถึงแม้จะเป็นคำที่มีค่ามากมายนักหนา แต่ก็ยังไม่เป็นที่ชอบใจของนักศึกษาหนุ่มๆ โดยมาก เขาเห็นว่าไม่ไพเราะ เสนาะโสด ด้วยเหตุนี้แหละเป็นเหตุหนึ่งในเหตุทั้งหมดที่ตามสถานที่ที่สถาบันพระธรรมเทศนามีแต่คนแก่จวนจะเข้าโลงนั่งกันอยู่เป็นหย่อมๆ แต่จะมองหาพ่อหนุ่มและแม่สาวที่ไหนเป็นไม่มี ต่อให้มองจนตาประทุเสียอีก

ข้าพเจ้าได้พเนจรไปในที่ต่างๆ มากมาย ได้ประสบความเป็นเช่นนี้มีประจำอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกๆ ภาคแห่งสยามเวลานี้เป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น ซึ่งเหตุการณ์ที่คลุมเครือเหล่านี้ได้ทำความตกใจให้แก่ข้าพเจ้านักหนา ข้าพเจ้าตกใจอะไรหรือ? ข้าพเจ้าตกใจเรื่องพระพุทธศาสนา เรื่องความผาสุกของสหายร่วมโลก ฉะเพาะอย่างยิ่งสยาม สยามเป็นมาตุภูมิและปิตุภูมิของข้าพเจ้า สยามได้ผาสุกมานานด้วยพระพุทธศาสนา อาศัยพระพุทธศาสนาเป็นโอสถอันวิเศษดับความกระวนกระวายดิ้นรนของจิตต์

บัดนี้ ยุวชนทั้งหญิงและชายได้พากันหมุนไปสู่ความไม่มีศาสนา ทั้งให้แต่คนแก่ รุ่นปู่ รุ่นย่า ประดับประคองพระพุทธศาสนาอยู่ด้วยความกระปรกกระเปรี้ย เมื่อท่านปู่และท่านย่าเหล่านั้นย่างเข้าสู่อายุชั้ยเสียหมดแล้ว พระพุทธศาสนาอันเป็นดวงประทีปส่องทางของผู้ดำเนินตามมรรคาแห่งสันติ จะมีสิ้นแสงเหลือแต่ถ่านและเถ้าหรือหน่อ ใครเล่าจะมาจรรโลงพระบวรพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง จรรโลงหลักวิชาแห่งการครองชีพ ขออัญเชิญท่านสหายทั้งหลาย ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรี ได้โปรดคำนึงดูในความหายนะแห่งดวงประทีปของชีวิต ว่าสมควรหรือไม่ที่จะหมุนกลับจากสภาวะของผู้ไม่มีศาสนา เข้าสู่ความเป็นผู้มีศาสนา ช่วยกัน ช่วยกันด้วยความพากเพียรพร้อมเพรียง จรรโลงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอยู่คู่ฟ้าและดิน

ชื่อของวิทยาทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้บางชื่อจะไม่เสนาะโสด แต่วิทยานั้นยังมีรสประเสริฐ ในเมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามแนวทางและได้รับผลสมประสงค์ ชื่อไม่เป็นของสำคัญ ทำไมสหายหนุ่มสาวโดยมากจึงคิดว่า นักศาสนาผู้พูดถึงวิชาในศาสนาเป็นคนครีไม่ทันสมัย ขอจงมองดูสมัยของชีวิตท่านเองดีกว่าจะมองดูสมัยของต้นหา สมัยที่สหายของเราปรารถถึง ล้วนแต่เป็นสมัยของความอยากที่ไม่สิ้นสุดทั้งสิ้น ชีวิตร่างกายจิตใจที่หมุนตามความอยากไม่สิ้นสุด เป็นตัววิญญะ จงหักวิญญะความหมุนเวียนเสียด้วยกำลังใจและกำลังปัญญา ดำเนินตามมรรคาแห่งสันติด้วยความเข้มแข็ง **“ประโยชน์อะไรด้วยสมัยที่ไม่รู้จักจบสิ้น การศึกษาวิชาในเรื่องชีวิตของตนเองเป็นการศึกษาที่**

ประเสริฐสุด เมื่อศึกษาแล้วท่านจะรู้จักสมัยที่จับสันด้วยตนเอง”

ศาสนาอยู่ที่ตัวคน ถ้ามีคนปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนาถูกต้องตามหลักที่จริงแท้มากเท่าใด พระศาสนาก็เจริญมากเท่านั้น พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาซึ่งขาดศาสนาหลอกมนุษย์ ผู้ที่ไม่รู้จักศาสนาจริงแท้มองเห็นแต่ความลวงบางอย่างที่มนุษย์บางคนเสกสรรขึ้น ก็รีบเปื้อน่ายและเกลียดชังไปเสียก่อน เป็นการส่อความโง่ของตนเองในการที่ไม่รู้จักเท่าถึงในการลวง

ผู้ประสงค์ดำเนินชีวิตของตนเป็นพุทธศาสนิกชน ฟังใคร่ครวญคั้นคว้าหาเหตุผลให้ดีเสียก่อน อย่าด่วนวิ่งเปะปะตามเขาไป มีตัวอย่างให้เห็นอยู่มากมาย เวลานี้คนแก่ๆ ผู้วิ่งตามเขาไปอย่างว่านี้ ได้หลงศาสนาเสียมากมาย ตัวอย่างเช่น การไปประชุมกันฟังธรรมเทศนาเพื่อให้ทราบข้อปฏิบัติในการครองชีพในวันธัมมัสสวนะหรือวันอะไรๆ ก็ตามที่ โดยมากมักจะถือกันว่าไปฟังเทศน์เอาบุญกันเสียหมด ฟังแล้วจะได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้น สักนิดก็ทั้งยาก ช่างน่าอนาถใจเสียนี้กระไร

พุทธบริษัททั้งฝ่ายฆราวาสและบรรพชิตในสมัยก่อนกับสมัยนี้เกือบจะตรงกันข้ามอยู่แล้ว ในสมัยก่อนพุทธบริษัทเป็นนักเหตุผล หมุนใจของตนเองไปตามหลักของเหตุและผล ทุกท่านเป็นนักศึกษาหลักธรรมที่จริงแท้ อุทิศชีพไว้ในพระศาสนา ทุกๆ ท่านรื่นเริงเพลิดเพลินอยู่ด้วยการจรจรโลงพระศาสนา รื่นเริงอยู่ด้วยการศึกษา ศิล สมาธิ ปัญญา ทุกๆ คนมีหน้าตาผ่องใสด้วย

การปฏิบัติ

แต่พุทธบริษัทในสมัยนี้ โดยส่วนมากไม่ได้อุทิศชีพเพื่อการศึกษา เรื่องของศาสนาไม่ใช่เรื่องชีวิตของท่านเหล่านี้ กิจการของพระศาสนาเป็นเพียงพิธีอันหนึ่งเท่านั้น **ศีล สมาธิ ปัญญา** ที่ดำเนินไปเพื่อถึงความสิ้นทุกข์ มรรคาอันจริงแท้แห่งผู้แสวงสันติสุขได้ถูกลบเลือนด้วยเมฆหมอกแห่งความเขลาของพุทธบริษัท

ศีล เป็นพิธีประจำวัด เป็นพิธีล้างบาปของคนแก่ **สมาธิ** หลักแห่งจิตตวิद्याชั้นสูงถูกผลักออกไปพักไว้ชั่วคราว **สมาธิ** ที่เป็นสักว่าพิธีของคนหลงศาสนาได้ถูกเสกสรรขึ้นตั้งไว้แทน **ปัญญา** อันเป็นปรัชญาที่เยี่ยมยอดถึงขีดชั้นของอภิปรัชญา ถูกพวกสาวกของมารคิดค้านอ้างว่าไม่มีใครจะสามารถบรรลุถึงอภิปรัชญาอันประเสริฐนั้น เสียงตะโกนก็ก้องของมารสาวกอันมีมากมายได้ท่วมทับเสียงแห่งชัยเกรีของพุทธสาวกเสียแล้ว

ขอปวงสหายทั้งหลายผู้แสวงหาอยู่ซึ่งสันติสุขจงได้ทราบความเป็นไปของพระพุทธานุศาสนานา ท่านผู้เปื้อนหน้าพระพุทธานุศาสนานาของจงพินิจดูอีกที **พระพุทธานุศาสนา ศีล สมาธิ ปัญญา** หลักวิद्याที่สูงสุดกำลังต้องการความช่วยเหลือจากพวกเราทั้งหลาย ถ้าท่านยังสงสัย ท่านจงสงบสักครู่ สงบกายและใจ แล้วท่านจะได้ยินเสียงแห่งชัยเกรีของพุทธสาวกที่ล่องลอยมาสลับกันกับเสียงกึกก้องของมารสาวก ถ้าพวกเราช่วยกันจริงๆ จังๆ มารสาวกก็จะหมดอำนาจ เสียงกึกก้องอุโฆษณาการจะมี

เพียงเสียงเดียว คือเสียงชัยเกรีแห่งพุทธสาวกเท่านั้น ต่อจากนั้น เมฆหมอกแห่งชีวิตของพวกเรา ก็จะค่อยอันตรธาน ยังเหลืออยู่ แต่ความแจ่มใสของชีวิต เป็นสันติสุขที่เยี่ยมยอดเพราะเหตุผล เหล่านี้แหละเป็นต้น

ขออัญเชิญพุทธบริษัททั้งหลาย ขออัญเชิญท่านสหായ
ทั้งหลาย ทั้งบุรุษและสตรี จงช่วยกันจรรโลงดวงประทีปอันใหญ่
ยิ่งนี้ ขอจงช่วยกันเชิดชูวิทยาอันสูงสุด อภิปรัชญาอันประเสริฐ
จะเจริญในพวกเราด้วยอาการอย่างนี้

ปัญญาขันธ์

ในสิกขา ๓ เรียงศีลไว้ก่อน แต่ในมรรคมืองค์ ๘ เรียงปัญญาไว้ก่อน **สัมมาทิฏฐิ** และ **สัมมาสังกัปปะ** จัดเป็นปัญญา—
ขันธในที่นั้น การอธิบายจะได้อธิบายไปตามลำดับของมรรคที่
วางไว้เดิม คือ อธิบายในหมวดปัญญาก่อน แล้วจึงอธิบายหมวด
ศีลและหมวดสมาธิต่อไป

สัมมาทิฏฐิ แปลว่าความเห็นชอบ แบ่งออกเป็น ๔
อย่าง คือ

๑. **ทุกขเภาณั** รู้ในทุกข์
๒. **ทุกขสมุทเภาณั** รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์
๓. **ทุกขนิโรธเภาณั** รู้ในความดับทุกข์
๔. **ทุกขนิโรธคามินิยา ปฏิปทา** **เภาณั** รู้ในปฏิปทา
ดำเนินถึงความดับทุกข์

คำว่า **"ทิฏฐิ"** แปลว่า **"ความเห็น"** คำว่า **"เภาณั"**
แปลว่า **"ความรู้"** **ทิฏฐิ** เป็นอาการของญาณ **ญาณ** เป็นเครื่อง
แสดงทิฏฐิ

ธรรมทั้ง ๔ อย่าง ที่เป็นวิสัยของญาณนั้น เรียกว่า
"อริยสัจ ๔" ถ้าญาณเป็นไปในสัจธรรมทั้ง ๔ นั้น รู้สัจธรรม

ทั้ง ๔ ตามความจริง เรียกความรู้จริงนั้นว่า **“สัมมาทิฏฐิ”**
ความเห็นชอบ

สัมมาสังกัปปะ แปลว่า ความดำริชอบ แบ่งออกเป็น ๓
อย่าง คือ

๑. เนกขมุขสงกပ္โป ความดำริในเนกขัมม
๒. อพฺยาปาทสงกပ္โป ความดำริในความไม่พยาบาท
๓. อวิหีสาสงกပ္โป ความดำริในความไม่เบียด-

เบียดพ

ความดำริในธรรมทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า ความดำริชอบ
ความดำริที่จะเรียกได้ว่าชอบ คือ ถูกตามหลักของความจริง ก็
ต้องอาศัยกำลังแห่ง **“ญาณ”** เช่นเดียวกับสัมมาทิฏฐิ ความ
เห็นชอบ

แท้จริงองค์มรรคทั้ง ๘ มีความคาบเกี่ยวกันเป็นลำดับ
หมดทั้ง ๘ การที่แยกออกก็เพียงเพื่อให้รู้ความพิสดารของข้อ
ปฏิบัติเท่านั้น นักศึกษาพึงเข้าใจให้ถูกต้อง ความเห็นถูกใน
เบื้องต้นย่อมนำไปสู่ความเห็นชอบในระยะต่อไปเสมอ

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ **สัมมาสังกัปปะ** ความ
ดำริชอบ รวมกันเรียกว่า **“ปัญญาขันธ”** ลักษณะของความเห็น
และความดำริในองค์มรรคนี้ ล้วนแต่เป็นลักษณะของปัญญา
ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น **“เรื่องสำคัญที่สุดก็คือปัญญา”** ถ้าเรารู้จักว่า
ปัญญา คืออะไรแล้ว เราก็รู้ถึงความเห็นและความดำริด้วย

ปัญญา ว่าโดยหมวดแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. โลกียปัญญา ปัญญาในชั้นโลก

๒. โลกุตตรปัญญา ปัญญาในสิ่งที่อยู่เหนือโลก

ปัญญาทั้ง ๒ นี้ แบ่งออกโดยลักษณะอย่างละ ๒ คือ

๑. สัตถปัญญา ปัญญาที่มีเพราะความจำ

๒. ญาณปัญญา ปัญญาที่มีเพราะความรู้จริง

ปัญญา กับ ปรัชญา เป็นอันเดียวกัน ปัญญา เป็นมคธ
ภาษา ปรัชญา เป็นสันสกฤตภาษา ในสมัยทุกวันนี้ ประเทศ
ของเราใช้ปัญญาเป็นสำนวนต่ำ แต่ปรัชญาใช้เป็นสำนวนสูง และ
นิยมใช้กันแพร่หลาย

ปัญญา แบ่งออกโดยคุณ มี ๒ คือ

๑. ปัญญา เป็นปัญญาธรรมดา ไม่น่าอัศจรรย์

๒. มหาปัญญา เป็นปัญญาชั้นสูง น่าอัศจรรย์

และโดยนัยนี้ ปรัชญา แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. ปรัชญา เป็นปรัชญาธรรมดา ไม่น่าอัศจรรย์

๒. อภิปรัชญา เป็นปรัชญาชั้นสูง น่าอัศจรรย์

ปัญญา กับ ปรัชญา มหาปัญญา กับ อภิปรัชญา
เป็นขีดขั้นอันเดียวกัน ว่าโดยความหมายเดิม มหาปัญญามี
จุดหมายของความรู้สูงยิ่งกว่าอภิปรัชญา คือ มหาปัญญานั้นมุ่ง
ความรู้ถึงพระนิพพาน อภิปรัชญามุ่งความรู้ถึงนิรวาณ

นิพพาน เป็นจุดหมายของพุทธศาสนิก

นิรวาณ เป็นจุดหมายของฮินดูศาสนิก

ทั้ง ๒ ชื่อนี้เป็นชื่อเรียก **“อภิธรรม”** ในศาสนา ๒ ศาสนา

นิรวาณ หมายถึง การเข้าร่วมกับปรมาตมันของดวงจิตต์ ปรมาตมันถูกตั้งให้เป็นพระเจ้าแห่งความบริสุทธิ์ การที่ดวงจิตต์บริสุทธิ์เข้าร่วมกันกับปรมาตมัน ทางฝ่ายฮินดูเข้าใจว่าเป็นการบรรลุถึงความไม่ตาย เป็นบรมสุข

นิพพาน หมายถึง การดับอย่างไม่เหลือเชื้อ ไม่มีพระเจ้าหรืออาตมันอยู่ในพระนิพพาน จิตต์ที่ปราศจากเชื้อ อวิชชาและตัณหา เป็นจิตต์ที่รู้เห็นพระนิพพาน ไม่มีการเวียนเกิดอีกของจิตต์ชนิดนี้ ความดับไปของผู้บรรลุนิพพาน เปรียบเหมือนชวลาที่สิ้นแสงเพราะสิ้นไส้และน้ำมัน และเปลวแห่งชवालานั้นไม่มีใครพยากรณ์ได้ว่าไปอยู่ ณ ที่ใด **“ทางพระพุทธศาสนากล่าวพระนิพพานว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง”**

แง่ของนิพพานและนิรวาณต่างกันเพียงนิดเดียวที่ตรง **ดับ และ ไม่ดับ** เท่านั้น จึงเป็นเหตุให้นักศาสนาโดยมากฉงน โดยคิดเห็นไปว่าเป็นอันเดียวกัน แม้พุทธศาสนิกในสยามก็เคยเรียกพระนิพพานเป็นนิรวานกันดาดำดิน

แต่เมื่อพิเคราะห์ดูหลักวิชาโดยถี่ถ้วนก็จะเห็นได้ทันทีว่า **พระนิพพานกับนิรวาณมีหลักวิชาต่างกันมาก** อภิปรัชญาที่แท้จริงหาควรสุดสิ้นแต่เพียงแค่นิรวาณไม่ ถ้าหมดเพียงแค่นิรวาณ อภิปรัชญาก็ไม่สมควรเป็นอภิปรัชญา จะเป็นแต่ปรัชญาเท่านั้น

ปัญญากับปรัชญานั้นคืออะไร จัดแบ่งเป็นชั้นๆ ได้อย่างไรบ้าง ความรู้จากไหนถึงไหนเป็นปรัชญา เป็นอภิปรัชญา เหล่านี้เป็นข้อสำคัญในเรื่องการเรียนรู้หลักแห่งปรัชญา นักศึกษาไม่ควรทำตนให้ว่างเปล่าจากปรัชญา ควรพิจารณาเหตุให้ทราบแน่ชัด จะเป็นประโยชน์สำคัญ โดยฐานเป็นปฐมมรรคาแห่งสันติสุข

ปัญญาหรือปรัชญา หมายถึงความเข้าใจในเหตุและผลแห่งวิทยาด้วยตนเอง ปัญญามีหน้าที่ตัดความสงสัยที่เกิดขึ้นในวงแห่งการพิสูจน์ ปัญญาเป็นเหตุของวิทยาและเป็นผลของวิทยาด้วย เรื่องปัญญานี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง มีอุปการะแก่วิทยาทั่วไปทั้งในส่วนเหตุและส่วนผล ถ้าขาดปัญญาเพียงอย่างเดียว ความก้าวหน้าแห่งสรรพวิทยาก็พลอยชะงักไปด้วย

ความเข้าใจ เรียกว่า **ปัญญา** มีมาโดยลำดับแห่งธรรม ๓ ชะนิต คือ

๑. **หลักวิชา** คือ หลักของความรู้ทั้งหมด
๒. **ธัมมวิจยะ** ความพิจารณาในหลักความรู้เหล่านั้น
๓. **ปัญญา** ความเข้าใจถูกต้อง

อวิชา ความไม่รู้ กับ **วิชา** ความรู้ เป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม

วิชา กับ **ปัญญา** ถ้าพูดตามลักษณะในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรก็เป็นอันเดียวกัน แต่ลักษณะนั้นเป็นญาณปัญญาส่วนโลกุตตระ มีคุณภาพพิเศษ ๕ อย่าง ดังนี้

๑. **จกฺขิ** เป็นดวงจักษุ

- ๒ . ญาณ เป็นความรู้
- ๓ . ปัญญา เป็นความเข้าใจ
- ๔ . วิชชา เป็นวิชา
- ๕ . อาโลโก เป็นแสงสว่าง

ปัญญาชนิดนี้เป็น **“สัมมาทิฏฐิ”** ความเห็นชอบตรงตามความหมาย ความเข้าใจในเหตุและผลแห่งความทุกข์และความสุขอย่างถูกต้อง มิได้เพราะปัญญาชนิดนี้

โลกียปัญญา ความเข้าใจวิทยาในชั้นโลก มีอยู่ ๒ ชนิด ดังที่กล่าวแล้ว คือ **“สัญญาปัญญา”** และ **“ญาณปัญญา”**

ปัญญาของปวงชนโดยมากเท่าที่มีอยู่เป็นสัญญาปัญญาทั้งสิ้น อาจจะกลับกลอกได้ง่าย ความเข้าใจในหลักวิชาทุกชนิดในโลกด้วยสัญญาความจำ เรียกความเข้าใจชนิดนี้ว่า **“สัญญาปัญญาแห่งโลกีย์”**

ญาณปัญญาส่วนโลกีย์ หมายถึง ไอเดียหรือมโนคติของนักวิทยาศาสตร์ ไอเดียหรือมโนคติเป็นสิ่งที่เกิดมีขึ้นตามกำลังของใจที่เพ่งเล็งมุ่งหมาย แต่ลำพังไอเดียหรือมโนคติเรียกว่า **“โลกียญาณ”** ต่อเมื่อใดญาณนั้นแจ่มแจ้งเต็มที่จึงเรียกว่า **“ญาณปัญญาส่วนโลกีย์”** ได้ โลกียญาณนี้เป็นของไม่แน่นอนแล้วแต่กำลังเพ่งของจิตต์ ถ้ากำลังเพ่งมีมากก็มีได้ ถ้ากำลังเพ่งมีน้อยก็ไม่อาจมีได้

ญาณปัญญาที่กล่าวนี้ เป็นญาณปัญญาอย่างหยาบ ญาณปัญญาส่วนที่ละเอียด หมายถึง **ญาณของนักเพ่งฌาน**

เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อภิญาณ” แปลว่า “ญาณอันยิ่ง” ในส่วน เป็นโลกีย์ มีอยู่ ๕ คือ

๑ .อิทธิวิธี	แสดงฤทธิ์ได้
๒ .ทิพโสต	หูทิพย์
๓ .เจโตปริยญา	รู้ใจผู้อื่นได้
๔ .ปุพฺเพนิวาसानุสสติ	ระลึกชาติได้
๕ .ทิพฺพจกฺขุ	ตาทิพย์

กำลังของฌาน ความเพ่ง เมื่อประกอบเต็มที่แล้วยอม เป็นไปเพื่ออภิญาณ อภิญาณ ๕ อย่าง ที่กล่าวแล้วนี้แหละ คืออภิปรัชญาแห่งโลกีย์ที่มีอยู่ในหมู่ของนักพรต เท่าที่ปรากฏ ตาษตินในสมัยนี้ก็คือพวกโยคี แต่ที่จริงแม้ในสมัยก่อนๆ ก่อนแต่ สมัยพุทธกาล อภิญาณเหล่านี้ก็มีปรากฏในหมู่ของโยคี เช่นเดียวกัน

โยคะ ๒ ชนิด คือ **ราชโยคะ** และ **หัตถโยคะ** อภิญาณมีเฉพาะในโยคะที่เรียกว่าราชโยคะเท่านั้น อภิปรัชญาของ โยคีมีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

แต่อภิปรัชญาของนักศึกษิตตามหลักวิชาของพระพุทธ มี ๒ ชนิด คือ

- ๑ .อภิญาณ ๕ ที่เกิดขึ้นเพราะความเพ่งฌาน
- ๒ .วิปัสสนาญาณ ความเห็นแจ้งในสังขารส่วนโลกีย์

ราชโยคะ หมายถึง ความเพ่งของดวงจิตต์ มุ่งเพื่อ ความบริสุทธิ์ของจิตต์ ราชโยคะกับฌานเป็นความประกอบโดย

ลักษณะเฟ่งเช่นเดียวกันตามความนิยมของโยคี เท่าที่ปรากฏมัก
เกี่ยวแก่การเฟ่งกสิณ **“แต่ในทางพระพุทธศาสนานิยมการเจริญ
สติปัฏฐานเป็นการสำคัญยิ่งกว่าวิธีการใดๆ ทั้งหมด”**

ฌาน กับ ปัญญา เป็นของอาศัยซึ่งกันและกัน ดัง
พระบาลีในพระธรรมบทขุททกนิกายว่า

**“นตฺถิ ฌานํ อปญฺณสฺส
นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน
ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ
ส เว นิพฺพานสฺสตีเก”**

ความว่า

**“ฌานไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา
ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน
ฌานและปัญญามีในผู้ใด
ผู้นั้นอยู่ใกล้พระนิพพาน”**

ความในพระบาลีนี้แสดงให้เห็นว่า ปัญญาเกิดมา
จากความเฟ่ง ความเฟ่งก็เกิดมาจากปัญญาเช่นเดียวกัน ต่าง
อาศัยกันเจริญขึ้นเป็นลำดับ ตามธรรมดาผู้ไม่มีความฉลาดคือ
ไม่มีปัญญาเป็นพื้นอยู่เดิมบ้าง จะไม่สามารถรวบรวมกำลังจิตต์
ของตนเฟ่งในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือในหลักวิชาอันใดอันหนึ่งได้ โดย
เหตุนี้เองเราไม่ควรแปลกใจว่าทำไมนักปรัชญาแห่งโยคะในสมัยนี้
จึงค่อนข้างหายาก ด้วยว่าเรารู้กันอยู่แล้ว หาผู้เอาใจใส่ในหลัก

ปรัชญาส่วนนี้น้อยนัก

พลาโตและโสเครตีสเป็นปรัชญาเมธีของกรีก ขงจื้อเป็นปรัชญาเมธีของจีน ปรัชญาของท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปรัชญาชั้นโลกีย์ทั้งสิ้น หลักวิชาในส่วนความคิดที่ประกอบด้วยความเชื่อในสมรรถภาพของตนเองเป็นเรื่องปรัชญาของท่านเหล่านี้

กำลังแห่งโลกีย์ปัญญา เมื่อมีมากขึ้นย่อมหนุนกลับตนเองให้เป็นโลกุตตรปัญญา กำลังปัญญาเหล่านี้ล้วนอาศัยกำลังของใจเป็นประธานทั้งสิ้น ถ้ากำลังใจมาก กำลังปัญญาก็เจริญขึ้นมาก เพราะฉะนั้น สมาธิจึงเป็นของจำเป็นสำหรับนักศึกษาในหลักวิชาทั่วไป ความคิดที่แยกคาย ปัญหาที่ลึกลับ ล้วนแต่มีอยู่ในเรื่องราวของนักสมาธิทั้งสิ้น จงพิเคราะห์ดูให้ดีจะเห็นได้ว่านักปรัชญาหรือนักวิทยาศาสตร์ เช่น นิวตัน เป็นต้น ล้วนแต่เป็นผู้มีกำลังใจดีด้วยกันทั้งสิ้น

โลกุตตรปัญญาที่จริงแท้ มีแต่ญาณปัญญาอย่างเดียวเท่านั้น แต่ที่กล่าวในเบื้องต้นว่ามีสัญญาปัญญาแห่งโลกุตตรระอีกนั้น หมายถึงความจดจำในเรื่องแห่งหลักวิชาส่วนโลกุตตรระ และเข้าใจไปตามสัญญาที่มีนั้น สัญญาปัญญาชนิดนี้ยังมีอยู่โดยมากในหมู่ของนักศึกษาทั่วไป แต่ญาณปัญญา คือโลกุตตรปัญญาที่จริงแท้นั้นมีอยู่น้อย เพราะคนโดยมากเห็นว่าการบรรลุถึงปัญญาชนิดนี้เป็นของเหลือวิสัย ผู้ที่เชื่อในสมรรถภาพของตนเต็มทีเท่านั้นจะบรรลุถึงปัญญาชนิดนี้ได้

ญาณปัญญาในส่วนโลกุตตระกล่าวถึงสมรรถภาพของ ญาณโดยฉะเพาะ มีอยู่ ๖ ประการ คือ ญาณปัญญาโลกีย์ ๕ ชนิด แก่กล้าเป็นญาณปัญญาโลกุตตระ และอัสวักขณญาณ ความรู้ว่าอัสวะเครื่องหุ้มห่อดวงจิตต์สิ้นไปแล้ว รวมทั้งหมด เรียกว่า **"อภิญญา ๖"**

ว่าโดยปัญญาที่สำเร็จเป็นวิชชามีอยู่ ๓ ชนิด เรียกว่า **วิชชา ๓** คือ

๑. **ปุพฺพเพนิวาสนญาณ** รู้ถึงความเป็นอยู่ของตนเองในภพ ก่อนๆ ถอยลงไปจากภพจากชาติอันนี้

๒. **จตุปปาทญาณ** รู้ถึงจติและอุบัติ คือความเคลื่อนไหว และความเกิดขึ้นของปฏิสนธิวิญญาณ

๓. **อัสวักขณญาณ** รู้ความสิ้นไปแห่งอัสวะเครื่องหุ้ม ห่อจิตต์

ว่าโดยส่วนปัญญาที่สำเร็จเป็นมหาปัญญาหรือ อภิปรัชญาที่จริงแท้โดยฉะเพาะ หมายถึงเอาความเข้าใจแตกฉาน คล่องแคล่วในปฏิจจสมุปปบาท คือเหตุผลที่ต่อกันเป็นลำดับทั้ง ฝ่ายข้างเกิดและฝ่ายข้างดับ เรียกว่า **ปฏิสัมภทา ๔** คือ

๑. **ธมฺมปฏิสมฺภทา** แตกฉานในเหตุเกิดและเหตุดับ

๒. **อตุตฺตปฏิสมฺภทา** แตกฉานในผลแห่งเหตุทั้ง ๒ นั้น

๓. **นิรุตฺติปฏิสมฺภทา** แตกฉานทั้ง ๒ เจือน คือทั้งเหตุ

และผล

๔ . ปฏิภาณปฏิสมภिता สามารถโต้ตอบในความสัมพันธ์
ของเหตุและผลเหล่านี้ได้คล่องแคล่ว

ปัญญาอีกชนิดหนึ่ง เป็นปัญญาที่เป็นไปณะเพาะการ
แก้ไขตนจากความหมุนเวียนในวิภวณะเท่านั้นเรียกว่า **“วิปัสสนา-
ปัญญา”**

วิปัสสนาปัญญา นี้ แยกออกเป็น ๘ ชนิดโดยคุณภาพ
คือ

๑ . ปุพฺพนุเต ญาณิ รู้เบื้องต้นหรือเค้าของชีพ

๒ . อปรนุเต ญาณิ รู้เบื้องปลายของชีพ

๓ . ปุพฺพนุตาปรนุเต ญาณิ รู้สนธิเงื่อนต่อระหว่างต้น
และปลายแห่งความเป็นไปของชีพ

๔ . ปฏิจฺจสมฺบุปาเท ญาณิ รู้ปฏิจฺจสมฺบุบาท คือความ
เกิดขึ้นและดับไปเป็นลำดับแห่งเหตุผลของชีพ

๕ . ทุกฺกฺเข ญาณิ รู้กองทุกข์

๖ . ทุกฺกฺขสมฺทเย ญาณิ รู้เหตุเกิดของทุกข์

๗ . ทุกฺกฺขนิโรเธ ญาณิ รู้ความดับทุกข์

๘ . ทุกฺกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาเย ญาณิ รู้มรรคา
ดำเนินถึงความดับทุกข์

มหาปัญญาหรืออภิปรัชญาทั้ง ๔ ชนิด คือ อภิญญา ๖ ,
วิชา ๓ , ปฏิสัมภिता ๔ , วิปัสสนาปัญญา ๘ มีอยู่โดยณะเพาะ
คุณภาพที่สูงสุด มีณะเพาะพระอรหันต์เท่านั้น

ปฏิสัมภिता ๔ และวิปัสสนาปัญญา ๘ มีได้แก่พระอริยะ
ชั้นเสขะด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการกำลังอ่อนกว่าอภิปรัชญาของ

พระอรหันต์อยู่นั่นเอง เพราะความชำนาญในการพิสูจน์มีมากกว่ากัน

ความแตกต่างระหว่าง อภิปรัชญาโลกีย์และโลกุตระ

หลักธรรม ๓ อย่าง มีอยู่เสมอไม่ว่ากาลไหนๆ คือ

๑. สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง
๒. สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์
๓. สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

ในธัมมนิยามสูตร พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงยืนยันด้วยพระปัญญาของพระองค์ว่า พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด ความที่ธาตุดำรงอยู่ ความกำหนดอาการของธาตุ ก็มีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา ธาตุเหล่านี้จะไม่มีใครรู้ เพราะไม่มีใครที่เป็นนักพิสูจน์

ธาตุเหล่านี้รวมทั้งอาการจะเป็นของลึกลับอยู่เสมอ จนกว่าเมื่อใดพระพุทธเจ้าทรงเกิดขึ้นในโลก พระองค์เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักเหมืองค์เยี่ยมก่อนกว่าใครทั้งสิ้น ได้ทำการพิสูจน์ทดลองในเรื่องธาตุเหล่านี้ รู้แจ้งชำนาญด้วยพระองค์เอง เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว ได้ทรงเป็นศาสตราจารย์คนแรก

ของโลกที่อ้างหลักฐานเปิดเผยจากสภาวะที่ลึกลับ กลับเป็น สภาวะที่ไม่ลึกลับของเรื่องธาตุทั้งหลายที่มีอยู่

ผู้จะรู้จักธาตุและอาการได้ถูกต้องสิ้นเชิงมีแต่นัก วิปัสสนาเท่านั้น นักวิปัสสนากระทำการค้นคว้าพิสูจน์ด้วยกำลัง แห่ง **“ยถาภูตญาณทัสสนะ”** คือ ความรู้เห็นที่เป็นจริง **“ยถาภูต”** แปลว่า ความเป็นจริง **“ญาณทัสสนะ”** แปลว่า ความรู้เห็น ยถาภูตเป็นคำแสดงคุณภาพของญาณทัสสนะว่า ความรู้ความเห็นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ญาณ และ ทัสสนะ หรือ ความรู้และความเห็น เป็นลักษณะของปัญญาชนิดเดียว **“ยํ ญาณํ ตํ ทสสนํ”** ความรู้อันไหน ความเห็นอันนั้น

มีบทวิเคราะห์ว่า **“ญาณญจ ทสสนญจ ญาณทสสนํ”** รู้ด้วยเห็นด้วย ชื่อว่าทั้งรู้ทั้งเห็น ใจที่อบรมดีแล้วมันคงยอมมี กระแสรู้ความรู้อะไรหนึ่งเกิดขึ้น เมื่อแก่กล้าแล้วปรากฏสว่าง สไสวใจเบิกบานบริสุทธิ์ กระแสแห่งความสว่างนั้นๆ เรียกว่า **ญาณทัสสนะ** เป็นเครื่องมือสำคัญในการค้นคว้าหลักธรรมธาตุ ทั้งหมด ถ้าปราศจากกำลังแห่งญาณทัสสนะนี้แล้ว จะไม่มีใคร เลยสามารถรู้ในความลึกลับแห่งสรรพธาตุเหล่านี้ได้

นักวิทยาศาสตร์แห่งปัจจุบันกระทำการพิสูจน์ทดลองในห้องทดลอง และลงเนื้อสันนิษฐานความจริงตามความปรากฏ เปลี่ยนแปลงในขณะแห่งการพิสูจน์นั้น เวลานี้นักวิทยาศาสตร์ เหล่านี้ได้ลงมติพร้อมกันว่าทุกสิ่งเป็นของศูนย์เปล่าตามหลัก **อนัตตาของพระพุทธเจ้า**

แต่ความรู้อนัตตาของนักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นยังหา
ถูกต้องตามหลักของพระพุทธเจ้าครบถ้วนไม่ **“สูญญตทิกฺขิ”**
ความเห็นว่าคุณ์นั้น ไม่ใช่มิติของพระพุทธเจ้า

ความเห็นว่าคุณ์ คือ อนัตตา กับ เห็นว่าคุณ์
เป็น **สูญญตทิกฺขิ** นั้นต่างกัน

ความเห็นในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าทุกสิ่งมีเหตุเป็น
แดนเกิด เมื่อจะดับไปก็ต้องดับแต่เหตุก่อน จะดับไปลอยๆ ไม่ได้
ในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า **“นิสฺสุตโต”** ไม่มีสัตว์ **“นิชฺชิว”**
ไม่มีชีวะ **“สูญญ”** คุณ์เปล่า โดยหลักอุตถกฤษฎ์ แต่มิได้ปฏิเสธ
ความเกิดอีกในอนาคตของปฏิสนธิวิญญาณ ในเมื่อมีเหตุให้เกิด
คืออวิชชาและตัณหายังมีอยู่ ซึ่งผิดจากความเห็นของ
นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน โดยนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันเห็นว่า
ความเกิดอีกของปฏิสนธิวิญญาณไม่มี ปรโลกไม่มี มีเพียงชาติ
เดียวเท่านั้น เขาได้กล่าวหลักนี้ด้วยการทดลองในห้องทดลอง เขา
ได้พยายามตั้งหลายครั้งเพื่อจะพิสูจน์ให้เห็นจริงในเรื่องวิญญาณ
แต่ลงสุดท้ายก็หาสำเร็จไม่ อาศัยเหตุนี้เขาได้กล่าวว่าคุณ์ ซึ่ง
คล้ายคลึงกับหลักอนัตตาของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก

พระพุทธศาสนาเห็นว่าทุกสิ่งเป็นของดำรงอยู่ มีอยู่จริง
ทางวิทยาศาสตร์ก็กล่าวว่าสรรพวัตถุมิได้สูญหายไปจากโลก
ภายใต้รัศมีแห่งแสงจันทร์ไม่มีอะไรเป็นของใหม่ นี่เป็นความเห็น
ที่ตรงกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ แต่ถึงกระนั้น

พูดโดยความหมาย ความเห็นของพระพุทธศาสนาหมายความว่า
ลึกซึ้งยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์

คำว่า **“ทุกสิ่ง”** ของพระพุทธศาสนาแยกออกเป็น ๒
ชนิด คือ

๑. **สงฺขตธรรม** สิ่งที่เหมาะสมเวียนไปตามเหตุที่ปรุงแต่ง

๒. **อสงฺขตธรรม** สิ่งที่ไม่เหมาะสมเวียนไปตามเหตุที่ปรุงแต่ง

ด้วยเหตุนี้ **“อนัตตา”** จึงถูกแยกออกเป็น ๒ ชนิดตาม
สรรพธาตุที่มีอยู่

สังขตธรรม ก็เป็น **อนัตตา**

อสังขตธรรม ก็เป็น **อนัตตา**

คำว่า **อนัตตา** แปลว่า ไม่มีอัตตา ในทางพระพุทธ-
ศาสนาได้มีความเห็นว่าไม่มีอัตตาหรืออาตมันในสิ่งใดๆ เลย ทุก
สิ่งเป็นแต่สักว่าของมีอยู่เท่านั้น

พระบาลีว่า **“ยทนิจํ ตํ ทุกขํ ยํ ทุกขํ ตํ อนตฺตา
ยทนต์ตํ ตํ เนตํ มม เนโสทมสมิ น เมโส อตฺตาดิ”** แปลว่า
**“สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา
สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวของเรา”**
ในพระบาลีนี้กล่าวรวมอาการ ๓ ลงในวิตถุธาตุอันเดียวว่า **“สิ่งที่
ไม่เที่ยงนั้นแหละเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาด้วย ความหมายของ
วิตถุธาตุชนิดนี้ ได้แก่ สังขตธรรม คือ สิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงไป
ตามอำนาจเหตุปัจจัย**

แต่ **อสังขตธรรม** ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้น
ไม่เป็นอนิจจังและทุกขัง แต่เป็นอนัตตา

อสังขตธรรม ถึงแม้จะไม่เปลี่ยนแปลงก็ยังคงมีอยู่ใน
หลักที่ว่า มิใช่อัตตาและชีวะ

วิธีการอบรมจิตต์ในพระพุทธศาสนา มี ๒ ชนิด คือ

๑. **สมถะ** ทำให้สงบระงับ

๒. **วิปัสสนา** อบรมปัญญาให้รุ่งเรือง

นักอบรมจิตต์ทั้งสองประเภทนี้ย่อมมุ่งต่อความเป็น
อิสระของดวงจิตต์เป็นเกณฑ์ ปริชาของนักฝึกจิตต์ก็คือความ
เข้าใจในเรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แห่งสรรพธาตุนั่นเอง

นักสมถะจะสามารถรู้ได้แต่เพียงว่า สรรพวัตถุธาตุเป็น
ของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เท่านั้นเอง ส่วนอนัตตานั่นเป็นของละเอียด
ล้ำพังความรู้แจ้งของจิตต์ในชั้นสมถะ เห็นแต่เพียงอาการที่
หายาบๆ เท่านั้น อนัตตาเป็นเรื่องของปัญญาโดยตรง เหตุ
ฉะนั้น ผู้รู้จักอนัตตาจึงควรเรียกได้ว่าอภิปรัชญาเมธีโดยชอบ
ธรรม

ผู้เห็นอนัตตาในชั้นโลกีย์ ได้แก่ นักวิปัสสนาในชั้นสังขาร-
รูปเอกชาญาณ เห็นโดยการเพ่งจิตต์ประกอบด้วยญาณทัสสนะ
อันแจ่มแจ้งขึ้นเป็นลำดับตามความแก่กล้าของความเพ่งเฉยใน
สังขาร ผู้บรรลุถึงญาณชั้นสังขารูปเอกชาญาณได้ผ่านความรู้ในส่วน
ความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ของสังขารมาแล้ว ในขั้นนี้ต้องทำ
ความเพ่งเฉยคอยจับอาการของสังขาร **เปรียบเหมือน**

ชาวประมงผู้ทอดแหจับตาคอยฟังมองดูปลาที่จะผุดขึ้นบนผิวน้ำในเวลาคลื่นลมสงบฉะนั้น

ความซุกมุ่นของจิตต์มีอยู่ตราบใด ความซุกมุ่นของสังขารของสรรพวัตตธาตุก็ยิ่งซุกมุ่นอยู่ตราบนั้น ความซุกมุ่นนั้นไม่อำนวยความสะดวกในเรื่องของปรัชญาส่วนนี้ แต่ถึงอย่างไรก็ตามความซุกมุ่นนั้นต้องเป็นขั้นต้นเสมอ และอำนวยความสะดวกให้รู้ความจริงในส่วนซุกมุ่นนั้น เมื่อรู้ความจริงในส่วนซุกมุ่นแล้ว จิตต์จะหยุดนิ่งไม่ซุกมุ่น แต่จะสงบดูท่วงทีของความซุกมุ่นอีกทีหนึ่ง จิตต์เพ่งเฉยมากเท่าใดความจริงของสรรพวัตตธาตุเหล่านั้นก็ปรากฏมากเท่านั้น

อาการ ๓ อย่างของสรรพวัตตธาตุส่วนที่เปลี่ยนแปลงจะปรากฏขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งทำลายไปทุกๆ ส่วน เมื่อสรรพวัตตธาตุเหล่านั้นถึงความทำลายไป ความจริงในเรื่องอดีตตาและชีวะ ก็ปรากฏชัดเจนทันที คือปรากฏว่าไม่มีอดีตตาหรือชีวะในสรรพวัตตธาตุเหล่านั้น

การเห็นความจริงของสรรพวัตตธาตุ ตั้งแต่ความเปลี่ยนแปลงขั้นต้น จนกระทั่งความสลายไปในที่สุด ด้วยกระแสแห่งญาณทัสสนะรู้ชัดว่า ไม่มีอดีตตาหรือชีวะในสิ่งเหล่านั้น จัดเป็น **“อภิปรัชญาโลกีย์”**

ได้กล่าวแล้วว่า **อนัตตลักษณะ** นั้น เป็นลักษณะมีอยู่ในธรรมธาตุ ๒ ชนิด คือ

ความจริงแห่งธรรมชาตฺที่ ๑ ได้ประจักษ์ชัดแล้วแก่
อภิปรชญาส่วนโลกีย์

แต่ธรรมชาตฺที่ ๒ เป็นชาตฺที่ละเอียด จะพึงรู้ได้ด้วย
อภิปรชญาส่วนโลกุตตระ

ความรู้อนัตตาในธรรมชาตฺที่ ๑ ย่อมเป็นปัจจัยแก่อกุล
แก่ความรู้อนัตตาในธรรมชาตฺที่ ๒ ผู้ไม่รู้อภิปรชญาส่วนโลกีย์มา
ก่อน จะไม่สามารถทราบอภิปรชญาส่วนโลกุตตระได้เลย

ธรรมชาตฺตัวที่ ๑ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังขาร** แปลว่า
ปรุงแต่ง

ธรรมชาตฺตัวที่ ๒ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **วิสังขาร**
แปลว่า **ไม่ปรุงแต่ง**

สังขาร และ **วิสังขาร** อัตตา และ อนัตตา อนัตตา—
โลกีย์ และ อนัตตาโลกุตตระ เป็นของคู่กัน และมีเหลี่ยมปิด
เหลี่ยมเปิดกันอยู่ในที่ วิชาในเรื่องการค้นคว้าชะนิตนี้เป็นวิชานำรู้
และนำอศจรรย ไม่เหลือหรือเกินความสามารถของผู้ตั้งใจจริง

วิสังขาร หรือ **อสังขตชาตฺ** เป็นอนัตตาตัวที่ ๒
สามารถพิสุจน์เข้าใจได้ประจักษ์ชัดด้วยอำนาจญาณทัสสนวิสุทติ
คือ **ความรู้เห็นที่หมดจด** ผู้บรรลุถึงญาณทัสสนวิสุทติแล้ว
รู้จักอสังขตชาตฺ มีชื่อเรียกในทางพระพุทธศาสนาว่า **“พระ
อริยะ”** หรือ **“อริยบุคคล”** แปลว่า ผู้ไปจากข้าศึก ความรู้ของ
ตนเองเป็นเครื่องตัดสินตนเอง ไม่ต้องให้ใครมาตัดสินให้ ไม่ต้องมี
ประกาศนียบัตร

อนัตตาลोकีย์ และ อนัตตาลोकุตตระ เหมือนกันโดยฐาน
ไม่มีอัตตาหรือชีวะ แต่ไม่เหมือนกันโดยอาการ

อนัตตาลोकีย์ เป็นเรื่องของสังขาร

อนัตตาลोकุตตระ เป็นเรื่องของวิสังขาร

สังขาร มีความเปลี่ยนแปลง

วิสังขาร ไม่เปลี่ยนแปลง

เมื่อค้นคว้าในเรื่องสังขารสิ้นเชิงแล้วก็จะรู้จักวิสังขารได้
ทันที เพราะสังขารเป็นเครื่องปิดวิสังขาร คล้ายๆ กับเปลือกไม้
หุ้มแก่นไม้ เมื่อถากเปลือกออกแล้วก็จะเห็นแก่นได้ทันที

ญาณทัสสนะที่สามารถเข้าใจในวิสังขารได้ นอกจาก
ญาณทัสสนวิสุทธิแล้ว ยังมีอีกญาณหนึ่ง เรียกว่า **“โคตรญาณ”**
เป็นญาณพิเศษ แปลว่า **“ความรู้ครอบโคตร”** ความรู้ชนิดนี้จะ
เรียกว่าโลกีย์ก็มีใช่ จะเรียกว่าโลกุตตระก็ไม่เชิง เป็นความรู้ชนิด
ที่เรียกว่า ยิ่งครึ่งๆ กลางๆ อยู่ในระหว่างการพิสูจน์เพื่อความ
แน่ใจ คล้ายๆ กับนายพรานปืนที่กำลังตั้งท่าเล็งยิงนกอยู่ แต่ยังมี
มิทันได้ลั่นไกฉะนั้น

โคตรญาณ นี้ได้แก่ สังขารุเปกขาญาณที่แก่กล้าเต็มที่
มีลำดับแห่งความเปลี่ยนแปลงดังนี้

๑. สังขารุเปกขาญาณ   เฟื่องเฉยในสังขาร
๒. อนุโลมิกญาณ   เฟื่องตามเหตุผลที่ปรากฏ
๓. อุปจาร   กำลังญาณมุ่งต่อวิสังขาร

๔ .โคตรภูญาณ

กำลังญาณได้รู้ทั้งอนัตตาโลกีย์

และอนัตตาโลกุตตระ

ผู้บรรลุถึงโคตรภูญาณแล้วเป็นอันเชื่อแน่ว่าจักบรรลุถึงญาณทัสสนวิสุทธิ ถ้าเปรียบเทียบกับการเดินทาง เท่าหนึ่งได้เหยียบโลกุตตระ อีกเท่าหนึ่งเหยียบโลกีย์ แต่โลกุตตระมีกำไรตรงที่ผู้นั้นมีความปรารถนาจะไปสู่โลกุตตระ หาได้มีความอาลัยในโลกีย์ไม่ เมื่อเป็นดังนี้เราก็ทายได้ทันทีว่า เท่าที่ ๒ จักก้าวตามก้าวที่ ๑ เป็นแม่นมั่น

ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นมรรค เป็นความแก่กล้าถึงขีดสุดของสังขารูปกษญาณ ความเข้าใจในเหตุและผลที่ประกอบด้วยญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเหตุเครื่องรู้ ย่อมเป็นความเข้าใจที่ชัดเจนสามารถตัดความสงสัยความไม่รู้ในสิ่งที่ตนพิจารณาได้อย่างเด็ดขาด ความเด็ดขาดนี้เรียกว่า **“สมุจฺเฉท”**

ถ้าเป็นความพ้นจากบ่วงของจิตต์ เรียกว่า **“สมุจฺเฉท-วิมุตติ”**

ถ้าเป็นความตัดสังโยชน์เครื่องผูกพันจิตต์ เรียกว่า **“สมุจฺเฉทปหาน”**

ผู้บรรลุถึงขีดขั้นแห่งอภิปริชญาโลกุตตระมี ๔ ประเภทคือ

๑ .โสดาปนุน พระโสดาบันน์

๒ .สกิทาคามี พระสกิทาคามี

๓ .อนาคามี พระอนาคามี

๔ .อรหันต์ พระอรหันต์

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ มีความรู้เห็นเข้าใจในเรื่องของสรรพวัตถุธาตุทั้ง ๒ ประเภท แต่ความรู้รึ้นยังมีอ่อนแกว่ากันตามลำดับชั้น คือ

พระโสดาบันน์ อ่อนกว่า พระสกิทาคามี

พระสกิทาคามี อ่อนกว่า พระอนาคามี

พระอนาคามี อ่อนกว่า พระอรหันต์

พระอรหันต์ เป็นนักอภิปรัชญาชั้นสูงเยี่ยมกว่าชั้นใดๆ ทั้งสิ้น เป็นเยี่ยมทั้งฝ่ายกำลังจิตต์และกำลังปัญญา ได้บรรลุถึงอิสรสภาพ สันติภาพอย่างยอดเยี่ยม

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านี้ มีการตัดสังโยชน์เครื่องผูกพันจิตต์ และความประชุมลงแห่งมรรค เรียกว่า “มรรคสามัคคี” เป็นเครื่องจำแนกให้ต่างกัน

สังโยชน์เครื่องผูกพันจิตต์ กระทำจิตต์ให้หมองมัว ไม่รู้จักจริง มีอยู่ ๑๐ คือ

๑ .สกุภยทิฏฐิ ความเข้าใจผิดในกายของตน

๒ .วิจิกิจฉนา ความสงสัยในวิสุทธิส่วนเป็นรัตนะ

๓ .สีลพุดตปรามาส ความปรามาสในศีลและวัตร

๔ .กามราค ความกำหนัดในกามารมณ์

๕ .ปฎิฆ ความขัดใจ

๖ .รูปราค ความพอใจในการเพ่งรูป

- ๓ . อรูปราค   ความพอใจในการเพ่งอรูป
- ๘ . มาน   ความถือตัวด้วยอำนาจสังขาร
- ๙ . อุทฺธจ   ความฟุ้งสร้าน
- ๑๐ . อวิชชา   ความไม่รู้แจ้ง

พระโสดาบันน์ ละสังโยชน์ ๓ เบื้องต้น คือ สักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ขาด

พระสกิทาคามี กระทำกามราคะและปฏิฆะให้เบาบาง

พระอนาคามี ตัดกามราคะ ปฏิฆะ ได้เด็ดขาด สังโยชน์
ทั้ง ๕ ประการ พระอนาคามีกำจัดได้หมดทั้งสิ้น

พระอรหันต์ ตัดสังโยชน์เบื้องบนอีก ๕ ได้เด็ดขาด
สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ได้หมดเชื้อไป เพราะอำนาจอรหัตตมรรคญาณ

สังโยชน์ทั้ง ๑๐ นี้ เป็นเครื่องผูกมัดจิตต์ให้ได้รับความ
ทุกข์ด้วยการเวียนเกิดอีกจนนับครั้งไม่ถ้วน แบ่งออกเป็น ๒ ตอน
คือ

ตั้งแต่ ๑ ถึง ๕ เรียกว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์ แปลว่า
สังโยชน์มีในส่วนเบื้องต่ำ

ตั้งแต่ ๖ ถึง ๑๐ เรียกว่า อุทฺธมภาคิยสังโยชน์ แปลว่า
สังโยชน์มีในส่วนเบื้องสูง

ความเวียนเกิดในภพต่างๆ ย่อมมีสูงและต่ำตามอำนาจ
หนักเบาของสังโยชน์เหล่านี้

ถ้าโอรัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็เป็นเหตุสุดให้ไปเกิด
ในกำเนิดต่ำ เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น

ถ้าอุทัมภาคิยสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็เป็นเหตุชักให้ไปเกิดในกำเนิดสูง เช่น เป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นต้น

ถ้าตัดสังโยชน์หมดสิ้นแล้ว เหตุให้เกิดอีกไม่มี ก็ไม่ต้องเกิด เป็นอันว่าหมดความรังรัด ความเป็นทาสกันเสียที

สังโยชน์ ๑๐ ไม่ใช่เรื่องของวัตถุใดๆ เลย แต่เป็นสิ่งที่อาศัยแอบแฝงอยู่ด้วยกันกับสรรพวัตถุธาตุ เมื่อนักพิสุจน์ทำการพิสุจน์ตรวจค้นในสรรพวัตถุธาตุต่างๆ มากเท่าใด สังโยชน์ที่เป็นเครื่องแอบแฝงก็พลอยทำลายหายไปพร้อมกันกับการพิสุจน์ธาตุเท่านั้น

แท้จริงสรรพวัตถุไม่ใช่เครื่องกีดกันหรือผูกพันจิตต์ แต่ประการใดเลย สังโยชน์ซึ่งเป็นเครื่องแอบแฝงต่างหากเป็นเครื่องผูกพันจิตต์

สังโยชน์ ๑๐ ว่าโดยส่วนใหญ่เป็นรากเงาของเหตุทั้งหมด ส่วนให้เกิดทุกข์ มีอยู่เพียง ๒ เท่านั้น คือ

๑. อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง

๒. ตณฺหา ความหมนุไปด้วยอำนาจอารมณ์

อวิชชา เป็นรากเงาเค้ามูลของสังโยชน์ทุกชนิดของเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งหมด มีพระบาลีกล่าวไว้ว่า **“อวิชชา นิวรรณ ตณฺหา สญฺโฆชนั”** อวิชชาเป็นนิวรรณเครื่องห้าม ตณฺหาเป็นสังโยชน์เครื่องผูก ตณฺหาเป็นอาการของอวิชชา ถ้าอวิชชาไม่มี ตณฺหาก็ไม่มี หมดอวิชชาและตณฺหาแล้วก็เป็นไท จิตต์ได้บรรลุแล้วซึ่ง

วิมุตตานุตตริยะะ คือความหลุดพ้นอย่างเยี่ยม อิศสรภาพของจิตต์มีเพราะการทำลายอวิชชาและตัณหาได้ขาดเด็ด

ในอุทานของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเปล่งในกาลตรัสรู้ เป็นปฐมตอนหนึ่งว่า **“วิสงขารคตฺ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺชคคา”** แปลว่า **“จิตต์ของเราได้ถึงแล้วซึ่งวิสงขาร เพราะเราได้ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย”**เป็นการยืนยันว่า จิตต์ดีนรกระหาย หมุนเวียนเพราะตัณหา เมื่อตัณหาได้สิ้นไปเพราะความขาดเด็ดแห่งอวิชชาแล้ว จิตต์ก็พลันบรรลุถึงความมั่นคง ไม่ดีนร ไม่กระหาย ไม่หมุนเวียนไปในสังสารวัฏฏ์อีกต่อไป

มรรค ๘ กับ สังโยชน์ เป็นข้าศึกของกันและกัน ถ้าใครมีสังโยชน์มาก สังโยชน์ก็จะเกี่ยวกันมรรค ๘ เสีย **ศีล สมาธิ ปัญญา** จะไม่มีแก่ผู้บรรทุกสังโยชน์ไว้มากมาย ถ้าใครบำเพ็ญมรรค ๘ ให้มีในตัวมากเท่าใด สังโยชน์ก็จะอ่อนกำลังมากเท่านั้น

“มรรคสามัคคี” การรวมกำลังแห่งมรรค ๘ ทำลายสังโยชน์ทุกครั้ง ได้ทำลายอวิชชาลงไปด้วยตามลำดับ ไม่ได้หมายความว่า อวิชชาจะสิ้นไปด้วยอหัตตมรรคญาณเพียงญาณเดียวเท่านั้น แต่หมายความว่า **อวิชชาจะอ่อนกำลังลงไปตามลำดับแห่งความเจริญขึ้นของมรรค** และจะหมดกำลังอย่างจริงจังด้วยอำนาจของอหัตตมรรคญาณ ความแก่กล้าเต็มที่ของมรรค มีอหัตตมรรคญาณเป็นเครื่องกำหนดให้รู้

ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ผสมกันถูกส่วนดีแล้วสำเร็จเป็นญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นองค์มรรคซึ่งเรียกว่า **มรรคสามัคคี**

กำลังของมรรคประชุมกัน ๔ ครั้ง เท่ากับกำลังของสังโยชน์ ๑๐ สิ่งที่มีกำลังเท่ากันจะอยู่ในบริเวณเท่ากันในวิตถุธาตุอันเดียวกันไม่ได้ เมื่อมรรคเจริญเต็มที่แล้ว สังโยชน์ก็เสื่อมเต็มที่ สองสิ่งนี้ย่อมตรงกันข้ามเสมอไปทุกครั้ง

ความรู้เป็นเครื่องตัดสินตนเอง ในเมื่อสังโยชน์ได้ขาดไป เพราะความประชุมลงแห่งมรรค เป็นโลกุตตรญาณ มี ๒ ชนิด คือ

๑. ขยญาณ   รู้ในความสิ้นไปแห่งสังโยชน์

๒. อนุปฺปาทญาณ   รู้ในความไม่เกิดขึ้นอีกแห่งสังโยชน์

“ขยญาณ” เรียกว่า “มรรคญาณ”

“อนุปฺปาทญาณ” เรียกว่า “ผลญาณ”

ในพระสูตรต่างๆ โดยมากมักมีการแสดงถึงญาณเหล่านี้เสมอ เช่น ในอนัตตลักขณสูตร กล่าวว่า **“วิมุตตสมิ วิมุตตมิตติ ญาณํ โหติ”** แปลว่า **“เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าเราหลุดพ้น”** ความรู้ชนิดนี้เป็นมรรคญาณ หรือ ขยญาณ

ต่อจากนี้แสดงว่า **“ชีณาชาติ วุสิตํ พุรหุมจริยํ กตฺ ฅกรณียํ นาปรํ อิตถตฺตยาติ ปชานาติ”** รู้ทั่วว่า **“ความเกิดขึ้นแล้ว การประพุดิเหมือนพรหมอยู่จบคือเต็มที่แล้ว กิจที่ควรทำเป็นอันกระทำแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกไม่มี”** ความรู้ทั่วถึงอันนี้เป็น **“ผลญาณ”**

มรรคญาณ และ ผลญาณ มีตามลำดับของความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ แต่ในอนัตตลักขณสูตรนี้เป็นญาณที่สุด เรียกว่า

อรรถัตตมรรคญาณ และ อรรถัตตผลญาณ การเรียกชื่อมรรคญาณ และผลญาณ มีกำหนดเรียกตามชั้นของการบรรลุ เช่น พระโสดาบันน์ เรียกว่า โสดาปัตติมรรคญาณ โสดาปัตติผลญาณ เป็นต้น

โลกีย์ ไม่มีที่สิ้นสุด

โลกุตตระ มีที่สุด

โลกีย์ ไม่มีที่สุดเพราะความหมุนเวียนที่ไม่รู้จบสิ้น

โลกุตตระ ไม่มีที่สุดโดยคุณ แต่มีที่สุดแห่งการหมุนเวียน โดยเมื่อบรรลุถึงโลกุตตรคุณอันสูงสุดแล้ว จักไม่เวียนเกิดอีกเป็นครั้งที่ ๒

ถึงแม้ลักษณะแห่งปรัชญาโลกีย์และโลกุตตระก็ต่างกัน

โลกีย์ปรัชญาเฉื่อยช้าไม่แหลมคม ไม่มีความตกลงใจ เต็ดขาดในวงของโลกีย์ สมรรถภาพแห่งปรัชญาชั้นโลกีย์มีได้เพียงการข่มไว้ด้วยกำลังเท่านั้น จะต้องกำเริบขึ้นได้อีกในเมื่อกำลังแห่งการข่มหย่อนลง

โลกุตตรปรัชญา มีความว่องไวแหลมคมแข็งแรง เต็ดขาด ความเห็นของอภิปรัชญาอันนี้จะต้องจริงจังเสมอ และไม่มี ความเห็นผิดจากเดิมไปอีก เพราะได้บรรลุถึงขีดขั้นแห่งความจริงแล้ว

ปรัชญามีได้อย่างไร

ปรัชญาทั้ง ๒ ชนิดคือ โลกียปรัชญา และ โลกุตตร-ปรัชญา ย่อมมีเหตุเป็นแดนเกิด มิใช่เกิดขึ้นลอยๆ ในข้างต้นได้กล่าวแล้วว่า ความเพ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ความเพ่งเป็นหลักกรรมของเหตุแห่งปัญญาทั้งหมด เป็นหลักที่ไม่มีปรัชญาเมธีคนใดปฏิเสธได้ ความสำเร็จผลเป็นสัทธาญาณสัมปยุต คือ ความเชื่อถือในสมรรถภาพของตนเอง ประกอบด้วยความรู้เป็นเครื่องประกอบ

เหตุให้เกิดปัญญา ว่าโดยหลักกว้างมี ๓ คือ

๑ • สูด การฟัง

๒ • จินต การคิด

๓ • ภาวนา การอบรม

การฟังเป็นหลักเบื้องต้น เมื่อฟังแล้วต้องคิด เมื่อคิดแล้วต้องทำให้เกิดให้มีขึ้นในตน เหตุทั้ง ๓ คือ การฟัง การคิด การอบรม ย่อมเจริญต่อเนื่องกันไปเป็นลำดับอย่างนี้ ปัญญาที่เกิดจากการอบรมจัดเป็นปัญญาที่ถูกต้อง เป็นมรรคภาวนา ลำพังการฟัง การคิด แต่การอบรมไม่มีอยู่ในตน เป็นเหตุให้สำเร็จปัญญาที่ไม่แนชัด ไม่มั่นคง ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งสร้าง

การฟังที่ประกอบด้วยการคิดและการภาวนา ย่อมให้สำเร็จเป็นประโยชน์ดีเสมอ ในครั้งพุทธกาลปรากฏว่า ผู้ฟังได้บรรลุอภิปรินิพพานในขณะที่แห่งการนั่งฟังนั้นมากมาย ในพระสูตรต่างๆ มักมีปรากฏเสมอ เช่น ในอาทิตตปริยายสูตร ว่า **“อโวกปัสสั ภิกขเว สุตวา อริยสาวโก”** แปลว่า **“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ฟังเห็นอยู่อย่างนี้”** คำว่า เห็นอยู่อย่างนี้ นั้นหมายถึง-ความถึง ปรินิพพานและอภิปรินิพพานนั่นเอง โดยผู้ฟังนั้นได้คิดตามเนื้อความที่ตนได้ฟัง เห็นประจักษ์ชัดด้วยใจ การเห็นประจักษ์ชัดนั้นเป็นลักษณะของปัญญาที่แท้จริง

ปรินิพพานในเรื่องพูดและเรื่องฟังเป็นเรื่องสำคัญ ตัวของมนุษย์เป็นตัววิทยาศาสตร์ทั้งตัว ถ้ามนุษย์ยังเป็นผู้รักตัวเอง รักความเจริญที่ถูกต้องอยู่ วิทยาศาสตร์ประจำตัวของมนุษย์จะเจริญยิ่ง วิทยาศาสตร์ปัจจุบันได้ประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ด้วยการเทียบเคียงด้วยสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ แต่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ชั้นสูง จะแนะนำให้มนุษย์รู้จักใช้วัตถุธาตุที่มีอยู่ในตัวเอง เช่น เรื่องพูดและเรื่องฟัง นอกจากใช้ปากเป็นเครื่องส่งและใช้หูเป็นเครื่องฟังแล้วยังสอนให้ใช้กำลังไฟฟ้าอันเกิดจากดวงจิตต์เป็นกำลังหนุนให้การพูดและการฟังนั้นสำเร็จผลดีอีกด้วย

ใจ เป็นบ่อเกิดแห่งกระแสไฟฟ้า การกระทำ การพูด การคิด การฟัง หรือการอะไรทั้งหมด ถ้าปราศจากกำลังใจช่วยเหลือจะรู้สึกว่าได้ผลน้อย มนุษย์ทุกคนจะสามารถทราบ

เรื่องราวของกันและกันได้เป็นอย่างดี ด้วยสมรรถภาพของใจที่
อบรมดีแล้วมีกำลังเข้มแข็ง

ในทางพระพุทธศาสนา จำแนกธาตุในสากลโลกเป็นส่วน
ใหญ่ๆ ที่เป็นต้นเค้าของธาตุทั้งหลายไว้ ๖ ชนิด คือ

๑ .ปฐวีธาตุ	ธาตุดิน
๒ .อาโปธาตุ	ธาตุน้ำ
๓ .เตโชธาตุ	ธาตุไฟ
๔ .วาโยธาตุ	ธาตุลม
๕ .อากาสธาตุ	อากาสธาตุ
๖ .วิญญานธาตุ	วิญญานธาตุ

ธาตุทั้ง ๖ นี้ มีอยู่ทั่วไปทุกที่ แต่ละเอียดอย่างมีกระแสติดต่อ
ถึงกันหมด ใจรวมอยู่ในจำพวกวิญญานธาตุ ทุกๆ คนมีใจเป็น
ใหญ่ ใจเท่านั้นเป็นเครื่องรับและเครื่องส่ง พระพุทธเจ้าผู้เป็น
จอมปราชญ์แห่งเมธีวิทยา พระองค์ได้ทรงแสดงหลักวิชาด้วย
พระโอษฐ์ พร้อมด้วยกำลังใจเป็นเครื่องส่งเสริม

บรรดาผู้ฟังหลักวิชาเหล่านั้นที่ได้บรรลุถึงอภิปริษญา ได้
ฟังด้วยหู พร้อมด้วยกำลังใจเป็นเครื่องดึงดูด ดังนี้ ผู้ส่งหรือ
ผู้แสดงก็ประกอบกำลังในการนั้นเต็มที่ ผู้รับหรือผู้ฟังก็เปิด
เครื่องรับเต็มที่ ผลคืออภิปริษญาก็แผ่ล็ดออกทันที

ถ้าผู้พูดและผู้ฟังไม่เข้าใจในหน้าที่ของตนเสียข้างใดข้าง
หนึ่ง ผลที่ได้รับจากการฟังนั้นก็ได้น้อย ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง

ผู้ไม่รู้ทั้งการฟังและการพูดเลย เรื่องการฟังและการพูดนี้พึงดูการรับและส่งวิทยุเป็นตัวอย่าง

กำลังแร่ธาตุทุกชนิด ได้มีอยู่พร้อมมูลในตัวของมนุษย์ ว่าโดยความติดต่อรหว่างธาตุภายในร่างและธาตุภายนอกร่าง มีอยู่ ๑๘ อย่าง คือ

ก . ธาตุภายในร่าง

๑ . จกฺขธาตุ	ธาตุ คือ จักขุ
๒ . โสตธาตุ	ธาตุ คือ หู
๓ . ขมานธาตุ	ธาตุ คือ จมูก
๔ . ชิวหาธาตุ	ธาตุ คือ ลิ้น
๕ . กายธาตุ	ธาตุ คือ กาย
๖ . มโนธาตุ	ธาตุ คือ ใจ

ข . ธาตุภายนอกร่าง

๑ . รูปธาตุ	ธาตุ คือ รูป
๒ . สทฺทธาตุ	ธาตุ คือ เสียง
๓ . คนฺธธาตุ	ธาตุ คือ กลิ่น
๔ . รสธาตุ	ธาตุ คือ รส
๕ . โภฏฺจพฺพธาตุ	ธาตุ คือ โภฏฐัพพะ
๖ . ธมฺมธาตุ	ธาตุ คือ ธัมมารมณ

ค . กระแสไฟเชื่อม

- ๑ . จกขุวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางจักขุ
- ๒ . โสตวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางหู
- ๓ . มานวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางจมูก
- ๔ . ชิวหาวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางลิ้น
- ๕ . กายวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางกาย
- ๖ . มโนวิญญานธาตุ   กระแสวิญญานธาตุทางมโน

วิญญานธาตุ เป็นกระแสไฟฟ้าในร่างกายของมนุษย์ กระทำหน้าที่เชื่อมธาตุภายในกับภายนอก ธาตุภายในกับภายนอกกระทบกันเรียกว่า **“ผัสสะ”** ความกระทบกันนี้เป็นต้นเหตุของสิ่งทั้งหมด การค้นคว้าให้เข้าใจในความติดต่อระหว่างธาตุภายในกับภายนอก รวมทั้งกระแสแห่งวิญญานธาตุเป็นทางแรกแห่งการบรรลุถึงอภิปรัสญาทั้งหมด

ใจ เป็นศูนย์กลางแห่งธาตุทุกชนิด รวมทั้งวิญญานธาตุที่เป็นกระแสด้วย ถ้าใจไม่ทำการหรืออ่อนกำลัง ธาตุทุกชนิดก็พลอยอ่อนไปด้วย ถ้าใจทำการเข้มแข็ง กำลังธาตุทุกชนิดก็พลอยเข้มแข็งไปด้วย

เหตุเกิดของปัญญา ๓ อย่าง คือ **“การฟัง การคิด การอบรม”** ก็คงมีใจเป็นศูนย์กลางเช่นเดียวกัน เนื่องด้วยเหตุเหล่านี้ จิตตวิทยาจึงเป็นวิทยาที่ใหญ่ยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย

เหตุให้เกิดปัญญา อีก ๔ อย่าง ทราบกันทั่วไปโดยมาก
ในหมู่ของนักเรียนทางโลกก็คือ

๑. สุต การฟัง
๒. จินต การคิด
๓. ปุจฉา การไต่ถาม
๔. ลิขิต การจดไว้

แม้หลักทั้ง ๔ นี้ ก็ยังคงอาศัยการอบรมใจเป็นเหตุแรก
เช่นเดียวกัน นักเรียนผู้เรียนมากโดยมีหลักการเจริญปัญญา ๔
ประการนี้อยู่ในตน ย่อมทำให้ตนเป็นผู้ฉลาดได้ในหลักวิชาที่ตนได้
ศึกษาเหล่านั้น นักเรียนก็คือผู้ศึกษาถึงเรื่องชีวิต ทั้งในวงแคบ
และวงกว้าง ไม่มีนักเรียนคนใดหรือนักศึกษาคนใดหลีกเลี่ยงจาก
หลักการศึกษาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้แล้วได้

ทุกคนผู้ศึกษามุ่งประสงค์ความรู้ ความรู้เป็นเหตุของ
ความสุขที่จริงแท้ ชีวิตเป็นมหันตทุกข์ก็ด้วยความไม่รู้ความ
ไม่ฉลาดนั่นเองเป็นเหตุใหญ่ เมื่อความจริงมีอยู่เช่นนี้ จึงสมควร
อย่างยิ่งที่ทุกคนต้องศึกษาหลักวิชาในพระพุทธศาสนา เพราะ
พระพุทธศาสนาสอนสุขวิทยาประจำชีพของมนุษย์โดยไม่จำกัด
วัยหรือชั้นภูมิ ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะศึกษาสุขวิทยาประจำชีพของตน
ได้โดยชอบธรรม

กุลบุตรผู้ศึกษาความรู้ในโรงเรียนได้ศึกษาสุขวิทยาทาง
ร่างกายเป็นอย่างมาก แต่สุขวิทยาทางจิตต์เขาหาได้รู้มากอย่าง
นั้นไม่ ก็เมื่อมนุษย์ผู้ถูกเรียกว่ามนุษย์ มีชีวิตประกอบด้วยกาย

และจิตต์อยู่ทุกเมื่อ จะเป็นการดีอย่างไรด้วยการศึกษาเพื่อหาทางบำรุงสุขให้แก่ร่างกายเท่านั้น หรือกฤษณะเหล่านั้นเห็นว่าสุขภาพทางจิตต์ของตนมีพอแล้วด้วยการบริหารกายให้เป็นสุข ไม่มีปราชญ์ท่านใดรับรองว่ากายเป็นใหญ่กว่าจิตต์ แต่ในทำนองเดียวกัน ปราชญ์ทุกท่านจะรับรองถ้ามีใครกล่าวว่าจิตต์เป็นใหญ่กว่ากาย จิตต์เป็นผู้รู้จักความสุขความทุกข์ เป็นผู้รับเสวย กายเป็นแต่เพียงหน่วยหนึ่งที่ส่งเสริมจิตต์เท่านั้น

วิชาสรีรศาสตร์ ได้สอนให้กฤษณะในโรงเรียน กฤษณะ ผู้ศึกษา แบ่งแยกสรีระของตนและของผู้อื่นว่ามีส่วนนั้นเป็นอย่างนั้น นี่ช่างเป็นสรีรศาสตร์จริงๆ เจียวหนอ มีอะไรบ้างที่นักศึกษาในสรีรศาสตร์รู้ อวัยวะส่วนสูงคือศีรษะ นั่นคือสมอง มันสมองก็คือสิ่งที่อำนวยความสะดวก และนั่นคือความเข้าใจในเรื่องจิตต์ของนักศึกษาเหล่านั้น

นักศึกษาในโรงเรียนทางโลกทั้งหญิงและชาย ผู้มีความคิดฉลาดโดยส่วนมากมักจะฉลาดเกินต้องการเสมอ เขากล่าวว่า เราจะเชื่อจะศึกษาในสิ่งที่มีเหตุผลไม่เกินวิสัยของตาเราจะเห็นได้เท่านั้น ตาของเขาเหล่านั้นมันสั้นเกินที่จะมองดูความจริงทุกอย่างให้ปรากฏเห็นเป็นความจริง ด้วยเหตุนี้ หลักวิชาในพระพุทธศาสนาซึ่งโดยส่วนมากลึกลับซับซ้อน จะมองดูด้วยสายตาขณะนั้นไม่เห็น จึงได้ถูกหลงโทษว่าเป็นวิชาที่เหลวไหลและบางทีก็ลงมติเอาดีๆ ว่าไม่มีใครดอกจะทำได้อย่างที่ว่านี้

ผู้มีความคิดตรึงตรอง เมื่อศึกษาสรีรศาสตร์แล้ว ควรจะศึกษาในหลักวิชาของพระพุทธเจ้าอีก จะได้มีความเข้าใจในสรีระทั้งหมดได้ถูกต้องว่าไม่ใช่แต่ รูป อย่างเดียวที่มีอยู่ ถึงแม้ นาม คือสิ่งที่มิชื่อแต่ตาไม่เห็น ก็มีอยู่ในสรีระที่ทรงชีวิตอยู่

น่าชมในความละเอียดที่นักศึกษาในสรีรศาสตร์เข้าใจในเรื่องสรีระหรือเรื่องร่างกาย ถ้านักศึกษาเหล่านั้นไม่ถือตัวว่าเรารู้พอแล้ว และไม่ดูหมิ่นพระพุทธศาสนา ศึกษาสุขวิทยาประจำชีพในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจนเหมือนกับศึกษาสรีรศาสตร์ นักศึกษาเหล่านั้นจะเป็นนักสุขภาพที่มีความสุขเต็มที่ สรีรศาสตร์ จิตตศาสตร์ เป็นวิชาจำเป็นต้องรู้ เพราะสรีระและจิตต์ประชุมกัน จึงเรียกได้ว่ามนุษย์ผู้ทรงชีพ การศึกษาจบเจนในเรื่องสรีระจะเป็นปัจจัยอุดหนุนการศึกษาในเรื่องจิตต์เป็นอย่างดี

จิตตวิทยา ตรรกวิทยา เป็นวิชาที่นักเรียนในโรงเรียนในปัจจุบันนี้เอาใจใส่อย่างยิ่ง แต่ไม่มีครูคนใดชี้แจงหลักจิตตวิทยา และตรรกวิทยาได้ชัดเจนกว้างขวางเท่าพระพุทธเจ้า นักเรียนเหล่านั้นได้รู้จิตตวิทยาและตรรกวิทยาน้อยนัก

ถ้าเธอเหล่านั้นไม่ศึกษาในวิชาของพระพุทธเจ้า จิตตวิทยาและตรรกวิทยาจะแจ่มแจ้งแก่เธอได้อย่างไร ความเจริญแห่งการศึกษา ความเจริญแห่งปรัชญาของกุลบุตร ถ้าจะให้ เป็นประโยชน์โดยแท้จริงก็ควรที่จะให้กุลบุตรเหล่านั้นได้ศึกษาหลักวิชาแห่งการครองชีพในพระพุทธศาสนาพร้อมไปด้วย วยเรียน ก็คือวัยเด็ก ถ้าปล่อยให้วัยเรียนนั้นล่วงไปเสียด้วยการศึกษาวิชา

ส่วนอื่นทั้งหมด ความเข้าใจในหลักวิชาของพระพุทธเจ้าของ
กุลบุตรก็จะมี เมื่อเป็นเช่นนี้เสียแล้ว การศึกษานั้นจะเป็นการ
ถูกต้องตามหลักที่ดี ปลอดภัยทั้งทางกายและจิตได้
จริงจังได้ละหรือ?

จรรยาแปลว่าความประพฤติ ตามทางการศึกษามุ่งการ
ฝึกกิริยามรรยาทให้เรียบร้อย ตามหลักของพระพุทธศาสนา
จรรยาไม่ได้มุ่งเฉพาะความประพฤติเรียบร้อยเพราะแต่เพียง
อาการเท่านั้น เราจะเชื่อไม่ได้ว่านั่นเป็นความประพฤติที่ดีของเขา

สุจริต คือ ความประพฤติดีในพระพุทธศาสนา แบ่ง
ออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- ๑. กายสุจริต   ความประพฤติดีทางกาย
- ๒. วาจาสุจริต   ความประพฤติดีทางวาจา
- ๓. มโนสุจริต   ความประพฤติดีทางใจ

ข้อกฎหรือทางปฏิบัติในสุจริตธรรมทั้ง ๓ นี้ ก็ได้แก่
มรรค ๘ มี สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบถูกต้องตามความจริง
เป็นต้น มี สัมมาสมาธิ ความตั้งเจ้านั้นถูกต้องตามหลักวิชาที่จริง
แท้เป็นที่สุด ซึ่งพูดโดยลักษณะ มีอยู่ ๓ ประการ คือ

- ๑. ศีล   เป็นความปกติสุขของกายและวาจา
- ๒. สมาธิ   เป็นความตั้งมั่นของใจที่อบรมดีแล้ว
- ๓. ปัญญา   เป็นความเข้าใจในเหตุและผลของความ
ทุกข์และความสุขประจำชีพ

กายสุจริต และ วาจาสุจริต เป็น ศีล

มโนสุจริต เป็น สมาธิ

ความเข้าใจเว้นจากทุกจริต ประพฤติสุจริตทั้งทางกาย
วาจา ใจ เป็น ปัญญา

ผลของสุจริตทั้ง ๓ ก็คือ **“ความสงบสุข”** ผู้ประกอบด้วย
สุจริตทั้ง ๓ นั้น ก็คือผู้มีความประพฤติดี เป็นที่ไว้วางใจของชน
ทั่วไป ความเบียดเบียนพวคนและผู้อื่นไม่มีในผู้ประพฤติดีเช่นนี้

วิทยาศาสตร์ที่นักเรียนศึกษาตามแบบของปราชญ์
ตะวันตกก็ไม่สามารถทัดเทียมกับหลักปรมัตถธรรมของ
พระพุทธเจ้า จิตตวิทยาเรื่องสมาธิของนักเรียนที่ศึกษาตามแบบ
ของนักจิตตศาสตร์ชาวตะวันตก ก็อ่อนแอยิ่งกว่าหลัก
สัมมาสมาธิของพระพุทธเจ้า จรรยาที่พวกเขาเธอศึกษากันยัง
เกี่ยวกับภุมิธรรมทางใจน้อยนัก ยังไม่มีผลเป็นความสงบสุขได้
จริงแท้

พ่อหนูและแม่หนูผู้เยาว์วัย ควรจะได้รับความอบรมในเรื่อง
เรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นภุมิธรรมประจำชีพของตนเสีย
ก่อนที่จะเป็นหนุ่มเป็นสาว ใจของพ่อเล็กและแม่เล็กย่อม
เตรียมพร้อมเพื่อรับการอบรมอยู่เสมอ หลักศีล สมาธิ ปัญญา
ควรปลูกลงในระยะที่เป็นเด็กเช่นนี้จะได้รับผลดี ไม่ใช่แต่ระยะนี้
ระยะเดียวเท่านั้น ถึงแม้ระยะแห่งความเป็นนักเรียนก็เป็นระยะ
สำคัญยิ่งเช่นเดียวกัน นักเรียนทั้งชายและหญิงไม่ควรทิ้งหลักศีล
สมาธิ ปัญญา ของพระพุทธเจ้าเสีย

พูดโดยฐานพุทธศาสนิก ถ้าเธอทิ้งหลักปฏิบัติหน้าที่สำคัญยิ่งเช่นนี้ เธอจะเป็นพุทธศาสนิกได้อย่างไร ถ้าพูดโดยหลักการการศึกษา ถ้าปราศจากศีล สมาธิ ปัญญา จะมีความเจริญด้วยการศึกษาไม่ได้เลย การศึกษาอบรมในศีล สมาธิ และปัญญา เป็นทางเดียวเท่านั้นที่ให้เกิดอภิปรชญาทั้งฝ่ายโลกีย์และโลกุตตระ

ชีวิตเป็นของสำคัญ ทุกระยะเวลาที่ล่วงไปก็จงให้เป็นการก้าวไปสู่วัฒนธรรมเกิด ความเดือดร้อนทั้งหมดนับแต่วงการของชีวิตเดียวไปจนกระทั่งหมดทั้งโลก เกิดมีเพราะความไม่ก้าวไปสู่วัฒนธรรมของมนุษย์ทั้งนั้น แนวทางแห่งวัฒนธรรมนั้นก็มิใช่อื่นไกล ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

ถ้าชาวสยามทั้งหมด ไม่เลือกกว่าเพศใด ชั้นใด ต่างดำรงตนอยู่ในแนวทางอันประเสริฐอันนี้ ประเทศสยามจะเป็นเมืองแห่งปรัชญา เป็นประเทศที่รุ่งเรืองอยู่ด้วยศีลธรรม สุดแสนที่จะผาสุกทั้งกายและใจ

ศีลขันธ์

ศีลขันธ์ แปลว่า **กองศีล** จัดเป็นกองขันธ์ที่ ๒ ต่อจาก ปัญญาขันธ์ ความประสงค์ในเรื่องศีล ประสงค์ความสุจริตทางกายและทางวาจาเท่านั้น แต่เมื่อว่าถึงวิธีการรักษาศีลให้คงเป็นศีล จะเขียนวงจำกัดให้แต่เพียงกายกับวาจานั้นไม่ได้ สมาธิ ความตั้งใจมั่นเป็นหัวหน้าแห่งกิจการทั้งหมด สมาธินั้นเป็นเรื่องของใจ ใจต้องเป็นหัวหน้าของความประพฤติส่วนกายและวาจาด้วย

ใจประกอบด้วยสติเป็นเครื่องกำกับมุ่งไปสู่การกระทำ ชะนิตใด ความจงใจในอันที่จะกระทำนั้นเรียกว่า **“เจตนา”** ความมั่นคงแห่งความจงใจนั้นเรียกว่า **“สมาธิ”**

ศีล คือ ความประพฤติดีนี้ ก็ต้องอาศัยเจตนาและสมาธิ เป็นกำลัง ถ้าปราศจากเจตนาและสมาธิแล้ว ศีลจะเป็นศีลที่ดีไม่ได้เลย เรื่องของศีลก็คือเรื่องความประพฤติทางกายและวาจา ตามหลักจิตตวิททยา มุ่งความสงบสุขเป็นผล

ถึงแม้ศีลจะเป็นหลักความประพฤติทางกายและวาจา ของชนทั่วไป โดยไม่จำกัดเพศและวัย หรือขีดชั้นตามหลักของความจริง แต่ความจริงของศีลกับความจริงของความ เป็นไป

โดยมากหาได้ลงรอยกันไม่ โดยมหาชนทั่วไปไม่ได้รับรองศีลเป็นหลักความประพฤติ ผู้รับรองศีลมีแต่นักศาสนาหรือนักแสวงบุญเป็นจำนวนน้อย ทั้งนี้เกิดจากประชาชนทั่วไปยังไม่เข้าใจในเรื่องศีลดีตามความจริงของศีลนั่นเองเป็นเหตุ

พระพุทธเจ้าได้จำแนกศีลไว้เป็นชั้นๆ ตามประเภทของบุคคล ข้อปฏิบัติตามกฎแห่งความสงบสุขในเบื้องต้นก็คือศีล จะไม่มีศีลข้อใดเลยที่ยากแก่การปฏิบัติ ถ้าหากผู้ปฏิบัตินั้นเป็นผู้หวังความดีความสุขออย่างแท้จริง ผู้ประพฤติในหลักจรรยาส่วนศีลเลือกประพฤติเอาได้ตามความปรารถนาทั้งสูงและต่ำ สมรรถภาพของใครมีเพียงใดก็เลือกเอาให้เหมาะสม ถ้าผู้ใดไม่สามารถประพฤติแม้แต่ในหลักศีลอันเป็นข้อกฎขั้นต้นนำผู้ประพฤติให้บรรลุความสงบสุข การบ่นรำพันถึงความสุขในเมื่อประสบความทุกข์ของผู้นั้นจะมีประโยชน์อะไร มันเป็นการหลอกตัวเองอย่างชัดๆ ที่เดียว ในวาระเดียวกันกับการปฏิบัติเพื่อความทุกข์ เขาได้รำพันหาความสงบสุข จงดูความเขลาของผู้หลอกตนเองนี้เกิด

ศีลในมรรค ๘ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. สมมาวาจา วาจาชอบ
๒. สมมากมมฺนฺโต กายกรรมชอบ
๓. สมมาอาชีโว เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม

ศีลทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นข้อกฎความประพฤติดี บรรดาศีลทั้งหมด จะเป็นประเภทใดก็ตาม ก็คงมุ่งหลักใหญ่อยู่เพียง ๓ หลักเท่านั้นเอง

สัมมาวาจา วาจาชอบ แบ่งออกเป็น ๔ คือ

๑. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง
๒. ปิสุณายวาจาย เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. ผรุสสายวาจาย เวรมณี เว้นจากการกล่าวคำหยาบ
๔. สมุပ္ปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ กายกรรมชอบ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์

ทั่วไป

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติ

ของผู้อื่น

๓. กาเมสุมิฉจจาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินิด

ในกาม

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม

การเลี้ยงชีพนี้ไม่มีขีดขั้นว่าควรเป็นการกระทำชนิดนั้น ชนิดนี้ ความหมายของการเลี้ยงชีพนี้คงได้ความว่า บรรดากิจการทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการเลี้ยงชีพนี้และเหตุการณ์ที่ติดต่อกันจะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนพวคนและผู้อื่น ความบิบบันเป็นทุจริต เรียกว่า ความเบียดเบียน ถ้าความเลี้ยงชีพนั้นไม่ได้

บีบคั้นตนเองหรือผู้อื่นเป็นการเบียดเบียนแล้ว เรียกว่า **สัมมาอาชีวะ** ทั้งสิ้น

กายกรรมข้อ ๓ นั้น มุ่งจะเพาะหลักการครองชีพของผู้ครองเรือนเท่านั้น ถ้าว่าถึงหลักการครองชีพของผู้เว้นกาม เปลี่ยนเป็น **“อพรหมจริยา เวมณี”** เว้นจากการประพฤติดีความประพฤติของพรหม

ในปัจจุบันนี้ ศิลที่มีปรากฏว่ามีผู้นิยมรับปฏิบัติตามหลัก รวมทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ศิลมืองค์ ๕ เรียกว่า **ศิลป์ ๕**
๒. ศิลมืองค์ ๘ เรียกว่า **อุโบสถศิลป์**
๓. ศิลมืองค์ ๑๐ เรียกว่า **ศิลป์ ๑๐**
๔. ศิลมืองค์ ๒๒๗ เรียกว่า **ศิลป์พระปาฏิโมกข์**

ก. ศิล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวมณี เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์
๒. อทินนาทานา เวมณี เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น
๓. กาเมสุมิจฺจจารา เวมณี เว้นจากการประพฤติดีในกาม
๔. มุสสาวาทา เวมณี เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง
๕. สุราเมรยมชฺชุปมาทฺถจฺจนา เวมณี เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

ข. อุโบสถศีล

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติของผู้อื่น
๓. อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดจากความประพฤติของพรหม
๔. มุสสาวาทา เวรมณี เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจนา เวรมณี เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย
๖. วิกาลโภชนา เวรมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสุสฺสนมาลาคนฺธวิเลปนธารณ-
มณฑฺยทนวิภูสฺสนญฺจนา เวรมณี เว้นจากการเล่น การดูฟ้อนขับ
ระบำ การตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมต่างๆ
๘. อจฺจาสยฺยณมหาสยฺยนา เวรมณี เว้นจากการนอนบนที่
นอนอันสูงใหญ่

ค. ศีล ๑๐

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการล่วงสิทธิ์ในสมบัติ
ของผู้อื่น
๓. อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดจาก
ความประพฤติของพรหม

- ๔ . มุสาวาทา เวมณี เว้นจากการกล่าวคำไม่จริง
- ๕ . สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฏานา เวมณี เว้นจากการดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย
- ๖ . วิกาลโภชนา เวมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
- ๗ . นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺตสฺสนา เวมณี เว้นจากการเล่นการดู ฟ้อน ขับ ประโคม
- ๘ . มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺฏฺฏานา เวมณี เว้นจากการตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมต่างๆ
- ๙ . อุจฺจาสยนมหาสยนา เวมณี เว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่
- ๑๐ . ชาตฺรุปรชตปฏิกุคฺคณา เวมณี เว้นจากการรับทองและเงิน

ข . ศีลพระปาฏิโมกข์

- ๑ . ปาราชิก ๔
- ๒ . สังฆาทิเสส ๑๓
- ๓ . อนियต ๒
- ๔ . นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐
- ๕ . ปาจิตตีย์ ๙๒
- ๖ . ปาฏิเทสนียะ ๔
- ๗ . เสขิยวัตร ๓๕
- ๘ . อธิกรณสมณะ ๗

ศีล ๕ สำคัญอย่างไร

พอเอ่ยคำว่า **ศีล** ขึ้นมาเท่านั้น ใครๆ ก็ยิ้มและนึ๊กหัวเราะอยู่ภายในใจ เป็นของชอบกลทีเดียว ดูเถอะ ผู้ไม่รู้จักคุ้นเคยกับพระพุทธศาสนาพากันติเตียนและเหยียดหยันในเรื่องศีล ผู้รู้จักคุ้นเคยโดยส่วนมากย่อมกริมในเมื่อพูดถึงศีล ทำไมคน ๒ ประเภทนี้ จึงมีการหัวเราะในเมื่อเอ่ยถึงศีล

ผู้ไม่รู้จักเขาว่าศีลทอนความเจริญของประเทศชาติ เช่น ห้ามไม่ให้ฆ่ากัน มุ่งให้มีเมตตาจิตต์ ถ้าบังเอิญมีประเทศใดประเทศหนึ่งต้องการประเทศสยามเป็นเมืองขึ้นของเขา ประเทศสยามถ้าประกอบด้วยเมตตาจิตต์ ไม่ฆ่าตามข้อกฎคือศีลข้อแรก ก็จะต้องตกไปสู่เงื้อมมือของปัจเจกมิตรทันที เช่นนี้ศีลไม่มีประโยชน์ เขาหัวเราะด้วยเหตุนี้

ที่นี้ผู้ไม่รู้จักก็ยกไว้ ผู้รู้จักคุ้นเคยทำไมถึงเกิดหัวเราะขึ้นอีก ผู้รู้จักศีลเขาบอกว่า ศีล ก็คือ ก . ข . ก . กา นั้นเอง เขาซื้อครุฑที่จะพุดถึงเรื่องศีล เพราะเป็นเรื่องที่ไม่แปลกไม่ยาก เป็เหมือนยารุ ไม่ใช่แต่ซื้อครุฑที่จะพุดเท่านั้น มิหนำซ้ำฟังก็ยังไม่ซื้อครุฑจะฟังเสียอีก เหล่านี้แหละเป็นเหตุหัวเราะในเรื่องศีล การหัวเราะ ๒ ประเภทนี้ยังคงมีตาชด้นทั่วไป ฉะเพาะอย่างยิ่งในสยาม

การหัวเราะทั้ง ๒ ประเภทนี้ ไม่ได้อำนวยความสะดวกแก่
หลักวิชาแห่งการครองชีพเลย ตรงกันข้ามบุคคลผู้หัวเราะเหล่านี้
เอง เป็นผู้พล่าความเจริญของวัฒนธรรมอันประเสริฐนี้เสีย
ข้าพเจ้าขอย้ำว่า บุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้หาได้เข้าใจในศีลดีพอไม่
และเมื่อเขาไม่เข้าใจดี เขาก็หาได้ยินดีรับหลักการปฏิบัติส่วนนี้
เป็นข้อดำเนินของเขาไม่ ดังนี้ หายนะก็พลันวิ่งมาสู่เขาโดยด่วน
ไม่ใช่แต่เขาเท่านั้น ยังพวกพ้องที่หุบเบาใจเบาของเขาอีก ต่างก็พา
กันรับรางวัลแห่งความสะเพร่าของตนไปตามควรแก่โทษานุโทษ
มันเป็นรางวัลที่ถูกต้องตามหลักของความจริง มีผลออกเงยขึ้น
ตามส่วนของความเขลา ตามส่วนของมานะและทิฏฐิ

ทำไมนะ ผู้ซึ่งไม่ประพฤติตามที่ศีลวางไว้จึงบอกว่าฉันรู้
ดีแล้ว ถ้าเช่นนั้นผู้ซึ่งประพฤติตามมีจำนวนมากมายก้คงจะยังไม่
รู้ดีกระมัง ศีลไม่ใช่ข้อกฎหมายแห่งการครองชีพที่มีสันติสุขเป็นผล
ดอกหรือ สิ่งตรงกันข้ามคือการฆ่า การขะโมย เป็นต้น นั้นหรือ
เป็นของดีประเสริฐ ถ้าใครประพฤติแล้วเป็นต้องเย็นใจแน่ หรือ
ศีลนั้นเป็นของคนบางจำพวกเท่านั้น ถ้าเช่นนั้น คนเราก็ต้องการ
ความสุขเป็นบางพวกบางคน หรือว่าศีลนั้นนอกเหนือกฎธรรมดา
ที่เป็นไปอยู่ ผู้ซึ่งเกิดมาในโลกไม่จำเป็นต้องรับรู้กฎนั้นทุกคนไป
ความประพฤตินั้นไม่ได้เป็นเหตุสำคัญในเรื่องทุกข์สุขอย่างนั้นหรือ?

เรื่องศีลไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ศีลเป็นข้อกฎหมายที่บัญญัติขึ้น
ตามหลักของจิตตวิทยา ผู้ไม่รู้จักเข้าใจดีในเรื่องของจิตตวิทยาจะ
ไม่สามารถรู้จักศีลได้ดีเลย **“สัตยพตปรามาส”** ความไม่เข้าใจ
ในศีลและวัตถุ พระอริยบุคคลชั้นแรกคือพระโสดาบันนี่เป็น

ผู้กำจัดได้ พระโศดาบันน์เป็นผู้ผ่านความรู้ทั้งในวงของจิตต์โดย
ณะเพาะ และทั้งการค้นคว้าเหตุผลในเรื่องชีวะมาแล้ว ต่อจากนั้น
จึงได้เข้าใจดีว่าศีลและวัตรดีคืออะไร ความเข้าใจของพระ
โศดาบันน์กับของท่านสหายในสมัยนี้ต่างกันเป็นหน้ามือและ
หลังมือ ท่านสหายของเราว่า **“เข้าใจดีแล้ว”** แล้วยิ้มหยัน แต่
พระโศดาบันน์ว่า **“เข้าใจดีแล้ว”** แล้วตื่นตนถึงกับสละชีพเพื่อข้อ
กฎอันประเสริฐนี้ ถ้าใครคนหนึ่งออกคำสั่งให้พระโศดาบันน์
กระทำกิจตรงกันข้ามกับศีล โดยบังคับว่าถ้าไม่ทำจะฆ่าเสีย ดังนี้
พระโศดาบันน์จะยินดีพลีชีพทันที เพื่อรักษาความสงบสุขให้คงที่
อยู่

ท่านสหายทั้งหลายทั้งหญิงและชายโปรดตัดสินใจดูที่ว่า
พระโศดาบันน์กับท่านสหาย ใครค้นหาเหตุผลมากกว่ากัน และ
ลงสุดท้ายควรวิจารณ์ดูอีกที่ว่า ท่านเชื่อสมรรถภาพของพระ
โศดาบันน์ไหม?

๑. การเว้นจากปาณาติบาต

ศีลข้อ ๑ ก็คือ เว้นจากปาณาติบาต การทำลายชีวิต
สัตว์ให้พินาศ ท่านลองคำนึงดูให้ดี จะเห็นได้ว่า ความตายเป็น
ทางสุดของความเป็น หรือมรณะเป็นที่สุดของชีวิต นี่เป็นกฎ
ความจริงที่ไม่มีใครคัดค้าน ชีวิตของใครบ้างที่ปรารถนาความตาย
ชีวิตของใครบ้างที่ปรารถนาความทุกข์ ถึงแม้ไม่มีใครจะปรารถนา

ความตายและความทุกข์ แต่ความตายและความทุกข์ก็หาได้
กรุณาให้แก่ใครไม่เลย

ก็เมื่อชีวิตมีความเสมอกันอยู่โดยลักษณะเช่นนี้ เป็น
การดีอย่างไรหรือ ด้วยการเพิ่มความทุกข์ให้แก่กันและกัน โดย
การด้อมมองคอยหาช่องทำร้าย โดยการเร่งเวลามรณะที่ควรจะ
นานกว่านั้นให้เร็วเข้ามาอีกยิ่งกว่าธรรมดา การมองดูตัวเองด้วย
ความปรารถนาสุข แล้วพร้อมกันนั้นได้พยายามหาความทุกข์
ให้แก่ผู้อื่นนั้นเป็นการฉลาดดีดอกหรือ ถ้าคิดดูด้วยใจที่สงบ
เรียบง่ายไม่อลเวงแล้ว จะเห็นได้ว่า ปาณาติบาตเป็นกรรมที่น่า
สยดสยองยิ่งนัก ดูซิ ! ขณะเดียวกับที่เสือดาวกระโดดเข้าคว้าคอ
สุนัขเพื่อความเอร็ดอร่อยแห่งตน นายพรานนักล่าสัตว์ก็ได้ลั่นไก
ปล่อยลูกปืนตรงไปยังเจ้าเสือตัวนั้นทันที ความตายของเสือกับ
ความอร่อยของเสือ ดูช่างว่องไวจริงหนอ

มนุษย์ต่อมนุษย์ยกพวกไปรบกัน เราเรียกกันว่าสงคราม
คำว่า สงคราม นั้น โปรดพิเคราะห์ดู จะเห็นได้ว่า พี่น้องร่วมโลก
ของเราได้เสียชีวิตไปเพราะการสงครามนั้นนักหนา จนไม่รู้ว่าใคร
เป็นใคร เหตุการณ์ภายในสงครามจะน่าสยดสยองสักปานใดนั้น
ไม่จำเป็นต้องกล่าว ความปรารถนาสุขของท่านจะเป็นเครื่องวัด
ดีกรีของเหตุการณ์น่าสยดสยองนั้นได้เป็นอย่างดี

เรื่องของสงครามเป็นเรื่องนานที่มีหน แต่ถึงกระนั้น
มนุษย์ทั้งหลายก็หาได้วางใจไม่ ได้พยายามคิดหาหนทางวิธี
ป้องกันสงคราม และจัดการวางนโยบายเพื่อป้องกันนั้นจน

สุดสามารถ นี่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนต่างประสงค์
ความสงบสุข ประสงค์สันติภาพ สงครามช่างเป็นเหตุการณ์ที่น่า
หวาดหวั่นสยดสยองจริงหนอ

การที่มนุษย์ไม่ปรารถนาสงคราม ก็เพราะมนุษย์มีความ
รักในชีวิตของตน ชีวิตของผู้อื่นไม่ได้อยู่ในวงคิดของเขา นี่เป็นไป
โดยมากทีเดียว เมื่อท่านมองดูสงครามอันมีเวลาสิ้นสุดแล้ว
จงมองดูสงครามที่ไม่รู้จักสิ้นสุดอีกด้วย จงดูสงครามขับเคี่ยว
ระหว่างมนุษย์และสัตว์ อันเป็นมาแต่ดึกดำบรรพ์จนกระทั่ง
ปัจจุบันกาลนี้ มันเป็นสงครามกินเลือดเนื้อของกันและกัน
มนุษย์ได้ฆ่าสัตว์เพื่อบริโภคเป็นอาหาร และบางครั้งสัตว์ก็ได้ฆ่า
มนุษย์เป็นอาหารเสียเช่นเดียวกัน บางครั้งก็ไม่ได้ประสงค์เป็น
อาหาร มันเป็นการประสงค์ร้ายต่อกันโดยตรง แม้แต่สัตว์เล็ก
สัตว์น้อยที่ไม่มีความผิดก็พลอยถูกประหารกะเขาด้วย เหตุการณ์
ที่น่าสยดสยองยิ่งกว่านี้ก็คือ การทำร้าย การฆ่านั้นไม่ได้เป็นไป
ฉะเพาะในวงมนุษย์กับสัตว์ แม้สัตว์ต่อสัตว์ มนุษย์ต่อมนุษย์
มนุษย์ต่อสัตว์ สัตว์ต่อมนุษย์ก็เหมือนกัน เลยโกลาหลกันใหญ่
ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ขอจงมองดูเถิด คิดดูเถิดท่านสหายทั้งหลาย

มนุษย์เป็นสัตว์จำพวกหนึ่งที่มีสถานะของใจสูง ใน
บรรดาสัตว์ทั่วโลกมนุษย์ประเสริฐยิ่งกว่าสัตว์ใดๆ ทั้งสิ้น
สมรรถภาพในการเลื่อนคุณภาพของตนจากต่ำไปหาสูงก็มีอยู่ใน
หมู่มนุษย์ การกระทำความชั่วที่ผิดต่อกฎแห่งสันติสุข มีการฆ่า
กันเป็นต้น ไม่ใช่เป็นของเหลือแก่ เราจะไม่แก้ตัวเราเองในเมื่อรู้

ว่าสิ่งที่กระทำไปนั้นไม่ใช่ออย่างนั้นหรือ? พ่อแม่เรา ปู่ย่าเรา เคยกระทำมาอย่างนี้ เราจะต้องทำตามอย่างนั้นหรือ? นักศึกษาผู้ฉลาดจะไม่ยอมพลาตัวเองด้วยทฤษฎีอันกระด้างเช่นนั้นเลย

เอาเถิด ถึงแม้มนุษย์ทั้งหมดจะไม่ยอมวางศีลตราเพื่อต้านสงครามอันยืดยาวนานก็ตามที แต่ผู้มีปัญญาผู้แสวงหาสันติสุขอันแท้จริงจะไม่ยอมวางวัตถุอันน่าสยดสยองนั้นเพื่อความสงบสุขของตนเองและของผู้อื่นเทียวหรือ? ขอจงพิจารณาขึ้นเนื้อในระหว่างฟันของท่านที่กำลังเคี้ยวมันเถิดว่า นี่แหละคือผลแห่งมหาสงครามอันไม่รู้จักสิ้นสุด

นักแสวงหาความเพลิดเพลินในยามว่างในสมัยปัจจุบันด้วยการยิงสัตว์และตกเบ็ดทั้งหลาย ท่านเคยคิดบ้างหรือเปล่าว่า ปลวกมันก่อรังของมันทีละน้อยๆ นานเข้ารังมันกลายเป็นภูเขาดินเล็กๆ ไปได้ การรำนั่นบ่งให้ทราบถึงใจของท่านเองว่าโหดร้ายทุกครั้งแห่งการฆ่าของท่าน ใจของท่านก็เหี้ยมขึ้น

ท่านอาจจะฆ่ามนุษย์เหมือนกันกับท่านได้โดยไม่ยากนัก ในเมื่อพลังเหี้ยมนั้นได้ถึงขีดขั้นแห่งความเหี้ยม **สิ่งที่เป็นความชั่วถึงแม้จะเล็กน้อยก็ไม่ควรทำ** ถ้าผู้ใดเห็นว่าการกระทำชั่วเป็นของควรทำ เขาผู้นั้นจะเป็นคนดีได้อย่างไร ความเพลิดเพลินในสิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์ต่างหากเป็นการรักตน รักประเทศชาติ ศาสนา ท่านยิงนกตัวหนึ่งเพื่อความเพลิดเพลิน นกตัวนั้นตายแล้วทำให้ตัวของท่าน ประเทศชาติ ศาสนา เจริญขึ้นอีกอย่างนั้นหรือ

เมื่อท่านทำงานเกี่ยวแก่ความคิดเห็นดีเห็นชอบมาแล้ว ท่านจะลองเพลิดเพลิดด้วยงานเกี่ยวแก่กำลังกาย เช่น การทำสวน เป็นต้น จะมีดีกว่าหรือ อายุของเรามันมีน้อยนัก เวลาทั้งหมดเป็นของมีค่า ควรทำเวลาแห่งชีวิตทั้งหมดให้เป็นประโยชน์ ถ้าท่านพลาเวลาแห่งชีวิตอันมีค่าของท่านเองด้วยความเพลิดอันเต็มไปด้วยโทษเช่นนั้น ท่านจะเรียกตัวของท่านเองว่าคนรกโลกได้หรือไม่หนอ?

ผู้มุ่งสันติสุข เฟ่งประโยชน์ทุกกาลที่ล่วงไป จะรู้จักชีวิตตนและผู้อื่นว่า มีความเป็นไปอย่างไรโดยถูกต้อง และครั้นแล้ว ศีลข้อหนึ่งจะเป็นหลักการครองชีพของท่านผู้นี้ อย่างแน่นแฟ้น

๒. การเว้นจากอกินนาทาน

การล่วงสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น โดยผู้เป็นเจ้าของ มิได้อนุญาตให้ เรียกว่า **“อกินนาทาน”** อาการของอกินนาทาน เรียกว่า ขะโมย หรือ ปล้น แย่งชิง โกง อะไรต่างๆ ในจำพวกนี้ รวมความก็ว่า เอาของของเขาไปโดยเขาไม่ยินยอม จะเป็นด้วย กิริยาอาการอย่างใดๆ ก็ตามที่ เรียกว่า **อกินนาทาน** ทั้งสิ้น ศีลข้อนี้ได้มุ่งถึงสิทธิ์ในสมบัติ อำนาจผลให้ประจักษ์ในเสรีภาพ ประจำตัวของบุคคล ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะใช้สอยทรัพย์สมบัติของตน ที่มีอยู่ได้โดยชอบธรรม ผู้หวังความสุขตามกฎข้อ ๒ นี้ ต้องมี **“สันตุฎฐี”** คือ ความพอใจในทรัพย์สมบัติของตนเท่าที่มีอยู่ จะไม่เฟ่งเล็งก้าวก้าวไปถึงทรัพย์ของผู้อื่นด้วย

สันตภูฏี หรือ **ความสันโดษ** เป็นหลักธรรมที่อำนวยความสะดวกสุขเป็นอย่างดียิ่ง นักศึกษาผู้มุ่งสุขต้องศึกษาให้ละเอียดในเรื่องสันตภูฏีนี้ มิฉะนั้นจะเกิดความเข้าใจผิด ก่อนอื่นจะต้องทราบเสียก่อนว่า **“ผู้มีสันตภูฏี”** ก็คือ ผู้มั่นคงในหลักศีลข้อ ๒ นั้นเอง

คำว่า **“สันโดษมักน้อย”** ทำความเข้าใจผิดให้แก่ นักศึกษาผู้มองดูอย่างหยาบๆ เสียมากหลาย คือ นักศึกษาเหล่านั้นได้ทำความเข้าใจว่า คำว่า มักน้อย ก็คือ เราต้องมีอุปกรณ์เครื่องบำรุงชีวิตแต่เพียงนิดหน่อยพอทรงชีพอยู่ได้เท่านั้น เมื่อความเข้าใจมีเช่นนั้น บางคนคิดว่าศาสนาว่าดีก็ต้องดี ก็ยังคงนิยมหลักสันโดษตามความเข้าใจนั้นอยู่ บางคนก็เลยปรามาสเสียเลยว่า พระพุทธศาสนาสอนหลักสันตภูฏีนั้น เป็นการถ่วงความเจริญของประเทศชาติ สอนให้คนขี้เกียจ ไม่ทำงานก้าวหน้า ตกลงใจไม่นับถืออีกต่อไป

ความเข้าใจของนักศึกษาสองพวกนี้ยังผิดจากหลักสันตภูฏีอยู่เป็นอย่างมาก มีพระบาลีสรรเสริญสันตภูฏีว่า **“สันตภูฏี ปรมม ธน”** ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างเยี่ยม ถ้าพระพุทธศาสนาสอนให้ขี้เกียจในการแสวงหาโภคทรัพย์เพิ่มเติมแล้ว พระบาลีบทหนึ่งว่า **“อุฏฐาตา วินุทเต ธน”** ผู้หมั่นยอมประสพทรัพย์ ก็จะไม่มี

สันตภูฏี หมายถึง ความพอใจในทรัพย์สมบัติของตนเท่าที่มีอยู่ แต่ไม่ได้ห้ามความประสงค์ในการแสวงหาให้มีมากขึ้น

มีข้อสำคัญก็คือ ผู้เฟื่องประสงค์ในสมบัติของผู้อื่นนั้นแหละเป็นผู้ปราศจากสันตคุณฐิแท้ ผู้ปราศจากสันตคุณฐิก็คือผู้ละเมิดศีลข้อ ๒ เป็นผู้ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่นด้วยความโลภ บุคคลผู้ปราศจากสันตคุณฐินี้ พึงทราบเถิดว่าโลกไม่พึงประสงค์

สันตคุณฐิบุคคลเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมให้ความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา แต่สันตคุณฐิบุคคล คือบุคคลผู้ไม่สันโดษ เป็นผู้ทำลาย เป็นผู้ให้ความฉิบหายแก่ประเทศชาติ ศาสนา

ผู้มีความสันโดษนั้นเป็นผู้เยือกเย็นมั่นคง ย่อมสามารถดำเนินกิจการเพื่อความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา ได้เป็นอย่างดีเยี่ยม

ขอจงเข้าใจเสียเถิดว่า ความไม่สันโดษนั้นต่างหากเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ ผู้ไม่สันโดษเป็นผู้เห็นแต่ตัวเองเท่านั้น คนอื่นไม่ได้อยู่ในความพิเคราะห์ของเขา ใครจะเป็นอะไรก็ช่างเถิด ฉันทคนเดียวสบายเป็นพอ ความโลภของเขาไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อความโลภไม่สิ้นสุด ความเดือดร้อนอันเป็นผลของความโลภก็เลยพลอยไม่สิ้นสุดด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็ทราบได้ทันทีว่า ศีลข้อ ๒ อันมีสันตคุณฐิธรรมเป็นเครื่องส่อคุณ เป็นกฎสำคัญประจำชีพของผู้มุ่งความสงบสุข มุ่งความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา อย่างนี้

๓. การเว้นจากกาเมสุมิฉาจาร

การประพาศิตติธรรมในเรื่องรัก เรียกว่า “กาเมสุ-
มิฉาจาร” บุรุษและสตรีผู้มั่นคงในความรักของตน โดยบุรุษก็
ซื่อสัตย์ต่อความรักของตนที่มีอยู่ในภริยา สตรีก็เป็นผู้ซื่อสัตย์
ต่อความรักของตนที่มีอยู่ในสามี เป็นผู้ปฏิบัติในความรักถูกต้องตาม
กฎแห่งความสุข ย่อมเป็นผู้มั่นคงในการปฏิบัติตามศีลข้อ ๓
บุรุษและสตรีผู้ละเมิดศีลข้อ ๓ ก็คือ ผู้ไม่มั่นคงในความรักที่เป็น
ธรรมของตนเอง ความสุขของผู้ครองเรือน ถ้าละเมิดต่อศีลข้อ ๓
แล้ว จะไม่มีอะไรที่เป็นความสดชื่น ชีวิตของสามีและภริยาที่ไม่มี
ความรักกันจริงแท้ มันเป็นชีวิตที่อับเฉา จะหาความสุขในชีวิตที่
อับเฉานั้นได้อย่างไร?

ความรักของชายหญิงที่เกิดขึ้นชั่วแล่นตามอำนาจของไฟ
ราคะมันปรุงขึ้นนั่นคือความรักที่เลวทราม สามีภริยาผู้รักกันด้วย
เหตุนี้จะเป็นสามีภริยาที่ดีของกันและกันไม่ได้ กาเมสุมิฉาจาร
การทรยศต่อความรักของตนมีในความรักชนิดนี้ ผู้เป็นสามีก็จะ
เร่ไปหาหญิงอื่นอีกในเมื่อไฟราคะชนิดนั้นมันลุกขึ้น ผู้เป็นภริยาก็
จะเร่ไปหาชายอื่นอีกในทำนองเดียวกัน นี่คือรากเง่าของ
กาเมสุมิฉาจาร

การล่วงสิทธิ์ในคนรักของเขาเป็นการกระทำที่ผิดกฎ
ความดีในเรื่องรัก ความหยาบซำที่ปรากฏ เช่น หญิงมีชู้ ชู้ของ
หญิงเป็นผู้ละเมิดศีลข้อ ๓ หญิงนั้นก็เป็นผู้ละเมิด ทั้งเป็น
ผู้เหลวไหลในความรักของตนด้วย

หญิงและชายผู้มีใจมั่นคง ตั้งตนอยู่ในกฎข้อ ๓ เต็มที่จะได้รับความสุขในการครองเรือนเป็นผล จงรักกันด้วยใจที่เป็นธรรมเถิด อย่าให้ไฟราคะมันบังคับเลย ความรักของชายหญิงที่ถูกต้องตามธรรมเป็นความรักที่เยือกเย็นสุขุม ขอประชาชนทั้งหลายผู้ครองเรือนจงพิจารณาเหตุเกิดว่า ศิลข้อ ๓ นี้ เป็นทางป้องกันความชั่วเลวสักปานใด ถ้ามนุษย์ขาดจากศิลข้อ ๓ แล้วมนุษย์ก็จะมีสภาพไม่ต่างกับสัตว์ดิรัจฉานเท่าใดนัก ผู้ล่วงศิลข้อ ๓ ได้ทำลายคุณภาพในความเป็นมนุษย์ของตนลงไปอย่างมากมาย เขาเป็นมนุษย์ที่โลกไม่ต้องการ เพราะเขาเป็นตัวทำลายชาติทางอ้อม กรรมลามกที่เขาทำนั้นมันเป็นสิ่งที่น่าอัปอายยิ่งนัก

๔. การเว้นจากมุสาวาท

การพูดผิดจากความจริง เรียกว่า **“มุสาวาท”** มุสาวาทเป็นเครื่องแสดงถึงความเหลวไหลแห่งใจของเขาผู้พูด ใจของใครเป็นอย่างไรมันไม่จำเป็นต้องดูที่ใจกันอย่างจริงจัง วาจาเป็นเครื่องแสดงใจอยู่แล้ว ถ้าวาจาดี ใจก็ดี ถ้าวาจาไม่ดี ใจก็ไม่ดี แต่คำที่ว่าวาจาดีไม่ดีนั้น จะฟังแต่สักว่ากระแสรเสียงนั้นไม่ได้ ผู้ประสงค์จะทราบเรื่องใจด้วยการพิสูจน์วาจา จำเป็นต้องเป็นนักพิสูจน์อย่างจริงจัง ต้องตรวจดูทุกเหลี่ยมทุกแง่แห่งวาจานั้นจึงจะทราบความจริงได้

บางคนพูดเสียงและอาการเป็นโทสะ แต่ร่างกายในของเสียงและอาการนั้นเต็มไปด้วยความอ่อนโยนความกรุณาก็มี บางคนพูดเสียงอ่อนหวาน เรียบๆ อาการก็อ่อนโยน แต่ภายในเสียงและอาการนั้นเป็นท่อนเหล็กที่แข็งแกร่งก็มี ในถ้อยคำตั้ง ๑๐๐ เราจะเห็นว่า มีข้อสำคัญอยู่เพียง ๔-๕ คำเท่านั้น และเรามีหน้าที่พิสูจน์ใน ๔-๕ คำนี้เท่านั้น เหตุผลจะมีพร้อมเสร็จใน ๔-๕ คำนี้

ความจริงเป็นธรรมอันสูงสุดในฝ่ายข้างดี ความไม่จริงก็เป็นธรรมสูงสุดในฝ่ายข้างชั่วเช่นเดียวกัน วาจาที่เปล่งออกมา กล่าวผิดจากความจริงที่ตนรู้จักอยู่ หากกล่าวให้ผิดเพี้ยนไปเอง แสดงให้เห็นว่าใจของผู้เปล่งเป็นอธรรม

ธรรมเกิดมาจากธรรม อธรรมเกิดมาจากอธรรม ความโกหกจะเกิดมาจากความจริงเป็นไปไม่ได้ วาจาจริง ใจก็เป็นธรรม เป็นใจจริง วาจาไม่จริง ใจก็ไม่จริง ถ้าโกหกได้แล้ว ความชั่วอย่างอื่นที่จะทำไม่ได้นั้นไม่มี เขาจะถือว่า ถึงจะทำชั่วสักปานใด ก็โกหกบอกว่าทำดีเสียก็หมดเรื่อง

มุสาวาทเป็นกรรมที่ชั่วเลวทราม ไม่มีคนดีคนใดเขา ประกอบมุสาวาท ส่อความต่ำช้าของคุณภาพทางใจ นำผู้ประพฤติไปสู่ความเสื่อมความฉิบหาย จะหาความยุติธรรมในคนโกหกไม่ได้ คนโกหกมีปกติปิดความชั่วของตนไว้เสีย ชูแต่ความดีขึ้นไว้ เขาจะไม่พยายามบริหารตนให้ดำเนินไปในวัฏวนธรรมเลย บุคคลผู้พกเอาความไม่จริงไว้ในตนนี้แหละเป็น

พวกถ่วงความเจริญของประเทศชาติ ศาสนา บุคคลผู้ล่วงศีลข้อ ๔ หากได้มีคุณภาพแห่งความเป็นมนุษย์เต็มที่ไม่ เขาเป็นตัวหนอน ขดคู้อาศัยกินต้นลำของประเทศอย่างสบายใจ ถ้ามีมากเขาก็จะช่วยกันเจาะกินอย่างขนานใหญ่ โดยหาได้นี้ก็ไม่ว่าตนก็อาศัยอยู่ในนั้นด้วย ถ้าเกิดความล่มจมขึ้นตนจะเป็นอย่างไร ขอจงคิดดูเถิด ผู้มีศีลเท่านั้นเป็นผู้อำนวยความเจริญแก่ประเทศชาติ ศาสนา ศीलก็คือมनुสธรรมนั่นเอง ถ้าไม่รับรองศีลเป็นข้อประพฤติแล้ว ความเจริญอันถูกต้องตามหลักธรรมจะมีได้อย่างไร

๕. การเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

สติ เป็นกำลังสำคัญในอันประกอบกิจการงานทุกชนิด สุราและเมรัยเป็นของทำให้ผู้ดื่มมีนเมาเสียสติในเมื่อดื่มมากๆ เข้า สิ่งใดที่ดื่มกินเข้าไปแล้วเสียสติ เสียการงาน สิ่งนั้นเราไม่ควรดื่ม เพราะมันทอนความเจริญที่เราสมควรจะมีได้ ของที่มีนเมา เช่น สุราและเมรัย เมื่อดื่มเข้าไปแล้วยอมอำนวยโทษให้มากกว่าคุณ โดยตัดกำลังกายและกำลังใจ กระทบให้กำลังกายและใจอ่อนลง ไม่ถูกหลักสุขวิทยาทั้งทางกายและทางใจ วัฒนธรรมของโลกจะเสื่อมลงเป็นลำดับ ถ้าหากชาวโลกทั้งหมดเป็นนักดื่มสุราและเมรัย

การดื่มเพื่อเป็นยากับการดื่มเป็นนิจเพื่อความเพลิดเพลินย่อมให้ผลต่างกัน โรคที่เกิดขึ้นในร่างกายต้องบำบัดด้วยยาที่ผสมสุรานั้นมีอยู่ แต่เมื่อโรคหายแล้ว ความจำเป็นในการดื่ม

สุราก็หายไป การดื่มชนิดนี้ไม่ใช่ดื่มให้เมา เป็นการดื่มยาเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความเมาเช่นกับดื่มสุรานั้นไม่ใช่ลักษณะของ ยาบำบัดโรค จงอย่าหลอกตนเองด้วยการดื่มสุราที่ผสมยาเลย การดื่มเป็นนิจนักดื่มกล่าวว่า เป็นยาบำรุงธาตุเจริญอาหาร จงดู นักดื่มสุราที่พอมกะห่องมองเห็นกระดูกซี่โครงเป็นซี่ๆ นั้นเถิด ว่าเขาเจริญอาหารด้วยอาการอย่างไร

ผู้เห็นว่าสุราย่อมใจให้กล้าขึ้นกว่าสภาพเดิมก็ดื่มสุราทุกครั้งทีประสงค์จะให้ใจกล้า จงสังเกตดูครั้งที่ฤทธิ์สุราได้คลายลง กำลังใจของนักดื่มชนิดนั้นก็พลันถอยระดับแห่งสมรรถภาพลงไปด้วย ถ้าไม่มีสุรายุให้เขากล้า เขาจะไม่กล้าเลยเป็นอันขาด ถ้าเขา จำเป็นจะต้องใช้ความกล้าในที่ที่ไม่มีสุรา เขาจะใช้อะไรหนอแทน สุรานั้น

ในสมัยปัจจุบันนี้ สุราและเมรัยมีชื่อไปต่างๆ เช่น วิสกี้ แชมเปญ แมคคัลลัม เป็นต้น ถึงเครื่องดื่มเหล่านี้จะมีชื่อ ผิดเพี้ยนไปอย่างไรก็ตาม ฤทธิ์เดชของเขาหาได้ลดน้อยลงไปด้วย ไม่ ไม้เมามากก็เมาน้อยเสมอไปทุกครั้งทีดื่ม การกล่าวถึงศีลข้อ ๕ นี้ จะเป็นการเปล่าประโยชน์ทีเดียวหรือ

ถูกแล้ว เป็นการนำวิตกมิใช่น้อย อย่างแค้นให้เลิกเลย สำหรับผู้เคยดื่ม แต่ยุวชนผู้ไม่เคยดื่มเลยก็ยังมี การหัดดื่มเสียอีกด้วย เขาได้ดื่มทั้งๆ ที่เขารู้ดีว่ามันไม่มีรสอร่อยหวานมัน แต่เขาดื่มเพื่อความเพลิน ดื่มเพื่อประสานสามัคคีแห่งหมู่ ขอจงคิดดูเถิด การประสานสามัคคีเช่นนั้นไม่ใช่การส่งเสริมหมู่ของตนให้

เป็นนักตี๋มดอกหรือ การตี๋มนั้นที่แรกก็เพียงนิดหน่อย นานเข้า
ชินเข้าก็กลายเป็นตี๋มอย่างหัวราน้ำ ข้อนี้ใครเห็นว่าเป็นการตี๋
อย่างไรบ้าง ขอจงชี้แจงแก้ตัวของตัวเองเถิด

จงถามนักพลศึกษาผู้ทรงกำลังดูว่า ทำอย่างไรเขาจึงมี
กำลังกายแข็งแรงแรงเช่นนั้น จงถามนักจิตตศึกษาผู้ทรงไว้ซึ่งความ
เข้มแข็งแห่งกำลังจิตต์ดูว่า ทำอย่างไรเขาจึงมีความเข้มแข็งชะนิด
นั้น มีนักพลศึกษาและจิตตศึกษาผู้ทรงสมรรถภาพคนใดบ้าง
ปรากฏว่าบำรุงอิทธิพลของตนด้วยการตี๋มเครื่องตี๋มที่มีนเมา มี
นักตี๋มคนใดบ้างที่ถูกยกย่องว่าเป็นปราชญ์ มีใครบ้างที่บรรลุถึง
ความเจริญด้วยการตี๋ม

ถ้าผู้ปรารถนาความดีอย่างจริงแท้ได้พิเคราะห์โดยถ้วน
ถี่อย่างนี้แล้ว จักสละความเห็นว่ดีในการตี๋มเสียได้ และจะยินดี
รับศีลข้อ ๕ ไว้เป็นกฎประจำตัวทันที

ศีลอุโบสถสำคัญอย่างไร

อุโบสถศีล เป็นศีลที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้ประพฤติ
เป็นอย่างดี ผู้ประพฤติตามข้อกฎอันนี้ถ้ามองดูอย่างหยาบๆ ก็
เห็นว่ามีแต่คฤหัสถ์ผู้เข้าวัดที่เรียกว่าอุบาสกและอุบาสิกา แล้วคง
สำคัญในใจว่าเป็นศีลหยาบๆ ไม่ใช่ของยากอะไร

อุโบสถศีล เป็นศีลมีผู้รับประเพณีเป็นครั้งคราวตาม วาระกำหนดที่มาถึงเข้า วันประเพณีในศีลอุโบสถนี้ประเทศเรา เรียกว่า **"วันพระ"** คือ เป็นวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและ ข้างแรม บางทีก็เป็นวัน ๑๔ ค่ำบ้าง แล้วแต่การกำหนดปกัษจะ ไปตกในวันไหนแน่ ถึงจะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกจะต้อง ปรับปรุงความเข้าใจกันในเรื่องเหล่านี้ให้ถูกต้องเสียก่อนว่า ข้อ กฏต่างๆ ที่พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตรับปฏิบัติมานั้น ไม่ใช่การพิธีที่ทำกันอย่างไรไม่มีเหตุผล การปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ ถูกต้องก็คือ มีเหตุผลอ้างอิงได้เพียงพอตามหลักของความจริง

ไม่มีกฏอันใดห้ามมิให้ปฏิบัติตามกฏแห่งความดีทุกวัน ทุกเวลาที่ล่วงไปแห่งชีวิต แต่ทำไมศีลอุโบสถจึงมีการกำหนด เวลาปฏิบัติ

เหตุที่ศีลอุโบสถจำเป็นต้องจำกัดกำหนดวันเวลา ก็เพราะศีลอุโบสถเป็นศีลที่เกี่ยวข้องแก่สมรรถภาพทางใจละเอียด มากกว่าศีล ๕ ผู้ครองเรือนทั้งหลายจะไม่สามารถปฏิบัติในศีล อุโบสถได้ทุกวัน เพราะสมรรถภาพทางใจของตนไม่มีพอที่จะ รับรองข้อปฏิบัติเช่นนั้นได้ทุกวัน จึงได้กำหนดวันแน่นอนไว้เพื่อ การปฏิบัติในศีลนี้ ผู้แสวงสุขทั้งหลายไม่เลือกชั้นภูมิเพศจะเข้าร่วม เอกฉันทกัน ในอันปฏิบัติตามหลักที่วางไว้แล้วในวันเช่นนั้น

เป็นการดีน้อยไปหรือที่ทุกๆ วันพุทธศาสนิกม้นอยู่ใน ศีล ๕ เป็นนิจ ในวันพระหนึ่งๆ ยังมีการประชุมกันปฏิบัติตาม

หลักศีลอุโบสถอบรมสมรรถภาพทางใจอีกด้วย ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ที่เหนียวแน่นว่ามีแต่คนแก่เท่านั้นปฏิบัติในศีลได้

จงดูเถิด คนแก่ในจำนวน ๑๐๐ ได้มีคนแก่ผู้รับปฏิบัติในศีลก็คน คนแก่ผู้หยาบช้ำอยู่ด้วยกรรมลามก เช่น ปาณาติบาต มีอุมิใช้นิดหน่อย ทั้งนี้ก็เพราะความถือมาแต่ครั้งตนยังเป็นเด็ก เป็นหนุ่มสาวว่า เวลานี้เรายังไม่แก่ เรายังไม่ควรเพื่อการสดับธรรมเทศนาเพื่อการปฏิบัติในศีล เมื่อตนมีอายุแก่เข้าๆ นิสัยที่เลวทรามมันได้เกิดจากกรรมอันลามกนั้นหุ้มห่อปัญญาเสียหายหมด เขาไม่สามารถจะหัดใจจะทิ้งกรรมอันนั้นเสียแล้วรับปฏิบัติในศีลเป็นต้นได้ เมื่อมีตัวอย่างให้เห็นอยู่เช่นนี้ เป็นการสมควรอย่างไรหรือด้วยการผิดเพี้ยนเวลาในการประพฤตินี้ การไม่กระทำชั่ว กระทำแต่ความดีไม่เป็นของยาก ถ้าผู้นั้นเป็นผู้รักดีจริงๆ

ศีลข้อ ๓ ในศีล ๕ กับศีลอุโบสถนั้นต่างกัน โดยในศีล ๕ ยังมีการอนุญาตในความรักที่ชอบธรรมของบุรุษและสตรี แต่ในศีลอุโบสถไม่มีการอนุญาตในความรักที่เป็นไปในทำนองชู้สาวหรือทำนองสามีภรรยา แต่คงเปลี่ยนเป็นเมตตาแทน

ศีลข้อ ๓ ในอุโบสถศีลว่า **“อพรหมจริยา เวรมณี”** เว้นจากการประพฤตินิดไปจากความประพฤติของพรหม เบื้องต้นของการปฏิบัติในศีลข้อนี้จะต้องศึกษาให้รู้เสียก่อนว่า พรหมมีความประพฤติอย่างไร ใครคือพรหม ถ้ามิฉะนั้นเราอาจจะประพฤตินิดจากความประพฤติของพรหมไปก็ได้โดยไม่รู้สีก

พรหมธรรม คือ คุณธรรมที่ยังบุคคลผู้ประพฤติให้เป็นพรหม เรียกว่า **“พรหมวิหาร”** มีอยู่ ๔ คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข
๒. กรุณา ความสงสารปรารถนาจะให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดี
๔. อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อผู้อื่นถึงความทุกข์

พรหม มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. สมมติพรหม พรหมโดยสมมติ
๒. อุปัตติพรหม พรหมโดยอุปัตติ
๓. วิสุทธิตพรหม พรหมโดยความบริสุทธิ์

มนุษย์ธรรมดา เป็นผู้ที่มีพรหมวิหารอยู่ในตนพร้อมมูล ตัวอย่างเช่น มารดาและบิดา ได้ชื่อว่าเป็น พรหมของบุตร มารดาบิดาที่ดีแท้ต้องมีคุณธรรมเช่นนี้อยู่ในตัว โดยนัยนี้ แม้ผู้รักษาอุโบสถศีลอย่างจริงจังแท้ ย่อมมีพรหมวิหารอยู่ในตน ก็ได้ชื่อว่า สมมติพรหม ด้วย

อุปัตติพรหม หมายถึง ผู้ได้รับปฏิบัติธรรมคั้นสูงขึ้นไป ชื่อว่าพรหมมาแต่กำเนิด ผู้เป็นพรหมมาแต่กำเนิดนี้ได้แก่ นักเพ่งฌาน ผู้เพ่งฌานย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยพรหมวิหารเป็นนิจ เมื่อดับซีพแล้ว ความอุบัติขึ้นของนักเพ่งนั้นเป็นการอุบัติขึ้นลอยๆ ด้วยอำนาจพรหมวิหารนั้น เขาได้ชื่อว่า อุปัตติพรหม ในความเกิดครั้งนี้

วิสุทธิพรหม หมายถึง พระอรหันต์ โดยท่านเป็นผู้ปราศจากความมัวหมองทางใจ พรหมวิหารได้มีอยู่พร้อมในใจ อันบริสุทธิ์ของท่าน อย่าว่าถึงพระอรหันต์เป็นผู้มีพรหมวิหารเลย แม้ผู้มีใจสดชื่นมั่นคงในการก้าวหน้าสู่คุณความดี ก็เป็นผู้มีพรหมวิหารเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่ว่าจะน้อยหรือมากเท่านั้น

ศีลข้อ ๓ นี้ บ่งให้ทราบว่ **อุโบสถศีล** เป็นศีลเกี่ยวแก่การอบรมใจ ผู้ประพฤตินในอุโบสถศีลชื่อว่า **“ประพฤติพรหมจรรย์”** ถ้าผู้ประพฤตินในศีลอุโบสถปราศจากการอบรมใจ จะสำเร็จเป็นพรหมจรรย์ที่ดีแท้ไม่ได้

เรื่องศีลข้อ ๓ นี้ เคยมีผู้เข้าใจกันว่า การเว้นจากการเสพสัทธิธรรมนั้น เป็นความมุ่งหมายในศีลข้อนี้ จริงอยู่ นั่นเป็นข้อหนึ่งที่ถูกต้อง แต่เพียงการเว้นเท่านั้น ยังไม่หมดวงของพรหมจรรย์ การเสพสัทธิธรรมมีเพราะราคะเป็นเหตุ พรหมจรรย์จะบริสุทธิ์แท้ก็ด้วยทุสกรรมในสัทธิธรรมไม่มีทั้งกาย วาจา ใจ

“สติกับราคะ” “สัมปชัญญะกับพยาบาท” เป็นของคู่กัน ถ้าไม่ประสงค์ในราคะกับพยาบาท ก็ต้องบำรุงสติและสัมปชัญญะขึ้น ความสมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะมีอยู่แก่นักสมาธิเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการจำเป็นที่ผู้ประพฤตินพรหมจรรย์จะต้องบำเพ็ญสมาธิ เพื่ออบรมสติและสัมปชัญญะให้แก่กล้า เมื่อสติสัมปชัญญะแก่กล้าขึ้นเท่าไร พรหมจรรย์ก็บริสุทธิ์ดีขึ้นเท่านั้น

เมื่อพิเคราะห์ดูให้ถ่วงถึแล้วจะเห็นได้ว่า ศิลข้อนี้มีประโยชน์ในการบำรุงสมรรถภาพทางใจเป็นอย่างดี ยิ่งถ้าพุทธ-ศาสนิกไม่ละทิ้งอุโบสถศีลเสียแล้ว ประเทศชาติ ศาสนาจะเจริญยิ่งนัก เพราะทุกสิ่งมีใจเป็นใหญ่ เมื่อการอบรมใจมีอยู่เสมอแล้ว ใจก็ดีขึ้นกว่าเดิม ใจดีขึ้นเท่าไร ความหมั่นขยันในการประกอบกิจเพื่อความเจริญก็มีมากขึ้นเท่านั้น

ในจำนวนหลักแห่งศีลอุโบสถ ๘ ข้อ มีข้อความตรงกันเป็นอันเดียวกับศีล ๕ เสีย ๔ ข้อ คือ

๑ . การเว้นจากปาณาติบาต

๒ . การเว้นจากอกุศลนาทาน

๓ . การเว้นจากมุสาวาท

๔ . การเว้นจากดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย

ส่วนที่ผิดแผกกันอยู่บ้างในข้อว่าด้วยกาเมสุมิฉฉาจาร แต่ในหลักอุโบสถศีลว่า **อพรหมจริยา** ก็ได้กล่าวแล้ว ต่อไปนี้จะกล่าว ๓ ข้อ ต่อจากนั้นลงไปอีก เริ่มแต่ข้อที่ ๖ เป็นต้นไป

๖. การเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

ข้อกฎในการบริโภคอาหารของผู้ปฏิบัติในอุโบสถศีลมีอยู่ว่า แต่เวลาเช้าเป็นวันปัจจุบันเต็มทีไปจนถึงเที่ยงวันแห่งวันนั้น ถ้าประสงค์จะบริโภคอาหารก็บริโภคได้ก่อนเที่ยงวันไป ถ้าเที่ยงวันไปแล้วยังไม่ถึงรอบวันใหม่จะบริโภคอาหารอีกไม่ได้เพราะเป็น

เวลาวิกาล ห้ามบริโภคอาหารทุกชนิด เว้นแต่เครื่องดื่มบางชนิด และสิ่งที่เป็นยาเท่านั้น

การเว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล มีประโยชน์อย่างไร? เป็นข้อที่ควรรู้ไว้

ได้กล่าวแล้ว อุโบสถศีลเป็นศีลเกี่ยวแก่การอบรมใจ ศีลข้อ ๖ นี้ เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งแน่นอนของผู้อบรมใจจงพิเคราะห์เห็นว่า เวลาบริโภคอาหารใหม่ๆ รู้สึกเป็นอย่างไรบ้างก็จะทราบได้ทันทีว่า รู้สึกอึดอัดถ้าบริโภคมากเกินไป และบางทีจะรู้สึกว่ามีนิ่ว นิดหน่อย โดยถึงแม้จะบริโภคพอดีก็ตาม ฤทธิ์ของอาหารจะยังคงมีอำนาจอยู่เท่ากับจำนวนที่ได้ล่วงลำคองลงไปสู่กะเพาะ ครั้นเวลาค่อยล่วงไป ความมีนเมา ก็จะค่อยคลายไปเป็นลำดับ การบริโภคแต่เวลาเช้าเสร็จแล้ว เมื่อเวลาล่วงไปอีกจากนั้นตั้ง ๔-๕ ชั่วโมง ร่างกายจะรู้สึกกระปรี้กระเปร่า ใจรู้สึกเบาไม่งุนงง ผลของการบริโภคอาหารได้อำนวยให้ในขณะนี้ เป็นความสบาย การอบรมใจ รวบรวมใจที่ฟุ้งสร้านให้มุ่งต่อจุดใดจุดหนึ่งที่ตนประสงค์ จะสามารถทำได้ดีก็ต่อเมื่อกายและใจรู้สึกปลอดโปร่ง เช่นนี้ ถ้าหากศีลข้อ ๖ ไม่มี ผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคก็จะบริโภคอีกในเมื่อรู้สึกว้าท้องได้เบาไป เมื่อบริโภคแล้วความมีนงก็จะเข้ามาครอบครองอีก แล้วจะเอาเวลาไหนเป็นเวลาอบรมใจ

ครั้นถึงกลางคืน กว่ากายและใจจะปลอดโปร่งก็ล่วงเข้าไปตั้งครึ่งคืนเสียแล้ว ความต้องการพักผ่อนร่างกายด้วยการนอน

ก็เกิดมีขึ้นอีก หรือผู้นี้จะไม่นอน เป็นของมิใช่ร่างกายในเมื่อไม่สละ การกินแต่จะสละการนอน

ข้อกฎที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นข้อกฎที่เหมาะสม ไม่ เป็นการทรมานร่างกายและใจให้รู้สึกลำบาก เป็นความจริง ที่เดียวที่ผู้ไม่รู้จักว่าศิลปะโอบสทเกี่ยวแก่การอบรมใจจะต้องไม่เห็น ด้วยในศิลปะข้อ ๖ นี้ แม้ผู้ปฏิบัติในศิลปะข้อ ๖ ถ้าไม่รู้จักจุดมุ่งหมาย ของศิลปะข้อ ๖ เพียงพอ ความปฏิบัตินั้นก็หาได้อำนวยผลดี เกินไปกว่าคนอดข้าวธรรมดาไม่ ความปฏิบัติที่ไม่รู้จักจุด- ประสงค์เช่นนั้นก็คือการกระทำกิจพิธีในศาสนาเพื่อประสงค์ ความขลังนั่นเอง

๗. การเว้นจากการเล่น การดู ฟ้อน ขับ ประโคม การตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ และของหอมต่างๆ

การรื่นเริงด้วยทำนองนาฏและดุริยางค์ดนตรี และการ ประดับกายด้วยเครื่องประดับ การประพรมกายให้กรุ่นอยู่ด้วย กลิ่นอันหอม ย่อมเป็นทางนำไปหลงไหลในกามารมณ์ ผู้ประพฤติ ในอุโบสถศีลเป็นผู้มุ่งละกาม เป็นผู้มุ่งอบรมจิตต์ให้มั่นคงใน หลักธรรม จะทำตนให้เกี่ยวข้องกับอยู่ในทางหลงกามนั้นย่อมไม่ได้ อยู่เอง ถ้าผู้ใดยังประสงค์ในความลุ่มหลงอันนั้นก็ประพฤติตาม หลักอุโบสถศีลไม่ได้

ศิลปะข้อ ๗ นี้ มีประโยชน์มาก โดยผู้รักษาศิลปะข้อนี้จะ สามารถอบรมใจของตนให้ดีขึ้นเป็นลำดับได้ไม่เสื่อมถอย การ

ฟ้อน การขับ การประโคม เป็นเรื่องยั่วกามให้กำเริบ การแต่งกายหรูหราหอมฟุ้งด้วยกลิ่นแห่งเครื่องหอมต่างๆ เป็นเรื่องของผู้หลงใหลในกาม ผู้ประพฤตินิสิตเป็นนักอบรมใจ หวังความสงบสุขทั้งกายและใจ จะฟุ้งเฟ้อในสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ การอาบน้ำชำระกายให้สะอาด นุ่งห่มเสื้อผ้าที่ซักฟอกสะอาดเท่านั้นเป็นเพียงพอ ไม่จำเป็นต้องประพรมด้วยสิ่งใดอีกเลย ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเล่น เต็นรำ ดุริยางค์ดนตรี การมีชีวิตเรียบง่าย หมั่นอบรมใจให้บริสุทธิ์ เฟื่องพิจารณาหาเหตุผลในเรื่องชีวิตของตนเองให้ประจักษ์ชัดนี้ เป็นการดำรงตนตามหลักของสันติธรรม

๘. การเว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

ผู้ปฏิบัติในศิลอุโบสถเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ไม่นิยมการนอนคู่ เมื่อพรหมจรรย์ไม่นิยมการนอนคู่แล้ว ที่นอนที่สูงใหญ่นั้นก็มีใช้เครื่องอุปกรณ์แก่การนอนที่จำเป็น ศิลข้อนี้มินิยมห้ามที่นอนที่นึ่งอันยึดด้วยนุ่นและสำลีอีก ที่นอนที่นึ่งที่ยึดด้วยนุ่นและสำลีมันเป็นของอ่อนนุ่ม เหตุที่ห้ามก็เพราะที่นอนที่นึ่งเช่นนั้นเป็นปัจจัยให้ผู้นอนผู้นั้นมีจิตต์คิดส่ายไปในทางกามารมณ์

ไม่น่าจะมีปัญหามากมายในศิลข้อนี้ การนอน การนึ่ง ยืน เดิน ที่ปราศจากเครื่องสำอาง ดำเนินชีวิตแต่พอสัมกับสภาพของตนนั้นเป็นดี ขอจงคิดดูให้ดีก่อนที่จะทำอะไรลงไปว่า ศิล

อุโบสถนี้เป็นศิลปะที่มุ่งละกาม สิ่งใดที่เป็นไปในทำนองกาม ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงวางไว้เป็นข้อห้ามก็สมควรที่จะเว้นเสีย ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่พรหมจรรย์อันบริสุทธิ์นั่นเอง เมื่อพรหมจรรย์บริสุทธิ์ ผู้ปฏิบัติในศิลปะอุโบสถก็ได้รับความสุขที่ปราศจากกาม เป็นความสุขเย็นๆ ไม่โลดโผนโครมคราม สมแก่ภาวะของผู้สงบ ภาวะของผู้มุ่งสันติสุขอย่างแท้จริง

ในปัจจุบันขณะแห่งอุโบสถศิลป์ กล่าวว่่า **“ยาวชีวิตอรหันต์”** เป็นต้น ถือเอาเนื้อความสำคัญว่า **“พระอรหันต์เป็นผู้ปฏิบัติในศิลปะอุโบสถตลอดชีวิต”** เมื่อเพ่งดูตามเนื้อความนี้ เราจะเห็นได้ว่า ศิลปะอุโบสถเป็นศิลปะสำคัญในการครองชีพตามหลักธรรมมุ่งสันติสุข มิใช่เป็นศิลปะเล็กน้อยอย่างที่คนโดยมากเข้าใจ

ผู้ที่สามารถปฏิบัติในศิลปะอุโบสถได้จริงๆ ก็คือพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น เป็นการไม่ควรในการที่ผู้ปฏิบัติในศิลปะอุโบสถจะทำย่อหย่อน คนโดยมากหาได้รู้จักอุโบสถศิลป์ไม่ เขาจะเห็นว่าดีหรือไม่ดี ก็ด้วยการที่เขาเห็นพุทธบริษัทพากันประพฤติดูอยู่เท่านั้น ถ้าเขาเห็นปฏิบัติไม่ย่อหย่อนเขาก็ว่าดี ถ้าเขาเห็นย่อหย่อนเขาก็ว่าไม่ดี

ศิลปะ ๕ ศิลปะอุโบสถ เป็นหลักปฏิบัติของคฤหัสถ์

ศิลปะ ๑๐ ศิลปะ ๒๒๗ เป็นหลักปฏิบัติของบรรพชิต

บรรพชิตผู้ปฏิบัติในศิลปะ ๑๐ เรียกว่า **“สามเณร”**

บรรพชิตผู้ปฏิบัติในศิลปะ ๒๒๗ เรียกว่า **“ภิกษุ”**

ในเบื้องต้นได้กล่าวถึงศีล ๕ และอุโบสถศีลมาแล้ว
ต่อไปนี้จะกล่าวถึงศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ ต่อไป พอเป็นสังเขป

ศีล ๑๐ สำคัญอย่างไร

ศีล ๑๐ มีเพิ่มขึ้นจากศีลอุโบสถอีก ๑ ข้อ ในหลักของ
อุโบสถศีลนั้น ข้อ ๓ ได้รวมเอาศีล ๒ ข้อ เข้าไว้เป็นองค์เดียวกัน
ส่วนในศีล ๑๐ ได้แยกศีลนั้นออกเป็น ๒ ข้อ

๑ . เว้นจากการฟ้อน การขับ การประโคม การเล่น
การดูเขาเล่น

๒ . เว้นจากการประดับร่างกายด้วยดอกไม้และของ
หอม

เมื่อรวมเข้าไปอีก ๑ ข้อ ก็เป็น ๑๐ พอดี คือ ศีลข้อ ๑๐
เว้นจากการรับทองและเงิน

ศีลข้อ ๑๐ เว้นจากการรับทองและเงิน

เดิมทีเดียวภิกษุสามเณรจะรับเงินทองไม่ได้ ต่อมาเมื่อเหตุ
เกิดขึ้น ได้รับพุทธานุญาตให้มีผู้ชวนขายในสิ่งที่ตนประสงค์เก็บ
ไว้เพื่อความสะดวกในปัจจุบันของชีวิต จะเก็บไว้เองไม่ได้ ศีลข้อนี้
เป็นข้อสำคัญ โดยทำให้ผู้ชื่อว่าบรรพชิตเป็นบรรพชิตอย่างแท้จริง

การขวนขวายในกิจการงานเลี้ยงชีพ เช่น การทำนา การค้าขาย เป็นต้น ของบรรพชิตไม่มี

“บรรพชิต” แปลว่า **“ผู้เว้น”** เป็นอนาคาริกบุคคล คือ เป็นผู้ไม่มีบ้านเรือน ชีวิตความเป็นอยู่ของบรรพชิตต้องอาศัยผู้อื่นเป็นผู้เกื้อกูล ชีวิตของบรรพชิตเป็นชีวิตที่สงบระงับ ปลอดภัย โปร่ง ไม่สะสมทรัพย์สมบัติใดๆ มีกังวลน้อย

บรรพชิตมีชีวิตอุทิศต่อการปฏิบัติ มุ่งความพ้นจากทุกข์ ประสงค์สันติสุขอันอุดม บรรพชิตเป็นตัวอย่างของผู้มีเมตตา การุญญาภาพ มีชีวิตเดี่ยวเท่านั้น ความปฏิบัติในหลักธรรมแห่งการครองชีพ มีแต่บรรพชิตเท่านั้นที่มีเวลาทั้งหมดเพื่อการบริหารตนเอง นำตนไปสู่ความเจริญแห่งหลักธรรมส่วนนี้

ศีล ๒๒๗ สำคัญอย่างไร

ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความระวังตามพระปาฏิโมกข์ หรือศีล ๒๒๗ จัดเป็นศีลของอนาคาริกชั้นสูง ผู้ที่ปฏิบัติในศีลนี้ ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยความสำรวมระวังเป็นอันดี มิฉะนั้นผลแห่งศีลนั้นก็หาปรากฏเป็นความสงบสุขไม่ กลับจะอำนวยความเดือดร้อนให้เป็นอเนกประการเสียอีก

บรรพชิตผู้ทรงไว้ซึ่งปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นผู้นำของผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นตัวอย่างอันเลิศของผู้มีความสงบสุข เป็นตัวอย่างอันเลิศของผู้ก้าวหน้าในการศึกษา และการปฏิบัติก้าวหน้าแห่งวัฒนธรรมทางใจ

การเว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาตนั้น ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามพระปาฏิโมกข์ ลำดับหัวข้อแห่งข้อห้ามและข้ออนุญาตนี้ได้เรียงไว้ในเบื้องต้นแล้ว สำหรับผู้ประสงค์ทราบความละเอียดในเรื่องนี้ จงเปิดดูในหนังสือนวโกวาทที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเรียบเรียงไว้เป็นหลักสูตรศึกษาของนักธรรมชั้นตรีโน้นเถิด

ข้าพเจ้าไม่มีเสียงคัดค้านในคำกล่าวเหน็บแนมบรรพชิตที่เขา กล่าวว่า **“พระจะทำอะไร ฉันทัวก็เข้าห้องภาวนาเท่านั้นเอง”** คำว่า **“ภาวนา”** นั้นหาใช่เป็นสิ่งที่ชั่วเลวไม่ แต่ความหมายของผู้กล่าวคำว่า **“ภาวนา”** ก็คือ การนอนหลับ

อย่างสบายใจนั่นเอง เราไม่ควรที่จะเสียเวลาด้วยการโต้เถียงกัน
ในสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

ใครเคยคิดบ้างไหมว่า บรรพชิตทั้งหมดนั้นก็คือมนุษย์
ที่สุดแสนจะเกียจคร้าน ทำไมท่านจึงไม่คิดให้ซึ่ง ทำไมท่านจึง
ดูหมิ่นบรรพชิตตั้งมากมาย ในเมื่อท่านได้เห็นความไม่ดีของ
บรรพชิตเพียงรูปเดียวเท่านั้น

ท่านจงดูผู้ครองเรือนบ้างว่า ผู้ครองเรือนทั้งหมดเป็น
ผู้ปฏิบัติในหน้าที่ของตนเคร่งครัดทุกคนหรือ ในจำนวนผู้ครอง
เรือนพันคน มีผู้หมั่นขยันบากบั่นในกิจการทำมาหาเลี้ยงชีพกี่คน
และมีคนเกียจคร้านสุดแสนจะน่าเบื่อหน่าย ปฏิเสธการงานทุก
ชนิดนั้นก็คน มีคนที่ให้โทษกระทำบาปหยาบช้ายเป็นแต่เพียงเศษ
ของมนุษย์หรือมนุษย์ครึ่งนั้นก็คน เพียงเท่านั้นท่านก็จะได้อูทานว่า
อ้อ ! จริง

ตามคำเล่าของพระมหากัสสปเถระ ในกัสสปสังยุตต์
แห่งสังยุตตนิคายว่า **“สมุพาโธยฺ ฆราวาโส”** เป็นต้น ความว่า
**“การครองเรือนเป็นการคับแคบ เป็นที่นำมาซึ่งธุลี เมื่อยังครอง
เรือนอยู่ ไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์เหมือน
สังข์ที่ขัดแล้วได้”** ดังนี้ ท่านจะเห็นได้ว่า พรหมจรรย์นั้นเป็นของ
ยากเพียงใด

ท่านพระมหากัสสปะ เมื่อครั้งท่านยังเป็นฆราวาส
ทรัพย์สมบัติของท่านมีมากมาย แต่ทรัพย์สมบัติหาได้อำนวย
ความสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ของท่านไม่ ท่านได้สละ

แล้วด้วยน้ำใจที่เด็ดเดี่ยว กลับตัวเป็นอนาคาริก แล้วเริ่มปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง ในเมื่อได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุผลแห่งความปฏิบัติของท่าน เป็นมหาบุรุษผู้กล้าหาญ ไม่มีความครั่นคร้ามต่อภัยใดๆ ทั้งหมด

ท่านลองตัดสินใจดูซิว่า ท่านพระมหากัสสปเถระกับท่านใครมีความตรงต่อหน้าที่ของตนมากกว่ากัน และเมื่อเป็นดังนี้เป็นการสมควรอย่างไรในการที่กล่าวว่า บรรพชิตก็คือพวกขี้เกียจไร้สมรรถภาพในทางการใดๆ ทั้งสิ้น

ตัวอย่างของบรรพชิตที่ยกมานี้ ท่านคงยับยั้งในการที่ข้าพเจ้าไม่ยกเอาเรื่องของบรรพชิตในสมัยปัจจุบันมาพูด ในเมื่อพวกเราทั้งหมดเป็นมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน ขอท่านจงเทียบเคียงเอาด้วยวิจาร์ณปัญญาของท่านเองดีกว่า เลขข้อต่อๆ ไปจะไม่เป็นของยากในเมื่อมีเลขตัวอย่างพร้อมทั้งวิธีทำและผลลัพธ์ฉันทัด แม้เรื่องนี้ก็ฉันทัด

ทางที่ดีที่สุด เพื่อความเจริญแห่งประเทศชาติ ศาสนา ตามหลักวัฒนธรรมที่จริงแท้ จงช่วยกันแก้ไขในเมื่อเห็นว่าความเสื่อมจะมาถึงโดยเหตุที่ตนเห็น ดีกว่าจะคอยแต่ดูแล้ววิติเตยนในเมื่อเห็นว่าเหลวไหล ถ้าดีแต่คอยติเท่านั้น ท่านได้มองตัวของท่านเองแน่ชัดแล้วหรือว่ามีที่ติ มีใครบ้างเห็นชอบไปด้วยว่า แต่เพียงการวิติเตยนเท่านั้น ความเจริญจะวิ่งมาสู่ประเทศชาติ ศาสนาเอง ย่อมเป็นไปได้อย่างแน่นอน

สมาธิขั้น

“สมาธิขั้น” แปลว่า “กองแห่งสมาธิ” เป็นขั้นที่
สุดท้ายในขั้น ๓ เรียงตามลำดับตามองค์มรรค ๘ และเป็นองค์
มรรคที่สุดท้ายในองค์มรรค ๘ จัดเป็นหลักธรรมปฏิบัติที่สำคัญ
โดยฐานเป็นหัวหน้าของเหตุแห่งความดีและความชั่ว

“สมาธิ” แปลว่า “ความตั้งใจมั่น” ว่าโดยลักษณะ
แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. สมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นในทางที่ถูก

๒. มิจจาสมาธิ ความตั้งใจมั่นในทางที่ผิด

สมมาสมาธิ เป็นเหตุแห่งความดี

มิจจาสมาธิ เป็นเหตุแห่งความชั่ว

องค์มรรคที่สงเคราะห์ลงในสมาธิขั้นนี้มี ๓ คือ

๑. สมมาวาจาโม ความเพียรชอบ

๒. สมมาสติ ระลึกรชอบ

๓. สมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ

ความเพียรชอบ คือ ประกอบด้วยสัมมัปปธาน ๔

ระลึกรชอบ คือ ประกอบด้วยสติปัฏฐาน ๔

ตั้งใจไว้ชอบ คือ ประกอบด้วย ฌาน ๔

สัมมัตถฐานและสติปัญญา ได้กล่าวมาแล้วแต่ข้างต้น
โน้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องสมาธิ

สมาธิ ก็คือ การอบรมใจให้บรรลุถึงความสุขตามหลัก
สุขวิทยาทางจิตต์ ถ้าปราศจากสมาธิ ความสำเร็จแห่งการงาน
ทั้งหมดจะไม่มี สมาธิให้ความสุข ให้สมรรถภาพในการครองชีพ
เป็นอย่างดี ผู้บำเพ็ญสมาธิไม่จำกัดบุคคล ผู้ใดมีความประสงค์
บำเพ็ญก็บำเพ็ญได้ กาลเวลาทั้งหมดเป็นกาลเวลาที่สมควรแก่
การบำเพ็ญสมาธิ ผู้บำเพ็ญจะได้รับผลทุกเมื่อ ถ้ามีความตั้งใจ
บำเพ็ญอย่างแท้จริงจริงจังไม่ทอดอถอย ถ้าเรามีความตั้งใจ
ด้วยกันทุกคน การอบรมใจให้เป็นสมาธิก็เป็นกิจของพวกเราทุก
คน ความเห็นว่าตนไม่สมควรในอันประพฤติกามตัณหา แสดงถึง
ความไม่เชื่อสมรรถภาพของตนเอง เป็นการดูหมิ่นเกียรติของ
ตนเอง

ความเชื่อสมรรถภาพ ความปรารถนาอย่างจริงจัง
ความพยายามเพื่อสิ่งที่ตนปรารถนาอย่างเข้มแข็ง เหล่านี้เป็น
เหตุให้สำเร็จ จงดูเถิด รากฝอยของต้นไม้เล็กๆ อ่อนแอ มัน
สามารถเจาะไชเข้าไปในก้อนหินอันแข็งกระด้างกว่ามันหลายเท่า
ด้วยอำนาจน้ำกรดเพียงเล็กน้อยที่ติดอยู่บนปลายรากของมัน
เท่านั้น

เรื่องสมาธิที่สมส่วนเป็นสัมมาสมาธิ ในบัดนี้ได้
กลายเป็นวิชาลึกลับ สัมมาสมาธิเป็นเหตุให้รู้ความจริงของทุกๆ

สิ่ง เมื่อสัมมาสมาธิเป็นวิชาลึกลับ ผลของสัมมาสมาธิคือความรู้จริง ความเชิดชูฐานะแห่งใจจากต่ำไปหาสูงก็เลยพลอยเป็นของลึกลับไปด้วย ใจของคนโดยมากก็ถูกปล่อยปละละเลยโดยไม่มี การอบรมในธรรมจริยา เหมือนฝูงควายเปลี่ยวที่แสนจะดุร้าย เมื่อใจไม่สงบ มนุษย์ก็ไม่ปรารถนาความสงบ ไม่มีอะไรนอกจาก ความเมาเมัน ความบ้ากาม ความอาฆาตมาดร้าย ใจของเขาได้ ประทุษร้ายเขาด้วยอาการอย่างนี้

ทางที่ดีที่สุดเพื่อเชิดชูสถานะของใจที่ต่ำทรามให้ดีขึ้น เพื่อปลุกสันติภาพอันมั่นคงให้แน่นหนา ก็คือ จงศึกษาในการ อบรมจิตต์ เมื่อวัฒนธรรมทางจิตต์เจริญแล้ว เป็นอันเชื่อได้ว่านั่น คือความเจริญที่แท้จริง

การอบรมใจที่ฟุ้งสร้านให้มีจุดมุ่งหมายในจุดเดียวนั้นคือ เรื่องของสมาธิ สมาธิไม่เลือกอิริยาบถ จะเป็น ยืน เดิน นั่ง นอน อะไรได้ทั้งสิ้น ไม่ต้องมีกิจพิธีใดๆ ในเรื่องสมาธิ นักสมาธิต้องเป็น นักค้นคว้าและเป็นผู้รักเหตุผล ความมกมายกระทำไปอย่างไม่มี เหตุผลประกอบเพียงพอ นั้น ไม่อำนวยความสะดวกให้แก่การ อบรมสัมมาสมาธิ จงดูพระพุทธเจ้าผู้เป็นนักสมาธิชั้นสูงสุดเป็น ตัวอย่างดำเนินตาม

นักสมาธิที่บำเพ็ญถูก ควรดำเนินตามหลักมี ๒ ประเภท คือ

๑ .สมถยานิก   ประกอบเป็นสมถะ

๒ .วิปัสสนายานิก   ประกอบเป็นวิปัสสนา

ผู้อบรมใจให้สงบด้วยวิธีประคองจิตต์อยู่ในอารมณ์อันเดียว เรียกว่า **สมถยานิก**

ผู้อบรมใจให้สงบด้วยวิธีใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้จักความเป็นจริงของสิ่งทั้งหมด เรียกว่า **วิปัสสนายานิก**

จุดมุ่งหมายของสมถยานิกและวิปัสสนายานิกพุ่งไปสู่เป้าอันเดียวกัน

สัมมาสมาธิ ใจตั้งมั่นถูกต้องตามหลักของการอบรมจิตต์เป็นเป้าหมาย มรรคมีองค์ ๘ จะขาดองค์ใดองค์หนึ่งไปไม่ได้ ถ้าขาดแม้แต่องค์เดียวก็จะอำนวยการวิชาที่จริงแท้ให้บริบูรณ์ไม่ได้เลย องค์สมถะต้องเป็นบาทฐานขององค์วิปัสสนาปัญญาเสมอ ถ้าองค์สมถะไม่มี ปัญญาก็จะแก่กล้าบริสุทธิ์ไม่ได้

สมาธิ ว่าโดยลักษณะแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. อุปจารสมาธิ ใจตั้งมั่นเพ่งอยู่ในอารมณ์ภายนอก

๒. ออุปนาสมาธิ ใจตั้งมั่นเพ่งอยู่ในอารมณ์ภายใน

สมาธิเบื้องต้นที่ต้องบรรลุก่อนก็คือ **อุปจารสมาธิ** สมาธิชนิดนี้มีใจเป็นอารมณ์เดียว แต่ยังเป็นใจที่หยาบอยู่ ความสำเร็จของใจที่มั่นคงในขั้นนี้สามารถรู้ในอารมณ์ทุกสิ่งที่ผ่านมา โดยในขณะนั้นวิญญานประจำทวารต่างๆ มีจักขุทวารเป็นต้น ย่อมบริสุทธิ์ วิญญานเหล่านี้จะส่งความรู้สึกในอารมณ์เหล่านั้นถึงศูนย์กลางแห่งวิญญาน คือใจ ทุกครั้งที่มีอารมณ์ผ่าน

นักสมาธิขั้นนี้จะสามารถทราบเรื่องราวหยาบๆ ต่างๆ ภายนอกได้เป็นอย่างดี เช่น **ปรโลกมีจริงหรือ? กระแสร์จิตต์แห่ง**

ตนและผู้อื่นมีความติดต่อกันอย่างไร เป็นต้น อุปจารสมาธิจะ
อำนวยความสะดวกในวิชาที่ลึกลับกว่านี้ยังไม่ได้

ความรู้ของนักอุปจารสมาธิเป็นความรู้ในเหตุการณ์ที่
ลึกลับบางอย่างที่คนสามัญธรรมดาจะรู้ไม่ได้เท่านั้น ส่วนความรู้
ในการค้นคว้าหาเหตุผลต่างๆ นั้น ต้องอาศัยกำลังของอัปนา-
สมาธิเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก จึงสามารถทราบความเป็นจริงของสิ่ง
เหล่านั้นได้ถูกต้องไม่ผิดพลาด

ความหลงเพลินในอารมณ์ที่ผ่านไปมานั้น เป็นเหตุเสื่อม
ของสมาธิ ผู้บรรลุถึงอุปจารสมาธิแล้วจะต้องไม่นิ่งนอนใจเสีย
การรวบรวมกำลังใจ กำหนดไปมาในสกลกายให้บ่อยครั้ง
อุปจารสมาธิจะค่อยๆ บริสุทธิ์ กลายตัวเป็นอัปนาสมาธิ
กำลังใจของนักอัปนาสมาธิมั่นคง ประกอบด้วยสติและ
สัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่นอยู่ภายในกาย กำหนดใจอยู่ที่ใจ เป็น
เอกัคคตารมณ์

อัปนาสมาธิ แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. **อุปปนาจิตต** จิตต์บรรลุถึงอัปนา

๒. **อุปปนาฌาน** ความเพ่งบรรลุถึงอัปนา

การบำเพ็ญจิตต์ให้บริสุทธิ์ เป็นสัมมาสมาธิชั้นอัปนา
แต่ไม่มีลำดับแห่งความเพ่ง เป็นการผ่านลำดับแห่งความเพ่งไป
เสีย โดยไม่เอาใจใส่จนบรรลุถึงจุดหมาย คือ ความบริสุทธิ์
จริงแท้ เรียกสมาธิเช่นนี้ว่า **“อัปปนาจิตต์”**

ส่วนการบรรลุจิตต์ที่บริสุทธิ์ด้วยความเพ่งเป็นลำดับ ตามลำดับแห่งความเพ่งหรือฌาน จนกระทั่งบรรลุถึงรูปฌานที่ ๔ เรียกว่า **“อปัณณาน”**

ใจบริสุทธิ์ ประกอบด้วยเอกัคคตาความมีอารมณ์เดียว และ อุเบกขาความที่ใจเพ่งเฉยในรูปธรรมทั้งหมด มีลมหายใจเข้าออกสงบระงับ มีสติและสัมปชัญญะบริบูรณ์ ปราศจากราคะ และพยาบาท หรือพูดอีกอย่างว่า ปราศจากนิวรณ์ทั้งหมด เตรียมพร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ อาการของจิตต์เช่นนี้แหละ คือตัวอปัณณาจิตต์และอปัณณาน

จิตต์ที่บรรลุถึงอุปัจารสมาธิและอปัณาสมาธินั้น มีนิมิตต์ คือ สิ่งที่ปรากฏแก่จิตต์เป็นเครื่องหมายให้รู้

นิมิตต์นั้นมี ๒ ดังนี้ คือ

๑. **อุคคหนิมิตต์** อารมณ์ภายนอกที่ปรากฏ

๒. **ปฎิภาคนิมิตต์** อารมณ์ภายใน กล่าวคือ สกกลกาย ปรากฏ

อุคคหนิมิตต์ ส่อให้ทราบว่ ใจบรรลุถึงอุปัจารสมาธิ

ปฎิภาคนิมิตต์ ส่อให้ทราบว่ ใจบรรลุถึงอปัณาสมาธิ

ความปรารถนาของนิมิตต์เหล่านี้ปรากฏด้วยกำลังของ ใจที่บริสุทธิ์ ความกำหนดรู้ของนักอุปัจารสมาธิพุ่งผ่านออกไปใน ภายนอก ยังไม่รู้จักวิธีผ่อนกระแสรกำลังของตน ย่อมให้เกิด ความรู้ในสรรพสิ่งที่มีอยู่ภายนอก

ความกำหนดรู้ของนักอัปนาสมาธินั้น รู้จักผ่องกำลังใจ ที่ละน้อยๆ เบ่งขึ้นๆ เป็นลำดับ ระวังกระทำควมรู้ให้เป็นไปใน กายและจิตต์ ไม่ให้กระทำเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายนอก คล้ายๆ กับตะเกียงที่มีหลอดแก้วครอบ ไม่วูบวาบไปมาด้วยกำลังลม ฉะนั้น

ในคัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ แสดงเรื่องนิมิตต์และสมาธิไว้ ดังนี้ คือ

๑. อุกคหนิมิตต์ นิมิตต์ที่ติดตา

๒. ปฏิภาคนิมิตต์ นิมิตต์ที่ใจกำหนดรู้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้

อุคคหนิมิตต์ แสดง อุปจารสมาธิ

ปฏิภาคนิมิตต์ แสดง อัปนาสมาธิ

อุปจารสมาธิและอัปนาสมาธิ ในพระคัมภีร์นี้กล่าวว่

สมาธิที่เฉียดองค์ฌาน จวนจะเป็นอัปนา เรียกว่า “อุปจารสมาธิ”

สมาธิที่เป็นองค์ฌานแน่นแฟ้น เรียกว่า “อัปนา-สมาธิ”

ตามนัยที่แสดงนิมิตต์ในพระคัมภีร์นี้ เป็นนัยแสดงตาม วิธีการของนักฟ่งกสิณ มีฟ่งดิน ฟ่งน้ำ ฟ่งสีเขียว ฟ่งสีแดง เป็นต้น เมื่อฟ่งหนักเข้าๆ ใจก็จะยึดเหนี่ยวอยู่ในรูปที่ฟ่งนั้น จนถึงกับหลับตาลงก็เหมือนกับลืมตาอยู่ นิมิตต์ที่ปรากฏก็คือรูป

ที่ตนเพ่งนั่นเอง ความจำรูปรูปร่างนั้นได้ด้วยกระแสแห่งจักขุวิญญาณ เรียกว่า **“อุคคหนิมิตต์”** เมื่อจำลักษณะของรูปร่างนั้นได้แล้วก็ หัดขยายอีกต่อไป ถ้ากำลังใจดีพอก็สามารถย่อให้เล็กและขยาย ให้โตตามขนาดจนใหญ่ที่สุดยิ่งกว่ารูปร่างเดิมหลายเท่า นิมิตต์ที่ ขยายได้ตามใจเช่นนี้เรียกว่า **“ปฏิภาคนิมิตต์”**

ในหนังสือสมาธิวิธีของท่านอาจารย์สิงห์ (ขุนตยาโคโม) กล่าวเป็นใจความว่า

อุคคหนิมิตต์ ได้แก่ สิ่งที่ปรากฏแก่ใจแล้วทำความเบิก บานให้แก่ใจได้ ใจจดจ่ออยู่ในนิมิตต์นั้น

ปฏิภาคนิมิตต์ ได้แก่ สิ่งที่ปรากฏแก่ใจแล้ว ถ้านัก สมาธิไม่มั่นคงพอจะให้เกิดความสะดุ้ง กลัว เกลียด ยก ตัวอย่างเช่น ชากผี เป็นต้น

ความมุ่งหมายของท่านในเรื่องนี้ กล่าวลักษณะของ อารมณ์ที่ปรากฏแก่ใจว่า มีอยู่เพียง ๒ ชนิดคือ ที่ชอบใจ และ ที่ไม่น่าชอบใจ

เรื่องของนิมิตต์เป็นเรื่องยุ่งยากอย่างนี้เอง ถ้านักศึกษา ไม่ใคร่ครวญให้ดีเพียงพอก็จะลงโทษผู้เขียนว่านอกกริตนอกรอยไป ต่างๆ แต่ที่จริงถ้านักศึกษาทราบเรื่องนิมิตต์ดีเพียงพอแล้ว ก็ จะเข้าใจความหมายของนิมิตต์และสมาธิตามที่กล่าวแล้วได้ดี และ ยังจะสามารถเทียบเคียงกับเรื่องราวที่หยาบๆ ยิ่งกว่านี้ได้อีกด้วย

การต่อสู้กับอารมณ์ก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกัน นัก สมาธิบางเหล่าชอบกำหนดสีต่างๆ เป็นอารมณ์

นักสมาธิบางเหล่าชอบวิธีทำลาย คือ เมื่อมีอารมณ์ใดๆ มาปรากฏก็พิจารณาให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้มีความสลายไปในที่สุด แล้วไม่ยึดถือในอารมณ์เหล่านั้น

นักสมาธิบางเหล่าชอบนิยมความเพ่งเฉย เป็นการต่อสู้ อารมณ์ อารมณ์เกิดขึ้นหากใจไม่เกี่ยวข้องกับมัน ไม่ซำก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมดาของเขา

วิธีการเหล่านี้คงใช้ได้อยู่ ๒ วิธี คือ วิธีทำลาย และวิธีเพ่งเฉย แต่อีกวิธีหนึ่งนั้นใช้ไม่ได้ อารมณ์ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา ถ้าเรายังมีการเลือกที่รักผลักที่ชังในอารมณ์เช่นนี้ ใจเราก็ไม่ปกติได้ **“สัญญาวิปลาส”** ความสำคัญผิเกิดขึ้นแก่พวกหลงอารมณ์เช่นนี้ชุกชุม

รูปร่าง อารมณ์ ความกำหนดในอารมณ์ที่เป็นรูปและไม่เป็นรูปของพวกนี้ร้ายแรงมาก มักจะมีทิฏฐิมานะ ไม่ยอมใครของใครจะเป็นอย่างไรก็ช่าง แพ้ของเขาทั้งนั้น ของเขาเป็นเก่งยิ่งนัก ความสำคัญว่าตัวเป็นอริบุคคลชั้นนั้นชั้นนี้ก็มิชุนในพวกนี้สมาธิของเขาๆ บอกว่าเห็นสวรรค์ เห็นนรก เห็นพรหมโลก แต่แท้ที่จริงความเห็นนั้นก็หาจริงจังประการใดไม่ มันเป็นสักว่าความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ที่ปรากฏนั้นเท่านั้น

นักสมาธิก็คือนักศึกษาเพื่อค้นคว้าให้ทราบความจริง เหตุฉะนั้น วิธีต่อสู้กับอารมณ์ก็คือการให้รู้จักความจริงของอารมณ์นั่นเอง การไม่ชอบไม่ชังในอารมณ์ที่เข้ามาปรากฏ เป็น

ผู้มันคงมีสติสัมปชัญญะระครองใจตนเองอยู่ั้นเป็นของประเสริฐ
อารมณมีอยู่ทุกเมื่อทั้งในและนอกสมาธิ

เหตุั้น ทางที่ดีที่สุดก็คือ เราต้องสู้กับอารมณตามวิธี
รู้จักความจริงของอารมณเสมอไป ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วว่ามี ๒ วิธี
คือ **“การพิจารณาทำลาย”** และ **“การเพ่งเฉยในอารมณ
เหล่านั้น”** แยกจิตต์กับอารมณให้อยู่คนละส่วน โนนอารมณ นี้
จิตต์ แล้วอย่าหลงไหล อย่าเผลอ เพราะถ้าเราเผลอเมื่อใด
เราก็เสียทีเมื่อั้น

ฉาน ความเพ่ง จัดเป็นสัมมาสมาธิในองค์มรรค ความ
มุ่งหมายของสัมมาสมาธินี้ ไม่ได้หมายแคบแต่เพียงสมาธิที่เป็น
ฉาน มีลำดับ ๑-๒-๓-๔ เท่านั้น ถึงแม้สมาธิที่ผ่านลำดับฉานไป
จนกระทั่งบรรลุถึงความบริสุทธิ์ที่เรียกว่า อปปนาจิตต์ ก็คง
จัดเป็นสัมมาสมาธิในองค์มรรคด้วย และอปปนาจิตต์นั้น ถ้า
จัดเป็นฉาน ก็เป็นจตุตถฉาน โดยฐานมีกำลังความเพ่งความ
บริสุทธิ์เป็นระดับเดียวกัน

ผู้มุ่งต่อวิปัสสนาธุระโดยมาก มักจะผ่านองค์ฉานไป
เสีย โดยไม่เอาใจใส่เสมอไป ทั้งนี้ เพื่อทำเวลาให้เร็วเข้า แต่แท้
ที่จริง ความเร็วหรือช้าไม่ปรากฏว่าอยู่ที่การเพ่งฉานเป็นลำดับ
หรือไม่เพ่งเป็นลำดับ แต่ปรากฏว่าอยู่ที่ปัญญาของผู้ั้นเป็น
สำคัญ มีปัญญามากอาจจะบำเพ็ญได้เร็ว ปัญ्यान่อยอาจจะ
บำเพ็ญได้ช้า นี้ะเพาะในเรื่องสมาธิ ซึ่งกินวงแคบเพียงความมี
ใจบริสุทธิ์เป็นสัมมาสมาธิเท่านั้น

การอบรมจิตต์ให้เป็นสมาธินั้นก็ไม่ใช่ของง่ายเท่าใดนัก ถ้าใช้กำลังจิตต์กดจิตต์โดยประสงค์จะให้จิตต์อยู่ในอำนาจ การกระทำนั้นทำอย่างเอาจริงเอาจัง เข้มแข็งมากเกินไป กลายเป็นกระเหี้ยนกระหือรือ ผลที่ได้รับก็คือความฟุ้งสร้าน อ่อนอกอ่อนใจ ท้อแท้

ถ้าคิดว่าการอบรมจิตต์อยู่เสมอ ไม่ทอดธุระเสียบ้าง เป็น **อิตถกิลมถานุโยค** การบำเพ็ญนั้นย่อหย่อน จิตต์ก็ตกไปฝ่ายขี้เกียจอะสมกาม เป็นความขี้เกียจที่น่าชัง

ถ้าคิดว่าเราจักทำจิตต์ให้เป็นกลางๆ แล้วประคองจิตต์ให้เป็นกลางอยู่อย่างนั้น นานเข้าเราก็กลายเป็นคนใจลอย หนักเข้าเป็นคนบ้าใจดี

ถ้าคิดว่าการทำจิตต์ให้มุ่งอยู่เฉพาะอารมณ์เดียวให้จิตต์ตั้งมั่นเป็นสมาธิเท่านั้นก็เป็น การเพียงพอ และพยายามบำเพ็ญโดยอาการอย่างนั้น จงเข้าใจเสียเถิดว่า ในไม่ช้าท่านจะกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวที่น่าเกลียด ท่านจะคิดเห็นแต่ความสุขใจของท่านเองเท่านั้น แต่เป็นการแน่นอนละ ท่านเป็นผู้สงบเสงี่ยม พุดน้อย ยกินน้อย และยิ่งกว่านั้นทำงานก็น้อยเสียอีกด้วย ท่านได้กลายเป็นคนเกียจคร้านไปโดยไม่รู้สึกรู้สิด

จงดูตัวอย่างนักสิทธิ์ โยคี ฤๅษี ผู้เป็นนักสมาธิชนิดนี้ว่ามีประวัติการณ์ที่โหดร้ายที่กล่าวถึงเรื่องโยคีหรือนักพรตเหล่านี้ กระทำกิจการที่เป็นประโยชน์เกี่ยวแก่ประเทศชาติ ศาสนา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่นักพรตเหล่านี้ จะเห็นได้ว่านักพรตเหล่านี้อยู่ในป่า

อยู่ในอาศรม อยู่ในถ้ำที่ลึกไกลไกลจากหมู่มนุษย์ อย่างในหนังสือ มุลบทบรรพกิจตอนท้ายกล่าวว่า **“เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกเดือนปี”** เป็นต้น ความเป็นสุขของท่านเหล่านี้มีด้วกำลังฌาน แต่ในระหว่างเวลาดังเดือนที่ท่านหมกตัวอยู่ด้วฌานนั้น ท่านได้กระทำประโยชน์อะไรบ้างเพิ่มขึ้นนอกจากความสบายส่วนตัวของท่าน

เรื่องของสมาธิ เป็นเรื่องค่อนข้างยืดยาวและยุ่งยาก อย่างนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์จึงทรงกำหนดไว้เป็นมันเหมาะว่า **“ต้องเป็นสัมมาสมาธิ”** คือ สมาธิที่ถูกต้องตามหลักวัฒนธรรม จึงจะใช้ได้ จงดูนักปฏิบัติในสัมมาสมาธิ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ว่าชีวิตของนักสัมมาสมาธิกับนักสมาธิธรรมดาต่างกันอย่างไร

สัมมาสมาธิ ก็คือ **จิตตวิททยาแห่งการก้าวหน้าสู่ วัฒนธรรม สันติธรรมอันสูงสุด ผู้เจริญสัมมาสมาธิ ก็คือ ชามูไร แห่งพระพุทธเจ้า**

วิธีการอบรมจิตต์ให้เป็นสัมมาสมาธิ ก็คือ ให้มีสติ— สัมปชัญญะกำหนดใจว่าเราจักทำใจให้บริสุทธิ์ พยายามกำหนดใจให้เย็นลงเป็นลำดับ ความที่ใจเย็นลงเป็นลำดับนั้นแสดงให้เห็นว่าใจกำลังดำเนินไปสู่สมาธิ ภายใต้วงของใจที่กำลังดำเนินนั้นให้ ประกอบความเพ่งเฉยไปพร้อม ครั้นแล้วให้มีสติสัมปชัญญะ กำหนดจิตต์ให้เย็นลงเป็นลำดับ

“อย่ายอมให้กำลังอุเบกขามีกำลังกล้ากว่า” และ

“อภัยยอมให้สมาธิมีอำนาจกว่า”

จงพยายามค่อยๆ พิจารณาให้แจ่มใสอยู่เสมอ โดยวิธีนี้ เมื่อใจบรรลุถึงความบริสุทธิ์แล้วจะเป็น **สัมมาสมาธิ** ได้อย่างถูกต้อง

จงเข้าใจให้ถูกต้องว่า ความวางเฉยนั้นหาใช่สิ่งที่ดีไม่

ความที่ใจบริสุทธิ์แจ่มใสสดชื่นอยู่เสมอ ประกอบด้วย สติสัมปชัญญะบริบูรณ์นั้นต่างหากเป็นสิ่งที่ถูกต้องควรประพฤติ

และขอจงเข้าใจอีกทีว่า ภายในใจที่บริสุทธิ์แจ่มใสสดชื่นนั้น ความเพ่งเฉย ความมั่นใจ ความพยายาม ได้บรรลุอยู่พร้อมแล้วอย่างถูกส่วนสัด

มีผู้เข้าใจกันโดยมากกว่า การปฏิบัติธรรมก็คือการเจริญสมาธิ ถ้าผู้ใดไม่ใช่นักสมาธิก็ไม่ใช่นักปฏิบัติ ความหมายอันนี้ได้ถูกเขียนวงไว้เสียอย่างแคบ และเป็นการเข้าใจยังไม่เต็มตามหลักที่แท้จริง ความดีหรือหลักความประพฤติที่ดั่งงามซึ่งเราปฏิบัติตามแล้วมีความสงบสุขเป็นผล อันนั้นคือหลักธรรม ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ผู้นั้นก็ได้นามว่า **“ผู้ปฏิบัติธรรม”**

สมาธิของคนที่มีชีวิต มีอยู่ทุกคน ต่างกันแต่จะน้อยหรือมากเท่านั้น ยกเว้นเสียแต่คนบ้าซึ่งขาดสติ โดยคนไม่มีสติจะมีสมาธิไม่ได้ ความมุ่งหมายอันมั่นคงในการกระทำกิจการน้อยใหญ่ชื่อว่า **“สมาธิ”**

ถ้าทำกิจดีเป็นสัมมาสมาธิ ถ้าทำกิจชั่วก็เป็นมิจฉาสมาธิ สมาธิเป็นหลักสำคัญอำนวยความสะดวกสำเร็จผลแห่งกิจการงานที่ตนกระทำ ไม่เลือกกว่าจะเป็นกิจชะนิดใด

แต่สมาธิที่อำนวยความสะดวกเจริญความสุข ก็คือสมาธิในสุจริตธรรม ถ้าเรามีความตั้งใจบำเพ็ญในสุจริตธรรมมากเท่าใด เราก็เป็นนักปฏิบัติธรรมมากเท่านั้น

สมาธิที่ทั่วไปก็มีลักษณะอย่างทีกล่าวแล้ว ทีนี้จะกล่าวถึงหลักแห่งความเจริญในเรื่องสมาธิ ที่เป็นไปเพื่อความรู้ตามหลักวิชาโดยเฉพะว่ามีความเจริญขึ้นจากอะไรเป็นเหตุ และสมาธิที่ถูกต้องนั้นมีผลปรากฏอย่างไร

โยนิโสมนสิการ คือ ความระลึกในหลักธรรมด้วยใจจัดเป็นเบื้องต้นแห่งสมาธิ โยนิโสมนสิการ หมายถึงการผูกใจให้ติดอยู่ในอารมณ์อันหนึ่ง และการพิจารณาหลักธรรมหลักความรู้ที่ตนได้ศึกษาได้ฟังมาด้วยการค่อยๆ แยกออกด้วยใจอันจดจ่อทีละหลักๆ จนเข้าใจชัด

โยนิโสมนสิการ ทั้ง ๒ ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“ปริกรรม”**

คำว่า **ปริกรรม** คือ การกำหนดรู้อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กระทำความกำหนดนั้นเป็นอารมณ์ เมื่อความกำหนดนั้นแก่กล้าขึ้นก็ให้ผลเป็น **“ปามุขชะ”** คือ ความยินดี

ปามุขชะ หรือ ปราโมทย์ ก็คือ ปีติชะนิดแรกเกิด มีเพียงอ่อนๆ จงดูในเวลาอาบน้ำ น้ำชั้นแรกที่เรารดตัวเรา กำลัง

ไหลลงสู่เบื้องต่ำ ระหว่างที่กำลังไหลอยู่นั้นเป็นอาการของ ปามุขชะหรือปราโมทย์ ความรู้สึกยินดีที่เรียกว่า ปามุขชะ นี้ เกิดขึ้นแก่กล้าตามลำดับแห่งความกำหนดใจของนักสมาธิ เมื่อ ความรู้สึกยินดีนี้มีมากขึ้นเต็มที่ ก็ให้ผลเป็นปีติ ความอิมใจ

ความรู้สึกอิมใจที่เรียกว่า ปีติ นี้ ก็คล้ายกันกับน้ำที่ไหล ไปทั่วร่างกายแล้ว ปีติชนิดนี้มีไซปีติในสมาธิ เป็นปีติชั้นต้น อุดหนุนให้มีสมาธิ ผู้ประสบปีติชนิดนี้โดยมากมักจะสำคัญว่าตน บรรลุถึงสมาธิแล้ว ความสำคัญผิดนี้เป็นเหตุตัดทอนความ พยายามก้าวหน้าต่อไป ปีติชนิดนี้เป็นปีติเล็กน้อย มักมีอาการ แปลกๆ แทรกไปด้วย เช่น รู้สึกตัวว่าโยกไปมา รู้สึกคันเล็กน้อย ตามร่างกาย บางทีรู้สึกว่าใจพุ่มมากผิดปกติ เช่นนี้เป็นต้น

ผู้ประสบปีติชนิดนี้ไม่พึงตกใจหรือแปลกใจ **“พึงกำหนด ใจในหลักที่ตนกำหนดอยู่ให้มั่นคง”** อาการแปลกประหลาด เหล่านี้มันเกิดขึ้นด้วยอำนาจเบ่งของใจแห่งเราเอง ความที่เราไม่ ชำนาญไม่เคยประสบมาก่อนนั่นเองเป็นเหตุให้เราโยกโคลงและมีความรู้สึกแปลกประหลาดเช่นนี้ อาการแปลกประหลาดเช่นนี้ จะไม่มีแก่นักสมาธิผู้บรรลุถึงสมาธิแล้ว ปีตินี้เมื่อแก่กล้าเต็มที่ ย่อมให้ผลเป็น **ปีสัทธิ** ความสงบกาย

ความเจ็บ ความปวดเมื่อยตามร่างกายทุกอย่างจะ หายไปในเมื่อปีติแก่กล้าเต็มที่ ความเจ็บ ความปวดเมื่อยนั้นเกิด เพราะอวัยวะบางส่วนโลหิตวิ่งไม่ถึง เมื่อปีติแก่แล้ว ได้ทำให้ หัวใจกระทำการสูบฉีดโลหิตเข้มข้นยิ่งขึ้น กำลังเบ่งของปีติจะช่วย

ส่งโลหิตไปเลี้ยงร่างกายทุกๆ ส่วนได้โดยสะดวก ครั้นแล้วความปวดเมื่อยทั้งมวลก็จะหายไปเป็นลำดับ จนกระทั่งร่างกายทั้งหมดสงบนิ่ง ปราศจากความโยกโคลง ความปวดเมื่อย ความที่กายสงบเช่นนี้เรียกว่า **“ปัสสัทธิ”** เมื่อความสงบแก่กล้าขึ้นแล้ว ย่อมให้ผลเป็นความสุข

ความสุขกายสบายใจได้เจริญขึ้นตามกำลังของความสงบที่แก่กล้าขึ้นเป็นลำดับ ในเวลานั้นนักสมาธิจะรู้สึกว่าการปลดปล่อยทั้งกายและใจ ความรู้สึกสบายในขณะนั้นคล้ายๆ กระแสร์แห่งลมอ่อนที่พัดแต่เอื่อยๆ พอสบาย หรือคล้ายกับกลิ่นแห่งดอกไม้ที่หอมนิ่มนวล เมื่อสูดเข้าไปแล้วรู้สึกว่าเป็นกลิ่นที่หอมระรื่น ไม่รุนแรงนัก ไม่อ่อนนัก เป็นความหอมที่กินลึกเข้าไปถึงใจ ทำให้ใจรู้สึกกระหึ่มนิดๆ ความสุขกายสบายใจนี้เองเป็นเหตุอำนวยให้ใจรวมกำลังเป็นสมาธิ

ถ้ากายรู้สึกเจ็บปวดด้วยทุกขเวทนาเสียดแทง ใจรู้สึกเป็นทุกข์ด้วยปริวิตกไปตามอารมณ์ รวมความว่า ถ้ากายและใจไม่สบาย การบำเพ็ญสมาธิก็เป็นของยากยิ่งนัก ในท่ามกลางแห่งเหล็กที่ลุกแดงอยู่ด้วยไฟ เราจะหาความเย็นความแข็งของเหล็กนั้นย่อมเป็นของเหลือวิสัยฉันใด แม้การจะหาความสงบสุขในท่ามกลางกองทุกข์มึมนั้นก็เป็นของเหลือวิสัยฉันนั้น

ความสุขกายสบายใจที่อำนวยผลเป็นเครื่องอุดหนุนใจให้เป็นสมาธิ นั้น ได้แก่ความสุขสบายที่ไม่โลดโผนหรืออ่อนแอ คือต้องให้มีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงจะเป็นประโยชน์จริงแท้

การรักษาตัวให้มีสุขภาพตามหลักสุขวิทยานั้น ก็เป็นประโยชน์มหันต์แก่การบำเพ็ญสุขภาพทางจิตต์ แต่ความสุขขณะนี้กับความสุขที่เกิดจากปัสัทธินั้น เป็นคนละขั้นละตอน คือ

๑ • ความสุขเกิดจากการปฏิบัติตามหลักสุขวิทยา
อำนวยความสะดวกให้นักสมาธิบำเพ็ญในโยนิโสมนสิการ และบริการไม่ได้
คล่องแคล่ว

๒ • ความสุขเกิดจากปัสัทธิ อำนวยความสะดวกให้ใจเป็นสมาธิ
เร็วขึ้น

เมื่อความสุขกายสบายใจมีกำลังเต็มที่แล้ว ใจก็จะสงบเป็นสมาธิทันที ใจที่สงบในขณะนั้นคล้ายๆ กับวาวที่ขึ้นไปจนถึงระยะแห่งลมพัด แล้วไปสูงที่สุดกำลังเชือกของเจ้าของที่ย่อนให้ลมได้ตีวาวนั้นให้ประคองตัวอยู่ เชือกวาวก็ตั้งตามกำลังของลมที่พัดวาว บุรุษผู้จับเชือกก็ใช้กำลังตั้งเต็มที่ ดวงตาเพ่งมองดูวาวที่กำลังติดลมอย่างเอาใจใส่ และมองดูเชือกว่าตั้งหย่อนแค่ไหนอย่างไร

ความสุขกายสบายใจเปรียบเหมือนลม ใจที่เป็นสมาธิเปรียบเหมือนวาวติดลม สติเปรียบเหมือนเชือก

ความรู้จักเพ่งดูอาการของใจและกำลังของสติว่ามีกำลังสมส่วนเป็นไปอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ๆ เป็นสัมปชัญญะ เปรียบเหมือนความเพ่งมองดูวาวและเชือกด้วยความเอาใจใส่

ใจที่ดำรงมั่นเป็นสัมมาสมาธิ ต้องมีความรู้ทั่วถึงในสรรพสิ่งที่ตนพิจารณาตามความเป็นจริง ต้องมีความบริสุทธิ์ของใจ

เพียงพอ จนถึงกับมีรัศมีแผ่สร้านออกจากใจโดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยอาโลกสัญญาหรือสัญญาใดๆ ช่วยเหลือ สมาธิที่เป็นสักว่าความตั้งมั่นของใจเท่านั้น ไม่มีความบริสุทธิ์เพียงพอ จะทำให้การค้นคว้าในหลักธรรมทั้งปวงไม่แจ่มแจ้งชัดเจน จะจัดเป็นสมาธิจิตต์ คือ จิตต์ที่ดำรงมั่นด้วยติไม่ได้ ความบริสุทธิ์ ความรู้จริงเป็นอาการของสัมมาสมาธิ ผลของสัมมาสมาธินี้ ว่าโดยหลักใหญ่มีเพียง ๕ อย่างเท่านั้นคือ

- ๑ .นิพพิทา ให้เกิดความหน่ายในความลวง คือสังขาร
- ๒ .วิราคะ ให้คลายความพอใจในสังขาร
- ๓ .วิมุตติ ให้หลุดพ้นจากอาสวะ เครื่องหุ้มห่อจิตต์
- ๔ .วิสุทฺธิ ให้จิตต์บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส
- ๕ .สนฺติ ให้บรรลุสันติภาพอันสูงสุด คือ พระนิพพาน

สมาบัติ ๘

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ รวมเรียกว่า สมาบัติ ๘ เรื่องของนักเพ่งฌานได้มีมานานตีกดาบรรพ์ แม้แต่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่เกิดมาในโลก พวกนักเพ่งฌานเหล่านี้ก็มีอยู่ และได้บรรลุถึงสมาบัติทั้ง ๘ ครบทุกประการก็มีมากมาย ครั้นมาในสมัยกาลปัจจุบันมีความเห็นว่า ฌานและวิปัสสนาหมดสมัยกันเสียโดยมาก เราจะเชื่อได้อย่างไร หรือทราบได้อย่างไรว่า ฌานและวิปัสสนาหมดสมัย ถึงแม้ใครจะประพฤติปฏิบัติอย่างไร ก็จักไม่บรรลุฌานและวิปัสสนาได้

มันเป็นการหลอกลวงกันอย่างเห็นได้ชัดเจนทีเดียว **ดูซิ !** ก่อนแต่สมัยพระพุทธเจ้าเกิด ผู้บรรลุฌานก็มีมากมาย ครั้นมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าเกิดมาในระหว่างทรงพระชนม์อยู่และปรินิพพานแล้วเล็กน้อย ฌาน วิปัสสนา และมรรคผล ก็ยังมีผู้บรรลุกันอยู่มากมาย ครั้นนานมาจนถึงบัดนี้ ฌานและวิปัสสนาหมดสมัย จักไม่มีใครบรรลุได้อีก นี่เป็นความเห็นที่ไม่ตรงต่อหลักของความจริง ทำไมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มิใช่จริงและเป็นคำหลอกลวงก็มีหรือ ก่อนแต่สมัยพระพุทธเจ้าเกิดนั้นมีดีอย่างไร ทำไมจึงยังปรากฏว่ามีผู้บรรลุฌานอยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้ว ได้ทำการบำเพ็ญฌานซึ่งอาจบำเพ็ญและบรรลุได้ทุกเมื่อ มีกาลและสมัยบรรลุ เมื่อหมดกาลแล้วใคร

จะบำเพ็ญอย่างไรๆ ก็ไม่ได้ไม่มี ถ้าเช่นนั้นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าให้ผลไม่สมแก่การปฏิบัติ จะเสียเวลาปฏิบัติตามทำไม การปฏิบัติต่างๆ ที่เข้าใจว่าไม่มีผลจะได้นั้นเป็นการปฏิบัติของคนโง่หรือฉลาด แต่มติของข้าพเจ้าว่าโง่อย่างเด็ดขาด อย่างไม่มีชิ้นดีที่จะเอาอะไรได้เสียเลย

การปฏิบัติและการบรรลุ หรือการกินอาหาร การรู้สึกรู้สีกอิม เป็นอาการของคนๆ เดียว ผู้ใดปฏิบัติผู้นั้นก็ได้รับผล ผู้ใดกินอาหาร ผู้นั้นก็รู้สึกอิม พระพุทธเจ้าไม่มีสิทธิ์ที่จะห้ามผลของผู้ปฏิบัติคนใดได้ ไม่ว่าในกาลไหนๆ พระพุทธเจ้าไม่ใช่นักปกาสิตข้อกฎหมายให้แก่มนุษย์ อยากรจะสร้างก็สร้างขึ้น อยากรจะทำลายก็ทำลายลง อย่างที่เรียกว่า พระเจ้าผู้สร้างโลก

กฎแห่งกรรม มีอยู่ว่า **“ผู้ทำดีจักได้ดี ผู้ทำชั่วจักได้ชั่ว”** ถึงแม้เรื่องฉนวนและวิปัสสนาอะไร ก็จะไม่หนีกฎที่เป็นจริงนี้ไปไม่ได้ ถ้าผู้ใดปฏิบัติตามแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องก็จักบรรลุถึงฉนวนและวิปัสสนา มรรคผล ตามลำดับแห่งการปฏิบัติ ถ้าไม่เห็นด้วย ท่านลองคิดดูว่า พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเกิดมาในสมัยแห่งพระพุทธเจ้าองค์ไหน ทำไมพระองค์จึงทรงสามารถบำเพ็ญฉนวนวิปัสสนา มรรคผลให้เกิดให้มีในพระองค์ได้

นักมหายคังจะฉิวและบอกว่า อ้าว นั่นก็พระองค์ทรงมีบารมีเต็มแล้ว จะไม่บรรลุอย่างไรได้ บารมีได้แก่การปฏิบัติความกระทำในสิ่งที่ดี บารมีนั้นทำได้มีได้แต่พระพุทธเจ้าองค์เดียวหรือ พระสาวกผู้รู้ตามตั้งมากมายไม่ต้องบำเพ็ญก็บรรลุ

ฉานและวิปัสสนามรรคผลหรือ? เปล่าเลย ผู้ไม่บำเพ็ญอย่าว่าแต่สมัยนี้เลย ต่อให้ในสมัยพระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถจะรู้อะไรกะเขาได้ เมื่อมีผู้บำเพ็ญแล้ว ผลเป็นต้องมีทุกสมัย ไม่เลือกบุคคลว่าหญิงหรือชาย ไม่ใช่เป็นการกล่าวเกินไปได้เลย เราไม่ได้กล่าวว่าพวกเรามีความสามารถเยี่ยงพระพุทธเจ้าซึ่งสามารถค้นคว้ารู้เองได้ แต่เรากล่าวว่า พวกเราสามารถปฏิบัติตามและบรรลุผลเหมือนกับพระสาวกผู้เป็นอนุพุทธทั้งหลาย

คำสอนของพระพุทธเจ้ายังมีอยู่เต็มพร้อม ทั้งหลักการบำเพ็ญฉาน วิปัสสนา การบรรลุมรรคและผล ถ้าพวกเราไม่ดูหมิ่นความสามารถของตัวเอง พยายามปฏิบัติตาม ผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะไปอยู่ที่ใครเล่า ถ้าไม่อยู่ที่ผู้ปฏิบัติ คือพวกเรา

ฉานเป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนา วิปัสสนาให้เกิดมรรคผล ฉานนับเป็นเหตุเบื้องต้นก่อนกว่าเหตุทั้งหมดในเรื่องมรรคผลหรือความพ้นทุกข์ ในตอนนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องฉาน

รูปฉาน ความเพ่งรูปเป็นอารมณ์ มี ๔ คือ

๑. ฉานที่ ๑ เรียกว่า ปจฺฉฉาน

๒. ฉานที่ ๒ เรียกว่า ทุตติฉาน

๓. ฉานที่ ๓ เรียกว่า ตุตติฉาน

๔. ฉานที่ ๔ เรียกว่า จตุตถฉาน

อรูปฉาน ความเพ่งในอรูปเป็นอารมณ์ มี ๔ คือ

๑. อากาสาณญฺจายตนฉาน เพ่งที่ต่อแห่งอากาศ

๒ . วิญญาณนุจายตนฌาน   เพลงที่ต่อของวิญญาณ

๓ . อากิญจัญญายตนฌาน   เพลงที่ต่อความไม่มีอะไร

๔ . เวนสญญานาสญญายตนฌาน   เพลงที่ต่อของความมี
สัญญาก็มีใช้ ไม่มีสัญญาก็มีใช้

ลักษณะการแห่งฌาน มีดังนี้

๑ . ปฐมฌาน   มีองค์ ๕ คือ   วิตก   วิจารณ์   ปีติ   สุข
เอกัคคตา

๒ . ทุตติยฌาน   มีองค์ ๓ คือ   ปีติ   สุข   เอกัคคตา

๓ . ตติยฌาน   มีองค์ ๒ คือ   สุข   เอกัคคตา

๔ . จตุตถฌาน   มีองค์ ๒ คือ   อุเบกขา   เอกัคคตา

ส่วนอรูปฌานทั้ง ๔ มีองค์ ๒ คือ   อุเบกขา   และ
เอกัคคตา เหมือนกันหมด ต่างกันแต่อารมณ์ และความเพ่งใน
ฌานนั้นๆ เท่านั้น

ฌานทั้งหมด นับแต่ปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานา-
สัญญายตนฌาน เป็นอัปนาสมาธิหรืออัปนาฌาน **“แต่ที่
จัดเป็นบาทฐานของวิปัสสนานั้น นับเอาแต่เพียงรูปฌาน ๔
เท่านั้น”** อรูปฌานทั้ง ๔ เป็นฌานที่มีอารมณ์ละเอียด เมื่อนัก
สมาธิดำรงอยู่ในอรูปฌานนั้นๆ แล้ว ยากที่จะพิจารณาค้นคว้าหา
เหตุผลในสิ่งที่ตนประสงคืได้ เพราะแต่เพียงอารมณ์ของอรูปฌาน
ที่ใจจดจ่ออยู่นั้น ก็ละเอียดพออยู่แล้ว

ฌานจะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามหลักที่เขียนไว้เบื้องต้นนี้เสมอไป เช่น

ปฐมฌาน ก็จำเป็นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ เสมอไป

ทุติยฌาน ก็ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ เสมอไป เป็นต้น

ถ้าไม่ประกอบเป็นองค์เช่นนี้ ถึงแม้จะมีความเพ่งอย่างไรก็ตามที ก็จะจัดเป็นฌานนั้นฌานนี้ไม่ได้

องค์ ๕ ประการ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ต้องเจริญขึ้นไปเป็นลำดับ คือ วิตกต้องมีก่อน ต่อไปก็เป็น วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา เมื่อบรรลุถึงเอกัคคตาแล้ว เอกัคคตาต้องเป็นหลักยืนตัวอยู่อย่างนั้น และต้องบริสุทธิ์ขึ้นเป็นลำดับ เมื่อจิตต์เป็นเอกัคคตามากเท่าไร อาการหยาบๆ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข ก็คลายไปเป็นลำดับ

เมื่อจิตต์บรรลุถึงความบริสุทธิ์จริงแท้แล้ว ก็คงเหลือแต่จิตต์ที่เป็นเอกัคคตารมณ มีอารมณ์อันเดียวประกอบด้วยความเพ่งเฉย ความรู้ของใจที่บริสุทธิ์นั้นเป็นตัวอุเบกขาหรือตัวเพ่งเฉย เป็นจิตต์ที่บริสุทธิ์เต็มที่ไม่ มี วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เจือปน เรียกว่า จตุตถฌาน ความเพ่งที่ ๔

ครั้งแรก หรือรอบแรกแห่งการเจริญขึ้นของ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ยังไม่เรียกว่าปฐมฌาน ต่อเมื่อจิตต์บรรลุถึงเอกัคคตาแล้ว ความวิตก วิจารณ์ และปีติ สุข ที่เกิดขึ้นด้วยความเพ่งเล็งของเอกัคคตาจิตต์รอบแรกนั้น จึงจักเรียกว่า “ปฐมฌาน”

ต่อจากนี้ ถ้าผู้เจริญอยู่ในปฐมภูมานั้นไม่ประกอบด้วย
วิตก วิจารณ์ก็ไม่มี เมื่อวิตก วิจารณ์ไม่มี ก็คงเหลือแต่ปีติ และสุข
เอกัคคตา เป็นอันสำเร็จเป็น **“ทุติยฌาน”**

ปีตินั้นมืออยู่ได้เพราะความพอใจของนักสมาธิ ถ้านัก
สมาธิไม่ต้องประสงค์ ทำความเพ่งเฉย มีสติและสัมปชัญญะ
พร้อมมูลอยู่ ทันใดนั้นปีติจะคลายไปเสีย สำเร็จเป็น **“ตติย-**
ฌาน”

คงเหลือแต่ความสุขกับเอกัคคตาจิตต์เท่านั้น ความสุขที่
คงมืออยู่ได้ก็เพราะความแผ่ใจไปตลอดร่างกาย ถ้านักสมาธิ
กำหนดใจอยู่ที่ใจเป็นปกติเมื่อใด เมื่อนั้นก็เป็นอันบรรลุถึง
“จตุตถฌาน” ดังได้กล่าวแล้ว

จตุตถฌานนี้ จัดเป็นองค์สมณะอย่างจริงแท้ ความมุ่ง
หมายของนักสมาธิทั้งหลายก็ประสงค์ในจตุตถฌานนี้เป็น
เป้าหมาย จตุตถฌานเป็นความก้าวหน้าของจิตต์อย่างน่าพิศวง
มีน้อยคนนักที่เชื่อว่าใจของคนเราเมื่อบริสุทธิ์แล้วมีแสงสว่าง
เกิดขึ้น ความสว่างนี้เป็นกระแสแห่งดวงจิตต์โดยแท้จริง มี
กำลังความสว่างยิ่งกว่าแสงสว่างของไฟฟ้าตั้งหลายร้อยหลาย
พันแรงเทียบ และความสว่างนี้สามารถเคลื่อนที่ไปได้ตามความ
ปรารถนาของจิตต์ จตุตถฌานอันมีใจบริสุทธิ์ยิ่งเป็นองค์ เป็น
บ่อเกิดแห่งความรู้ทั้งหมด

ตรรกวิทยา กล่าววิชาเกี่ยวแก่ ความตรรก หรือ วิตก
กล่าวถึงกำลังจิตต์ของนักตรรกศาสตร์แต่เพียงแค่ปฐมฌาน

เท่านั้น กำลังแห่งปฐมฉานถึงแม้จะมีกำลังใจมั่นคงก็จริง แต่
วิจารณ์ปัญญาอันเกิดจากปฐมฉานนั้นก็ยังคงเป็นวิจารณ์ปัญญาที่
หยาบอยู่มาก จะอำนวยความสะดวกจนถึงกับเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้
ความฉลาดอย่างจริงแท้ไม่ได้เอง

พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้บรรลุถึงอภิปรัชญาด้วย
อาศัยกำลังของจตุตถฉาน จงดูความแตกต่างระหว่างปฐมฉาน
และจตุตถฉาน แล้วจักรู้ความรู้ของนักตรรกศาสตร์และความรู้
ของผู้บรรลุถึงอภิปรัชญาว่า มีความลึกซึ้งพิสดารต่างกันอย่างไร

รูปฉาน นับแต่ปฐมฉานถึงจตุตถฉาน เป็นประโยชน์
สำคัญในการก้าวหน้าของความรู้

อรุปฉาน นับแต่อากาสนัญญาตถฉานจนถึงเนว-
สัณญานาสัณญาตถฉาน เป็นประโยชน์สำคัญในการอำนวย
ความสุขที่เย็นสุขุม เป็นสุขวิหาร คือ ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ปัจจุบัน

แต่ถึงรูปฉานและอรุปฉานจะสำคัญอย่างไรก็ตาม
รูปฉานและอรุปฉานก็มีใช้จุดหมายของผู้ปรารถนาสุขอันจริงแท้

ฉานทั้งสองเป็นแต่เครื่องอุดหนุน เป็นยาบำรุงกำลังใจ
ไม่ให้ท้อแท้ต่อการก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย คือ **“พระนิพพาน”**
ไม่ให้ท้อแท้ต่อการพิสูจน์ค้นคว้าเพื่อความสำเร็จในอภิปรัชญา
เท่านั้น นักสมาธิถ้าหลงเพลิดเพลिनในฉานแล้ว ก็เท่ากับว่าตัด
ทอนความเจริญในอภิปรัชญาของตนเอง

รูปฌาน คือ ความเพ่งภายในวงของรูปที่ปรากฏนั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. เพ่งในรูปภายนอก เป็นกสิณฌาน

๒. เพ่งในรูปภายใน เป็นสติปัฏฐานฌาน

การประกอบฌานด้วยการเพ่งกสิณ เป็นการเพ่งในรูปภายนอก แต่ได้กล่าวแล้วว่า อปัณาสมาธิ เป็นสมาธิที่ตั้งมั่นอยู่ภายใน การเพ่งในรูปเป็นลักษณะของฌานนั้น ไม่ใช่เพ่งด้วยตา เป็นการเพ่งด้วยใจ รูปนั้นได้ชื่อว่า รูปภายนอก ก็เพราะเป็นของไม่มีอยู่ในอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น แท้จริงได้ชื่อว่าเพ่งภายใน แล้ว เพราะได้น้อมเอารูปนั้นมาปรากฏได้ด้วยกำลังใจ และองค์ ๕ ของฌานได้เกิดขึ้นด้วยอาศัยรูปแห่งกสิณนั้นเป็นปัจจัย มีความเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงจตุตถฌานดังได้กล่าวแล้ว การประกอบในฌานชนิดนี้ โดยมากมักมีชุมในหมู่ของฤๅษี แต่ในหมู่ของพุทธบริษัททั้งหลาย นิยมสติปัฏฐานฌานเป็นสำคัญ

การกำหนดใจตั้งมั่นอยู่ในสกลกาย และประกอบความเพ่งอยู่ในอวัยวะร่างกายของตน มีองค์ ๕ ปรากฏขึ้นตามลำดับสำเร็จเป็นฌานต่างๆ ตามลำดับแห่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว เรียกว่า สติปัฏฐานฌาน นักฌานชนิดนี้ อาศัยกายของตนเองเป็นดวงกสิณ หรือวงกสิณ มีประโยชน์พิเศษกว่านักกสิณภายนอกอยู่ ก็คือ พร้อมๆ กับการเพ่งฌานนั้น ได้กลายเป็น

นักกายวิภาควิทยาชะนิดหยาบๆ ไปด้วย เมื่อได้บรรลุถึงจุดตถ-
ฌานแล้ว เขาจะเป็นนักกายวิภาคที่พอใช้ได้คนหนึ่ง

ตอนนี้ขอนักศึกษาจงทำความเข้าใจให้ถูกว่า **นักกาย
วิภาคและจิตตวิภาคที่จริงแท้** นั้น ได้แก่ **นักวิปัสสนา** ซึ่ง
วิปัสสนานั้นจะได้เริ่มตั้งต้นนับแต่บรรลุจุดตถฌานแล้วไป
ระหว่างที่ยังเป็นนักสมาธิอยู่จะเป็นนักกายวิภาคและจิตตวิภาคที่
ดีไม่ได้ เพราะกำลังในการค้นคว้ายังไม่บริบูรณ์ และเมื่อพูดโดย
ความมุ่งหมาย นักสมาธิมุ่งบำรุงกำลังเท่านั้น จึงจำเป็นอยู่เองที่
จะเป็นนักกายวิภาคและจิตตวิภาคที่จริงแท้ไม่ได้

ฌานทั้ง ๒ ประเภท คือ **กสิณฌาน** และ **สติปัฏฐาน-**
ฌาน มีกำลังสมรรถภาพคล้ายคลึงกัน อาจให้สำเร็จฤทธิ์ต่างๆ
เช่น การเหาะและดำดิน เป็นต้น ได้เช่นเดียวกัน เหตุใดจึงกล่าว
เช่นนี้ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ ก็เพราะฤทธิ์ต่างๆ เหล่านั้น สำเร็จด้วย
ความปรารถนาของใจที่มีกำลัง ความปรารถนาที่มุ่งอย่างจดจ่อมี
กระแสนิ่งค้ำชูแรง เรียกว่า **“อธิษฐาน”** เมื่อนักเพ่งฌานใช้
กำลังจิตต์ที่ประกอบด้วยฌานอธิษฐาน คือมุ่งหมายจดจ่อในฤทธิ์
อันใด ฤทธิ์อันนั้นก็เป็อันสำเร็จด้วยความอธิษฐานอันมีกำลัง
กล้าเหล่านั้น แต่ฌานที่มีกำลังอย่างแท้จริงให้สำเร็จฤทธิ์ได้
ก็คือจุดตถฌานนั่นเอง

รูปฌาน และ **อรูปรฌาน** ต้องมีความเจริญต่อๆ กันขึ้น
ไปเป็นลำดับ เมื่อมีความสามารถในการเจริญรูปฌานแล้ว ควร
จะศึกษาอบรมในอรูปรฌานต่อไป นักกสิณฌานผู้ปรารถนาอบรม

ในรูปமானต่อไปต้องกำหนดเพิกถอนดวงกสิณที่ตนเพ่งอยู่นั้นจนเห็นว่าไม่มีรูปอะไรเลย เมื่อรูปไม่ปรากฏก็จะคงเหลืออยู่แต่ความว่างเปล่า ความรู้ในความว่างเปล่านั้นว่า **“อนนโต อากาโส”** อากาศคือช่องว่างไม่มีที่สุด เป็น **“อากาศานญจายตณมาน”** คำว่า ไม่มีที่สุดนั้น ไม่ได้หมายความว่าเที่ยวเพ่งเรียกราดไปในอากาศไม่มีที่สุด แสดงปัญญาความรู้ทั่วถึงว่าในโลกทั้งหมดมีอากาศอยู่ทั่วไป

แท้จริงรูปமானไม่มีการเพ่งอย่างรูปமான เหตุฉะนั้นจึงกล่าวความเพ่งนั้นว่า **“อายตณมาน”** คือ **“ความเพ่งในระหว่างจิตต์กับอารมณ์”** สนธิหรือเงื่อนไขต่อระหว่างจิตต์กับอารมณ์ เรียกว่า **“อายตนะ”** ความกำหนดรู้ของจิตต์ในความติดต่อนั้น เรียกว่า **“อายตณมาน”**

ลักษณะของรูปமானกับรูปกสิณนั้นไม่เหมือนกัน

ความกำหนดรู้อย่างละเอียดละมุนละม่อมในเรื่องของ อรูปารมณฺ์นั้นเป็นลักษณะของรูปமான

ความเพ่งจิตต์มุ่งตรงไปสู่เป้าหมายข้างหน้าที่ตนประสงค์ โดยถึงแม้จะไม่มีรูปก็ตามที ความเพ่งอันนั้นเป็นลักษณะของ **อรูปกสิณ**

รูปமான เป็นเรื่องของใจที่มั่นคงแล้ว ไม่ประสงค์แสวงหาที่ยึดเหนี่ยว

อรูปกสิณ เป็นเรื่องของใจที่เริ่มฝึกหัดอบรม ต้องประสงค์จุดหมายข้างหน้าที่ตนเพ่งนั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

จิตต์ดำรงอยู่ในอากาศอันญายตนฉานทุกเมื่อที่กระทำ
ความกำหนดอยู่ในเรื่องอากาศ

การหยุดกำหนดเช่นนั้นเสีย แล้วกำหนดรู้ในกระแส
แห่งวิญญาณธาตุจนรู้ชัดว่า **“อนนต์ วิญญาณ”** วิญญาณธาตุ
ไม่สิ้นสุด มีกระแสสายติดต่อกันทั่วโลก ความกำหนดรู้เช่นนั้น
เรียกว่า **“วิญญาณญายตนฉาน”**

การหยุดเสียไม่กำหนดในวิญญาณธาตุ ใช้กำลังจิตต์
กำหนดรู้ในสรรพสิ่งทั่วไปในโลก จนรู้ชัดว่า **“นตฺถิ กิจฺจ”** ไม่มี
อะไร ทุกสิ่งเป็นของศูนย์ว่างเปล่า ความกำหนดรู้ว่าทุกสิ่งเป็น
ของว่างเปล่า ไม่มีอะไรปรากฏว่ามีอยู่ในกระแสแห่งความรู้
เรียกว่า **“อากิญจัญญายตนฉาน”** ถ้าเป็นผู้เพ่งอยู่ในความรู้
ขณะนั้นตราบไต ก็ได้ชื่อว่าดำรงอยู่ในอากิญจัญญายตนฉาน
ตราบนั้น

การหยุดในความกำหนดรู้เช่นนั้นเสีย ใช้จิตต์กำหนดจิตต์จน
รู้ชัดว่า **“สนฺตํ ปณฺตี”** จิตต์นี้สงบเป็นของละเอียดยิ่ง ความ
กำหนดรู้แบบนี้ เรียกว่า **“นิวสณฺณานาสณฺณายตนฉาน”** เป็น
ฉานแปลกยิ่งกว่าฉานทั้งหมด คงเหลือความรู้อยู่แต่เพียง
นิดเดียว คล้ายๆ กับแสงเรืองของหิ่งห้อยที่ปรากฏแวบๆ เป็น
บางครั้ง จะว่ามีสัญญาก็มีใช่ จะว่าไม่มีสัญญาก็มีใช่

การเจริญในอรุณฝายกสิณฉานไม่เป็นของแปลก
นักพรตแต่เก่าก่อนทั้งหลายก็เจริญอยู่ด้วยวิธีนี้

แต่การเจริญรูปฌานในฝ่ายสติปัญญานานนั้นแหละ นับว่าเป็นการเจริญที่น่าเอาใจใส่ เพราะว่าเรื่องของสติปัญญานานย่อมมีทั้งสติและปัญญา

ผู้บรรลุจตุตถฌานตามสติปัญญาวิธีแล้ว เมื่อปรารถนาอบรมในอรุณรูปฌานอีกต่อไป พึงกำหนดในรูปร่างของตนให้กระทำ ความพิจารณาว่า กายนี้มีความแตกทำลายไปเป็นธรรมดา จนใจสามารถกำหนดบังคับให้เห็นได้ว่ากายนี้ดับไปจริง เมื่อกายดับไปแล้ว สิ่งใดที่ยังเหลือเป็นอารมณ์อยู่ สิ่งนั้นเรียกว่า **“อากาศธาตุ”** เป็นสิ่งที่หารูปมิได้ เป็นแต่สักว่าของว่างเปล่า ความกำหนดรู้ในเรื่องอากาศอย่างนี้ เรียกว่า **“อากาศสามัญจายตนฌาน”**

ความกำหนดรู้ในวิญญาณ คือ ความรู้ในอารมณ์ทั้งปวงว่า วิญญาณนี้แผ่ไปในสิ่งทั้งหมด ไม่มีความกำหนดสุดสิ้น ความกำหนดรู้นี้เรียกว่า **“วิญญาณัญจายตนฌาน”**

ความกำหนดพิจารณาในสภาวะธรรมทั้งหมดว่า มีความย่อยยับศูนย์ไป ไม่มีสัตว์ใดหรือมนุษย์ใด สิ่งที่มีวิญญาณดำรงอยู่ในโลกอันไพศาลนี้ได้ตลอดไป ทำความกำหนดรู้ในเรื่องความศูนย์สิ้น ทุกสิ่งให้เยือกเย็นอยู่ที่ใจ ไม่กระทำใจให้ข้องอยู่ในอารมณ์ใดๆ ผู้รู้จักความเป็นไปของโลกด้วยอาการอย่างนี้ เรียกว่า ผู้เพ่งอยู่ใน **“อากิญจัญญายตนฌาน”**

ความกำหนดรู้ในความรู้ของอากิญจัญญายตนะนั้นอีกทีหนึ่ง รู้ว่าความกำหนดรู้นั้นมีความจริงเป็นอย่างไร โดยรู้ถึงความสุขุมละเอียดของความรู้เห็นว่า นี่เป็นของละเอียดนัก ความ

ยินดีในความละเอียดสุขุมนั้น กระทำให้ความรู้ในอารมณ์ไม่
กระทำการ ทุกสิ่งจะเป็นแต่เพียงผ่านไปแล้วผ่านไปอีก แต่
ความรู้ในสิ่งที่ผ่านไปเป็นอย่างไรนั้นไม่มี ความกำหนดชนิดนี้
เรียกว่า **“เนวส์ัญญานาสัญญาตณณาน”**

ความละเอียดของกสิณณานและสติปฐฐานณาน มี
ลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ต่างกันตรงที่ว่า **“กสิณณานอาศัย
รูปกสิณเป็นสำคัญ สติปฐฐานณานอาศัยกายของตนเองทั้งหมด
ทุกส่วนเป็นสำคัญ”**

ณานทั้งหมด ตั้งแต่ปฐมณานถึงจตุตถณาน เรียกว่า
“เมตตาเจโตวิมุตติ” ความหลุดพ้นของใจเป็นเมตตา

อากาสนัญญาตณณาน เรียกว่า **“กรุณาเจโตวิมุตติ”**
ความหลุดพ้นของใจเป็นกรุณา

วิญญาณัญญาตณณาน เรียกว่า **“มูทิตาเจโตวิมุตติ”**
ความหลุดพ้นของใจเป็นมูทิตา

อากิญจัญญาตณณาน เรียกว่า **“อุเบกขาเจโตวิมุตติ”**
ความหลุดพ้นของใจเป็นอุเบกขา

เนวส์ัญญานาสัญญาตณณาน เรียกว่า **“สังขาราวเสส”**
เป็นสักว่าเศษของสังขาร

รูปณาน ๔ และ อรูปณาน ๓ มี พรหมวิหารประกอบ
เป็นองค์ แต่อรูปณานที่ ๔ เป็น **ณานพิเศษ** ถึงแม้ผู้บรรลุนั้น
นั้นจะนับเข้าในจำพวกพรหมก็ตามที่ อารมณ์และความประกอบ
ในณานนั้น เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ผู้นี้เป็นพรหมชนิดพิเศษ

นักพรตผู้ทรงไว้ซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตณมาน ไม่ได้ประกอบในพรหมวิหารธรรม แต่ก็มีได้ประกอบในความพยายามหรือความเบียดเบียน ความที่เขามีได้ประกอบในความชั่วขณะหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับความประกอบของพรหมนี้เอง ความเพ่งของเขา จึงได้มีชื่ออยู่ในวงของพรหมวิหารด้วย

รูปฌานที่ ๓ และ อรูปฌานที่ ๓ เป็นฌานที่ให้ความสุข ความอดทนต่ออารมณ์มากระทบแก่ผู้บรรลุเป็นอย่างดี รูปฌานที่ ๓ บรรลุความสุขที่ละเอียดไว้ในร่างกายของตนเต็มที่ อารมณ์ทั้งที่ดีและชั่วจะกระทบกลับ ในเมื่อวิ้งมาถูกกระแสรแห่งฌานนี้ ผู้เกี่ยวข้องกับชนหมู่มากจะบำเพ็ญตนให้คงที่อยู่ได้โดยไม่หวั่นต่อความเียนยอและดิฉินด้วยกำลังความเพ่งขณะนี้

อรูปฌานที่ ๓ บรรลุความแข็งกร้าวแกร่งประดุจเหล็ก—เพชร ผู้บรรลุอรูปฌานนี้จะไม่หวั่นต่อความรักและความชิงของใครทั้งสิ้น อย่างว่าถึงคนอื่นเลย แม้ชีวิตของนักเพ่งฌานขณะนี้ก็ไม่มีความกลัวความอาลัยติดอยู่ด้วย เขาอาจจะตายได้ทุกเมื่อ เขาอาจจะไปได้ในที่ทุกสถานที่เขาได้วิจารณ์แล้วลงมติว่าควรทุกสิ่งในโลกไม่มีสิ่งใดที่เขาชอบเขาชิง เขาไม่ยินดีต่อความอดฉะอันด้วยน้ำคำ ไม่ยินร้ายในคำบริภาษแข่งด่า ผู้นี้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอุเบกขาธรรมยิ่งกว่านักพรตขณะอื่น ๆ

จงดูความมดงามของนักพรตผู้ทรงขันติด้วยกำลังฌาน เกิด ความละเอียดสุขุมอันนี้ กระทำให้นักพรตผู้หย่อนปัญญา สำคัญว่าตนบรรลุถึงอริยภูมิ เป็นความเข้าใจผิดอย่างร้ายกาจ

มรรคผลเป็นของละเอียด ให้ผลถึงขีดขั้นแห่งความสุขที่จริงแท้ทุกๆ อริยาบถ กำลังฌานเป็นของละเอียดก็จริง แต่ให้ผลถึงขีดขั้นในเวลาที่ทำเพ็ญอยู่เท่านั้น เลิกบำเพ็ญหรือเสื่อมเสียไปเมื่อใด นักฌานกับมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่งก็มีฐานะเท่ากันนั้นแล นักฌานต้องระวางตัวเจียบอยู่เสมอ จึงจะไม่เสียที่แก่โลกธรรม

แต่ผู้บรรลุถึงอริยมุขแล้ว มีความเชื่อในสมรรถภาพของตนเองทุกเมื่อ ถึงจะไม่ระวางก็เหมือนระวาง ไม่มีใครทำให้น้ำไหลจากที่ต่ำขึ้นไปหาที่สูงได้ สภาวะของดวงจิตต์แห่งพระอริยะนับแต่โสดาบันนี้เป็นต้น คงที่อยู่ในคุณธรรมที่ตนมี ไม่เปลี่ยนแปลงด้วยกำลังย้อมแปลงของกิเลสชนิดใดๆ

ผู้ดำรงอยู่ในรูปฌาน เรียกว่า ผู้ประกอบด้วยรูปสัญญา มีความสำคัญมันหมายอยู่ในรูปารมณ

ผู้ดำรงอยู่ในอรูปฌาน เรียกว่า ผู้ประกอบด้วยอรูป—สัญญา มีความสำคัญมันหมายอยู่ในอารมณที่ปราศจากรูป

ฌานทั้ง ๘ คงย่นได้เป็น ๒ คือ

๑ .รูปฌาน หรือ รูปสัญญา

๒ .อรูปฌาน หรือ อรูปสัญญา

ในระหว่างแห่งฌานทั้ง ๘ นี้ ได้มีความเป็นไปของจิตต์ที่แปลกประหลาดชนิดหนึ่งปนอยู่ด้วย เรียกว่า **“อสนุญ”** คือจิตต์นั้นไม่มีสัญญาในสิ่งใดๆ เลย ความบรรลุถึงอสนุญภูมินี้ไม่จัดเป็นฌานใดฌานหนึ่งเลย เป็นแต่อาศัยฌานเหล่านี้แล้วบรรลุเท่านั้น

อสังกัญญิณี ตกอยู่ในระหว่างจุดตกถวานกับอากาสนัญญิ—
จายตนถวาน แต่จะจัดเป็นโคตรภฏระหว่างจุดตกถวานกับ
อากาสนัญญิจายตนถวานที่เดียวก็มีได้ แท้จริงอสังกัญญิภาพไม่มีใคร
ฟังประสงค์ แต่ความสามารถสังกัญญิภาพนั้นมี เพราะ
ความสามารถในการบำเพ็ญถวานของผู้นั้นไม่เพียงพอ

จุดตกถวาน มีลมอัสสาสะปัสสาสะดับไป ในระหว่างแห่ง
ความดับของลม นั้น เป็นวาระที่สำคัญยิ่งที่จะต้องบำรุง
สติสัมปชัญญะให้ไพบุลเต็มที ถ้าสามารถก็จะประคองจิตต์ให้
ดำรงมั่นอยู่ได้ในจุดตกถวานภูมิ

ถ้าไม่สามารถบำรุงสติสัมปชัญญะให้ทันท่วงทีของลมที่
ดับไป ก็เป็นอันเชื่อแนได้ว่า จิตต์ของผู้นั้นจะตกไปสู่อสังกัญญิณีใน
ทันใด ปราศจากความรู้สึกสำคัญหมายใดๆ ทั้งสิ้นในขณะนั้น
ไม่มีใครสามารถกำหนดเวลาฟื้นขึ้นสู่ความทรงจำของตนได้ ถ้า
พลาดมากเวลาที่ปราศจากความรู้สึกนั้นอาจจะกินเวลานานนับ
ตั้งหลาย ๆ ปี แต่ถ้าเป็นความพลาดแต่เพียงเล็กน้อย อาจจะรู้สึก
ได้เร็วภายใน ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง

ผู้พลังพลาดชนิดนี้มีทางแก้ไขน้อยที่สุด ถ้าตั้งใจฟื้นฟู
พยายามระมัดระวังอย่างจริงจังก็อาจแก้ไขได้ ถ้ามิฉะนั้นความ
ทรงจำทั้งหมดจะค่อยๆ ลบเลือนไปเป็นลำดับ ความปราศจาก
ความรู้สึกก็จะกินเวลานานเข้าเป็นลำดับ ทุกครั้งที่จิตต์ตกไปสู่
อสังกัญญิณีนี้ ความโง่จะทวีกำลังขึ้น ความฉลาดจะค่อยๆ คลาย
หายไปเป็นลำดับ อันนี้เป็นความพลังพลาดที่น่าสงสารยิ่งนัก

ความพลั้งพลาดที่อำนวยผลร้ายแก่ชีวิตอย่างมากมายนี้ เกิดเพราะความด่วนได้ผลดีผลงามของนักสมาธินั่นเอง ควรจะค่อยๆ บำรุงสติและสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ขึ้นเป็นลำดับ ด้วยการเคลื่อนไปแต่ช้าๆ ตามลำดับขององค์ฌานดีกว่า ผู้ค่อยๆ พินิจเคลื่อนไปแต่ช้าๆ จะไม่พลั้งพลาดเช่นนี้เลย

เพราะเรามีสติสัมปชัญญะยังไม่บริบูรณ์นั่นเอง เราจึงต้องบำเพ็ญสมาธิ ใดๆ จะอวดเก่งไปไม่ได้ สมาธิถ้าสามารถประคองให้เป็นไปได้ด้วยดี ก็อำนวยผลอำนวยประโยชน์แก่ชีวิตอย่างมากมาย แต่ถ้าไม่สามารถก็มีความพินาศเป็นผลดังกล่าวแล้วนี้

นิเวรณ ๕

สิ่งที่กั้นจิตต์มิให้บรรลุความบริสุทธิ์ เรียกว่า **นิเวรณ** ว่าโดยข้อใหญ่ๆ มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑ . กามฉนฺท	ความพอใจในกาม
๒ . พยาปาท	ความพยาบาท
๓ . ถีนมิตฺท	ความง่วงเหงาหาวนอน
๔ . อุกฺทञฺจกุกฺกุจฺจ	ความฟุ้งสร้านรำคาญใจ
๕ . วิจิกิฉณา	ความสงสัย

นิวรรณ์ ๕ กับองค์ฌาน ๕ เป็นคู่ต่อสู้กัน ถ้าองค์ฌาน ๕ มี นิวรรณ์ ๕ ก็ไม่มี และถ้ามีนิวรรณ์ ๕ องค์ฌาน ๕ ก็ไม่มี เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามอยู่เสมอไปอย่างนี้

คู่ของนิวรรณ์ ๕ กับองค์ฌาน ๕

๑ . กามฉนฺท	คู่กับ	สมาธิ
๒ . พุยาปาท	คู่กับ	ปีติ
๓ . ถีนมิทฺธ	คู่กับ	วิตก
๔ . อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ	คู่กับ	สุข
๕ . วิจิกิฉณา	คู่กับ	วิจาร

กามฉนฺทคู่กับสมาธิอย่างไร

ความลุ่มหลงในเมื่อเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องกับสิ่งสัมผัสกาย เรียกว่า **"กามฉนฺท"** ใจที่ตั้งมั่นเป็น สัมมาสมาธิจะไม่มี ความลุ่มหลงในอารมณ์เหล่านี้เลย ถ้าใจเราดี ทุกสิ่งก็เป็นแต่เพียงอารมณ์ซึ่งผ่านไปมาตามธรรมดาเท่านั้น แต่ ถ้าใจเราไม่ดี อารมณ์เหล่านั้นก็ถูกเพิ่มคุณศัพท์เข้าอีกเป็น กามารมณ์ ตามความผันแปรของใจที่ลุ่มหลงไปตามอารมณ์ เหล่านั้น นักสมาธิที่มีเพียงความเข้มแข็งของใจเท่านั้นจะไม่มี กำลังใจพอแก่การห้ามกามฉนฺท นักสมาธิเช่นนั้นอาจจะ โหดเหี้ยมที่สุด และบางคนอาจจะมีกามราคะรุนแรงที่สุดก็อาจ เป็นได้ เช่นนี้เราย่อมเห็นได้ว่าความเข้มแข็งของใจไม่เป็น

ประโยชน์ดีเสมอไป ความเข้มแข็งของใจที่เต็มอยู่ด้วยโมติริจิตต์ นั้นจึงเป็นความเข้มแข็งที่ดี และใจเช่นนั้นสามารถยิ้มเย้ยอารมณ์ต่างๆ ที่มันเคยสามารถทำให้คุณเฉยวระเริงหลง ชายและหญิงอาจจะเป็นเพื่อนกันได้จริงแท้ตามลัทธิของพลาโตก็ด้วย กำลังใจเช่นนี้เอง แต่ความเข้มแข็งของใจที่เกิดจากมิจฉาสมาธินั้น เป็นภัยอย่างร้ายกาจแก่วัฒนธรรมของโลก

ตามวิธีการฝึกใจของศาสตราจารย์ชาวตะวันตกไม่ควรจะไว้วางใจมากมายนัก ถ้าบังเอิญพลิกเหลี่ยมผิดอาจจะเป็นการทำลายวัฒนธรรมของตนเองและของผู้อื่นได้อีก จงดูราสปุตินเป็นตัวอย่างแห่งผู้มีสมาธิผิดทาง ประวัติการณ์ของราสปุตินเป็นประวัติการณ์ที่น่าเกลียดน่ากลัวสักเพียงใดนั้นไม่จำเป็นต้องกล่าววาระที่สุดท้ายของราสปุตินผู้มีสมาธิผิดก็คือความพินาศอย่างไม่มีชิ้นดี

ถึงแม้เราจะมีใจยังไม่บริสุทธิ์พอ ก็ไม่ควรเพิ่มความมัวหมองเข้ามาอีก ควรหาทางอบรมใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นกว่าเดิมทุกๆ วินาทีที่กำลังอยู่เฉยๆ เเพาะหน้า การบำรุงกามให้เจริญ การอบรมตนเองให้ตื่นเตนอยู่ด้วยความช่วยววน การปล่อยใจของตนให้หลงไหลใฝ่ฝันอยู่ด้วยความรักที่ฉุนเฉียว เหล่านี้ล้วนแต่เป็นความหมองมัวแห่งชีวิตทั้งสิ้น

รากะ ความกำหนด ความร้อนรนอยู่ด้วยเพลิงกาม มันเกิดขึ้นมาก่อน

โทษะ ความประทุษ ความมุ่งหมายเพื่อการทำลายก็เกิดขึ้นในระยะต่อมา ราคะและโทษะมีมูลรากมาจากความหลงใหลที่เรียกว่า **โมหะ**

ความมีนงมีดมัว ความไม่รู้จักแก้ตนออกจากเพลิงโลกีย์ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของ **โมหะ** ทั้งสิ้น

โมหะกับสัมมาสมาธิเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม

สัมมาสมาธิ มีความบริสุทธิ์ใจเป็นหลักสำคัญ

โมหะ มีความมัวหมองของใจเป็นสำคัญ

เพื่อการก้าวหน้าไปสู่ความเจริญอันถูกต้อง สมควรที่ทุกคนจะฝึกตนในสัมมาสมาธิ ทำไมจึงพากันมองดูแสงเพลิงที่กำลังเผาโลกอยู่ด้วยหน้าเฉยตาเฉย ท่านไม่รู้ดอกหรือว่า ท่านคือผู้หนึ่งที่อยู่บนพื้นโลกอันนี้ด้วย

พยาบาทคู่กับปีตอย่างไร

พยาบาท ในเรื่องของนิรณัน คียดจากความหมายของพยาบาทที่เราเข้าใจกันอยู่โดยมากเล็กน้อย

ความไม่พอใจ ความไม่เต็มใจ ความไม่พอประสงค์ เป็นเรื่องของ **พยาบาทนิรณัน**

ความผูกโกรธ ความปรารถนาแก้แค้น เป็นเรื่องของ **พยาบาททั่วไป**

พยาบาทนิรณัน หายไปด้วยกำลังปีติ

ความพยายามทั่วไป หายไปด้วยกำลังไมตรีจิตต์ที่เรียก
อีกอย่างว่า **“ไมตตา”**

ดังนั้น เราจะเห็นได้ทันทีว่า ความพยายามมีความหมาย
ต่างกันจริง

ถ้าเราทำกิจการงานอะไร รู้สึกว่าใจแห้งๆ ทำอย่างเสีย
ไม่ได้ **“ใจแห้งนั้นแหละเป็นตัวพยาบาลนิวรรณ์”** แต่ถ้าทำกิจการ
งานอะไรรู้สึกหัวใจสดชื่น กำลังใจรู้สึกฟ่องตัวขึ้นกว่าเดิม ทำก็
ทำอย่างรู้สึกออกรส **“ความสดชื่นรู้สึกออกรสนั้นแหละเป็นตัว
ปิติ”** ถ้าเรามีตัวปิติคือความสดชื่นแล้ว พยายามคือความตั้งใจ
จะมีได้อย่างไร ดังนั้น ใครๆ ก็ย่อมเห็นได้ว่า

พยาบาลนิวรรณ์ เป็นเครื่องกีดกันความดี

ปิติ อำนวยให้ประพฤติดี ให้มีความเจริญ

ผู้มีพยาบาลนิวรรณ์จะไม่ประสงค์กระทำความดี
ความรู้สึกในใจจะรู้สึกแห้งเหี่ยว นักสมาธิถ้ามีพยาบาลนิวรรณ์
ก็ไม่สามารถบรรลุสมาธิได้เช่นเดียวกัน ถ้ากำจัดพยาบาลนิวรรณ์
ได้แล้ว จะรู้สึกถึงความอิมใจสดชื่น และใจมุ่งต่อสมาธิเป็น
สำคัญ อาจบรรลุถึงความบริสุทธิ์ใจได้โดยเร็ว

ถิ่นมิถนะคู่กับวิตกอย่างไร

ความรู้สึกเพื่อย เหนื่อยอ่อน มึน เมื่อย ทั้งทางกายและทางใจเรียกว่า **"ถิ่นมิถนะ"** ความสนใจไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ กระแสความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรียกว่า **"วิตก"** ใจมีเมื่อย ใจไม่มีความคิดใดๆ เป็นเหตุให้เกิดความง่วงงุน ถ้าใจมีกระแสความคิดอยู่ ใจก็ไม่เมื่อย ไม่ง่วงงุน จงดูอย่างหยาบๆ ว่า ถ้าเรากำลังคิดอยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเราจะไม่รู้สึกง่วงนอนเลย ดวงตาก็แจ่มใส ไม่ซีมเซื่อง ถิ่นมิถนะทำคนให้เกียจคร้าน การงานทั้งหมดจะเฉื่อยช้าลง ไม่เจริญรวดเร็ว ความเกียจคร้านที่มีเหตุใหญ่มาจากถิ่นมิถนะนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งความฉิบหายอย่างสำคัญ

ถิ่นมิถนะ มีทางเกิดมาจากการบริโภคอาหารอีกทางหนึ่ง อาหารบางอย่างบริโภคเข้าไปแล้วจะรู้สึกเมื่อยมึน อาหารบางอย่างไม่ให้โทษอย่างนั้น แต่บังเอิญบริโภคมากเกินไป เลยทำให้เกิดความเมื่อยมึนได้อีก

นอกจากเรื่องกระแสใจและเรื่องอาหารแล้ว ก็มีความเกียจคร้านที่ติดสันดานอยู่เดิมอีกเรื่องหนึ่ง ความเกียจคร้านที่มีอยู่เดิมเป็นตัวสำคัญใหญ่ โดยถึงแม้จะไม่ค่อยรู้สึกมึนงงเท่าไร ก็ไม่คิดต่อสู้ กลับตามใจขี้เกียจของตัวเองเสียอีก เท่ากับว่าเป็นการปลุกถิ่นมิถนะให้มากขึ้น

วิตกที่เป็นองค์ธรรมมีกำลังกล้าเพียงพอ สามารถทำลายความมึนงงทั้งทางกายและทางใจได้ อาจจะไม่มีการเชื่อก็ได้ว่า

วิตกสามารถแก้ความมีนงทางกายได้ แท้จริงวิตกถ้ามีเต็มทีตามขีดขั้นของฌานแล้ว ทางใจจะรู้สึกเบาโล่งกระฉับกระเฉงขึ้นทางกายตามส่วนต่างๆ ที่เมื่อยมีนงจะรู้สึกว่ามีกระแสร์ชนิดหนึ่งคล้ายๆ กับกระแสไฟฟ้าพุ่งไปทั่วหมด เส้นเอ็นต่างๆ จะขยายตัวขึ้น ต่อจากนั้นกระแสร์นั้นก็แผ่สร้ากันไปทั่วกายทุกๆ ส่วน

วิตก เป็นกีฬาชนิดหนึ่งของนักเพ่งฌาน ผู้ดำรงอยู่ด้วยปฐมฌานจะรู้สึกรื่นเริงสนุกสนานด้วยกีฬาวิตกนี้ กระแสร์ของใจที่ประกอบด้วยวิตกแก่กล้าจะพวยพุ่งไปทั่วทุกส่วนของกายคล้ายกระแสร์แห่งรัศมีอุลตราไวโอเล็ต หรือบางทีคล้ายกระแสร์ฟ้าแลบที่พุ่งไปในอากาศเป็นริ้วๆ การบริหารของนักเพ่งฌานจำเป็นต้องอาศัยวิตกเป็นกำลังใหญ่ ถ้ามีฉะนั้นนักเพ่งฌานจะไม่สามารถอดทนต่อความกรากกรำได้ดีกว่าคนธรรมดาคนหนึ่ง

ฌานทั้งหมดมีแต่ปฐมฌานเท่านั้นมีวิตก เรามีแง่อยู่ในชนิดหนึ่งในเรื่องวิตกว่า ตรรกวิทยาหรือวิตกกวิทยาก็เป็นอันเดียวกัน หลักของวิตกมีอยู่แต่เพียงแค่อุปสมานเท่านั้น แต่เหตุใดพระพุทธเจ้าและพระสาวกจึงยึดจุดตถฌานซึ่งไม่มีวิตกปนอยู่ด้วยเป็นหลักดำเนินตรรกวิทยา จะมีผิดจากความจริงไปหรือ?

ได้กล่าวแล้วว่า กระแสร์แห่งความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรียกว่า **"วิตก"** ในปฐมฌานกระแสร์วิตกวิ่งปรูดปราดเต็มที่ แต่เมื่ออย่างเข้าสู่ทุติยฌาน วิตกก็ระงับทันที คำที่ว่าวิตกระงับหมายความว่า ไม่มีอาการปรากฏอยู่อย่างปฐมฌาน แต่ผู้ดำรงอยู่ในทุติยฌานอาจจะประกอบในวิตก คือความคิดที่

ประกอบด้วยกำลังของหุติยฅณานภุมิได้อู่ วิตกในหุติยฅณานจะมีความต่างจากวิตกในปฐมฅณานตามความบริสุทธิ์ของใจ แต่วิตกนี้ไม่เรียกว่าวิตก คงเรียกแต่เพียงว่า **"คิดค้น"** เท่านั้น

ถึงแม้ผู้ดำรงอยู่ในจตุตถฅณานภุมิกัเช่นเดียวกัน ก็สามารถประกอบในวิตกได้เป็นอย่างดี โดยอาการของวิตกในจตุตถฅณานมีความละเอียดยิ่งกว่าวิตกในปฐมฅณาน

วิตกในปฐมฅณานแข็งแรง มีกระแสรหยาบ แต่วิตกในจตุตถฅณานสุขุม คมกริบ ไม่มีความกระทบกระเทือนอะไรเกิดขึ้นทางกายและใจ ด้วยวิตกนั้น กายและใจของผู้ดำรงอยู่ในจตุตถฅณานไม่มีความมึนเมื่อยใดๆ เลย กระแสรวิตกจะปลอดโปร่งเต็มที่ อำนวยผลในส่วนปรัชญาเป็นอย่างดี ดีเสียกว่าวิตกที่เรียกว่าวิตกอย่างจริงจังในปฐมฅณานหลายเท่า **"หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแจ่มแจ้งได้เป็นอย่างดีด้วยกระแสรวิตกที่ลึกลับในจตุตถฅณานเท่านั้น"**

อุทธรจกุกุจะคู่กับสุขอย่างไร

ความฟุ้งสร้านรำคาญใจซึ่งเรียกว่า **"อุทธรจกุกุจะ"** มีแก่เราเพราะความรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ เมื่อกายและใจไม่สบายแล้ว ความวิ้งพล่านของจิตต์ก็มีทันที ความสุขที่มีเพราะการเพ่งฅณานทำให้ใจเย็นลงไม่พล่านไปมา เรื่องอุทธรจกุกุจะคู่กับความสุขเป็นคู่กันนี้ ก็ไม่มีแ่งเคล็ดที่ไหนดมากมาย ลองเทียบเคียงคู่กับความเป็นไปที่หยาบๆ คู่ก็อาจเห็นได้ง่าย

วิถีงานคู่กับวิจารณ์อย่างไร

ความลังเล ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ เรียกว่า **“วิจิกิจฉนา”** ผู้สั่งการสั่งงานไม่กล้าสั่งให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เด็ดขาดก็เพราะวิจิกิจฉนา ความไม่เด็ดขาดกระทำให้การทำงานไม่ผลัดผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย นับว่าเป็นศัตรูต่อความเจริญที่จริงแท้ ทำไมเราจึงไม่ตกลงใจให้เด็ดขาด เพราะเรายังมองไม่เห็นผลที่จะได้แน่นอน ความพิจารณาหรือวิจารณ์ทำให้เราตัดสินใจได้เด็ดขาด

ถ้าเราพิจารณาไปแค่นั้น เราก็สามารถตัดสินใจได้เด็ดขาดไปแค่นั้น นี่เป็นความหมายของวิจิกิจฉนาคู่กับวิจารณ์อย่างหยาบๆ แต่ลักษณะของวิจิกิจฉนาและวิจารณ์ในเรื่องฉานมีลักษณะละเอียด ยิ่งกว่านี้มากมาย ความต่อสู้ระหว่างวิจารณ์กับวิจิกิจฉนาของนักเพ่งฉานเป็นไปรวดเร็วมาก เป็นความต่อสู้ของกระแสความดีกับความชั่ว ไม่ต้องถึงกับนั่งคลำหาเงื่อนอย่างการแก้ปัญหาที่ลึกลับ

กระแสของใจที่พุ่งไปมานั้นเรียกว่า **“กระแสรวิดก”**

ความรู้อันมีเพราะความพุ่งไปแห่งกระแสรวิดก นั้น เรียกว่า **“วิจารณ์”**

ตราบไตที่กระแสความรู้นั้นยังมีอยู่ วิจิกิจฉนาก็ไม่มี ตราบนั้น อำนาจของวิจารณ์ในองค์ฉานมีกำลังข่มขีวิจิกิจฉนาลักษณะ ลึกลับ แทบจะไม่มีใครเชื่อว่าเป็นความจริง แต่ความจริงก็คงเป็นความจริง ผู้ปรารถนาความตกลงใจเด็ดขาดรวดเร็ว ถ้าขาดวิจารณ์ในองค์ฉานแล้ว ก็เป็นอันสำเร็จยากยิ่งนัก

ใจ จิตต์ วิญญาณ

เรื่อง ใจ จิตต์ และ วิญญาณ เป็นเรื่องค่อนข้างยุ่ง ภาษาตามความเข้าใจของนักศึกษาโดยมาก ใจ จิตต์ วิญญาณ เป็นเรื่องอันเดียวกัน ถ้าพูดกันเรื่อยๆ เฉื่อยๆ ก็พอทำเนา ถ้า บังเอิญเกิดซักไซ้ไล่เลียงกันเข้าก็ซักทำให้ยุ่งชิงไปมาก

วิทยาศาสตร์และจิตตศาสตร์จะปราศจากจากกันมิได้ เลย จริงอยู่วิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่กว้างขวางมีความหมายกิน ไปทั่วโลก แต่วิทยาศาสตร์จะใหญ่ยิ่งไปกว่าจิตตศาสตร์ไม่ได้ สิ่ง ทั้งหมดที่จะต้องรู้ด้วยวิทยาศาสตร์ ล้วนแต่อยู่ในอำนาจของจิตต์ ทั้งสิ้น

ถ้าเราเข้าใจในเรื่องจิตต์ดีแล้ว สิ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจของ จิตต์เราก็ต้องรู้เช่นเดียวกัน แต่ถ้าเรารู้สิ่งที่อยู่ใต้อำนาจของจิตต์ บางทีไม่รู้เรื่องจิตต์ก็มี เราควรจะศึกษาทั้งเรื่องจิตต์และสิ่งที่อยู่ใต้ อำนาจของจิตต์ จึงจะสามารถเป็นปราชญ์ที่ดีได้

ใจ จิตต์ วิญญาณ ความหมายออกมาจากภาษามคธ

คำว่า "ใจ" ออกมาจากคำว่า "มโน"

คำว่า "จิตต์" ออกมาจากคำว่า "จิตฺต"

คำว่า "วิญญาณ" ออกมาจากคำว่า "วิญญาณ"

ทั้งสามนี้เป็นชื่อของธาตุชนิดเดียวกัน เรียกชื่อต่างกัน ตามความแปรของธาตุ

ใจ หรือ **มโน** มีอำนาจเหนือทุกสิ่งในโลก ถ้าพูดทำนอง พระเจ้า ใจ หรือ มโน ก็เป็นพระเจ้าผู้สร้างและผู้ทำลาย ทุกสิ่ง จะถูกสร้างขึ้นในเมื่อใจประสงค์ ทุกสิ่งจะถูกทำลายลงในเมื่อใจ ไม่ประสงค์ ถ้าใจเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทุกสิ่งก็เปลี่ยนไปตาม ถ้า ใจหยุดชะงัก ทุกสิ่งก็พลอยหมดอำนาจไปด้วย

ความติดต่อบังคับระหว่างใจกับวัตถุต่างๆ พึงเห็นดังนี้ เช่น เราเอาเข็มมาวางไว้กับพื้นเล่มหนึ่ง แล้วหาแม่เหล็กมา อันหนึ่ง จับแม่เหล็กให้เข้าไปอยู่ในระยะใกล้เข็มพอประมาณ ทันใดนั้นเราจะเห็นได้ทันทีว่าเข็มสั่นริ้วๆ คล้ายๆ กับจะกระโดด ตรงเข้าไปหาแม่เหล็ก ทีนี้ลองลากแม่เหล็กให้เลื่อนไปมาเป็น วงกลมรอบเข็มนั้นช้าๆ ปลายของเข็มข้างที่อยู่ใกล้แม่เหล็กจะ หมุนไปเป็นวงกลมรอบตัวด้วยกำลังดึงดูดของแม่เหล็ก ถ้าเรา หยุดลากเสีย แล้วเอาแม่เหล็กออกมาห่างจากระยะดึงดูด เข็ม นั้นก็หมดอำนาจในการหมุน แต่จะเป็นอย่างไรต่อไปนั้นก็แล้วแต่ เหตุการณ์ของเข็มที่จะต้องผจญ ไม่ใช่เรื่องของแม่เหล็กอันนั้น ดังนี้เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า วัตถุธาตุต่างๆ เมื่อใจไม่เกี่ยวข้องด้วย แล้วก็คงเหลืออยู่แต่ธรรมชาติของธาตุนั้นๆ

แร่ธาตุต่างๆ ทั่วโลกถูกนำมาประดิษฐ์เป็นรูปร่างเป็น เครื่องใช้สอยของมนุษย์ตามความพอใจของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่ นำมา ธาตุเหล่านั้นก็คงมีอยู่ตามสภาพเดิมของเขา แต่ต้องไม่ลืม

ว่าใจนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากจากวัตถุเหล่านี้ การแก้ไขเรื่องทุกข์เรื่องสุขก็ต้องแก้ที่เรื่องใจและวัตถุธาตุที่อยู่ใต้อำนาจของใจนี้เอง

ความเที่ยงแท้ของใจและวัตถุธาตุต่างๆ ไม่มี เหตุฉะนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีสิ่งใดในโลกซึ่งทรงอยู่ด้วยอำนาจของใจ ด้วยวัตถุธาตุเป็นของไม่ยั่งยืน เรื่องของโลกก็จึงดูทะเลเป็นตัวอย่าง ชาวทะเลเรียกทะเลที่ปราศจากความบ้าว่าทะเลสงบ ฤดูใดมีลมพัดแรงจัด ฤดูนั้นทะเลก็เกิดบ้า คลื่นแต่ละลูกวิ่งเป็นลำสูง เมื่อถึงฝั่งก็กระทบฝั่งดังครืนใหญ่ ฤดูใดไม่มีลมพัดแรง มีบ้างอ่อนๆ ตามธรรมดา ฤดูนั้นก็มิใช่ว่าคลื่นจะไม่มีเมื่อไร กลางคืนสงัดๆ ระยะห่างตั้ง ๒๐๐-๓๐๐ เส้น ก็ยังได้ยินเสียงคลื่นตีฝั่งอยู่ดังครืนเครง

ภัยแห่งมนุษย์และสัตว์ นอกจากเกิดมาจากอุบัติเหตุแล้ว ภัยธรรมดาของมนุษย์และสัตว์ คือความหิวกระหาย ความทรุดโทรมแห่งร่างกาย ความมรณะคือความย่อยยับในที่สุดก็คงมีอยู่

มโน จิตต์ วิญญาณ เป็นธาตุที่กล่าวณะเพาะในวงที่มีอยู่ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ตามความค้นคว้าของนักเพ่งฉานในชั้นวิญญาณ์ญายตนะกล่าวว่า **“วิญญาณธาตุมีอยู่ทั่วไป ไม่มีที่สุด”** ในเมื่อได้ทราบชัดในเรื่องอากาศธาตุทั้งหมดแล้วว่า อากาศมีอยู่ทั่วไปทุกแห่งหน ภายในความละเอียดของอากาศธาตุนั้น ปริมาณชนิดหนึ่งไม่มีรูปร่างใดๆ ปรากฏ ได้มีอยู่ทั่วไป

เช่นเดียวกัน ปริมาณชนิดนี้เป็นปริมาณแห่งมหาอำนาจ มีความเปลี่ยนแปลงยกย้ายอยู่เสมอ เรียกปริมาณชนิดนี้ว่า **“วิญญาณ-ธาตุ”** เพราะมีความรู้เป็นคุณลักษณะ วิญญาณธาตุที่ทั่วไปนี้เอง ได้กลับตัวเป็น **“ปฏิสนธิวิญญาณ”** ในเมื่อมีกระแสชนิดหนึ่ง มาปนปรุง ซึ่งกระแสนั้นเรียกว่า **“อาสวะ”**

ปฏิสนธิวิญญาณ นี้เอง เป็นต้นเค้าแห่งการเรียกว่า **มโนจิตต์ วิญญาณ**

ปฏิสนธิวิญญาณ ที่เข้าประจำร่างของมนุษย์และสัตว์แล้ว เรียกว่า **“มโน”**

กระแสความคิดของมโน เรียกว่า **“จิตต์”**

ความรู้ที่ประจำอยู่ทั่วร่าง เรียกว่า **“วิญญาณ”**

จิตต์และวิญญาณเป็นอาการของมโน หรือเรียกอีกอย่างว่า เป็นกระแสของมโน นั่นเอง

ถ้าปราศจากมโน จิตต์และวิญญาณ ก็ไม่มี

อาสวะ คือ สิ่งที่มีอยู่รอบด้านแห่งวิญญาณธาตุ คลุกเคล้าปนเปไปด้วยกันกับวิญญาณธาตุนั้น มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. กามาสวะ ได้แก่ ทุกๆ สิ่งที่น่ารัก

๒. ภวาสวะ ได้แก่ ความปรากฏเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่ง

๓. ทิฏฐาสวะ ได้แก่ การเห็นอาการเหล่านั้น

๔. อวิชชาสวะ ได้แก่ ความมืดมัวของทุกๆ สิ่ง

อาสวะทั้ง ๔ นี้ กระทำให้วิญญานธาตุเปลี่ยนแปลงไปได้ เดิมวิญญานธาตุมีความรู้ มีแสงสว่าง ไม่มีมืดมัว เมื่อปนเปกกับอาสวะมากๆ เข้า ก็ได้กลายเป็นสิ่งที่มีความมืดมัวเป็นเจ้าของ

ความมืดมัวของวิญญาน เรียกว่า **“อวิชชา”** พระพุทธเจ้า พระองค์เป็นผู้ค้นเห็นเรื่องเหล่านี้ก่อนกว่าใครๆ ทั้งหมด ทรงทราบว่า อวิชชาเป็นต้นเหตุแห่งความเกิด คำว่า **“อวิชชา”** แปลว่า **“ไม่มีกระแสสว่างแห่งความรู้”** ได้แก่ วิญญานธาตุที่ถูกหุ้มด้วยอวิชชานั้นเอง

นักศึกษาบางท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าก็ไม่รู้จบเหมือนกัน ลงสุดท้ายพระองค์ก็ทิ้งให้อวิชชาทั้งหมดๆ เพียงเท่านั้นเอง แต่ความจริง ถ้านักศึกษาคณนั้นคิดตรองดูให้ดี ก็จะได้เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงพระปรีชาสักปานใด พระองค์ได้ทรงแก้เงื่อนไขแห่งความเกิดและความดับจนหมดสิ้น

ถ้ามโนหรือใจเป็นอวิชชา ความเวียนเกิดนับครั้งไม่ถ้วน ก็มีขึ้น

ถ้ามโนหรือใจเป็นวิชชา ความเวียนเกิดก็ไม่มี

ในอาทิตตปริยายสูตรกล่าวว่า **“มโน อาทิตฺโต ธมฺมา อาทิตฺตา มโนวิญญาณํ อาทิตฺตํ”** **“ใจเป็นของร้อน ธรรมารมณ์ คือ อารมณ์ของใจก็เป็นของร้อน มโนวิญญานก็เป็นของร้อน”** แล้วยังกล่าวต่อไปอีกว่า

“ร้อนด้วยเพลิง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ความเกิดความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไร ความตรอมใจ ความแห้งแล้งของใจ” โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ทันทีว่า มโน หรือ ใจ เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์นานาประการ เพราะอำนาจแห่งอาสวะที่หุ้มห่อ

ในคาถาอุทานที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งทักตันทาในตอนตรัสรู้ครั้งแรกว่า **“วิสังขารคตฺ จิตตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคคา”** **“จิตต์ของเราถึงวิสังขาร เพราะได้ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว”** บ่งความให้เราทราบว่า ถ้าตัณหายังมีอยู่ จิตต์ก็ยังมีอำนาจพาให้เวียนเกิดได้อยู่ ถ้าตัณหาหมดไป จิตต์ก็ไม่ปรุงร้ง ตัณหาคือความปรารถนาไม่สิ้นสุดอันเกิดมาจากอวิชชาความไม่รู้ของใจ **“เมื่อใดใจปราศจากอวิชชา ตัณหาคือจิตต์ปรารถนาไม่สุดสิ้นก็เป็นอันหมดเชือกกันที”**

จิตตขันธ์ คือ ดวงจิตต์ มีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑. เวทนา รู้เสวยอารมณ์ สุข ทุกข์
๒. สณฺญา รู้จำหมายทุกสิ่งที่ผ่านมาไปในกระแสแห่งตน
๓. เจตนา มีความจงใจ
๔. วิญญาน มีความรู้สึกในทุกสิ่ง

กระแสจิตต์ หรือ ดวงจิตต์ ก็คือรัศมีแห่งมโนนั่นเอง ถ้าจิตต์ดี คือ มีความคิดเยือกเย็นสุขุม ไม่คิดรักไม่คิดชัง รู้เท่าอารมณ์ทุกๆ สิ่ง ก็เป็นเหตุให้เราทราบได้ว่า ใจ คือ มโน มีความ

บริสุทธิ์ดี ถ้าจิตต์เดือดร้อน คิดรัก คิดทำลายวันละตั้งหลายสิบ
ครั้ง เราก็ทราบได้ว่าใจหมองมัว

จิตตขันธ กับ **ดวงมโน** มีความกระทบกันกลับไปมา
คือ กระแสของมโนเป็นจิตตขันธ จิตตขันธขัดคั้นไปยังมโน ประ
มโนให้เปลี่ยนแปลงไปตามตนอีกทีหนึ่ง

เหตุฉะนั้นจิตตขันธที่สำเร็จมาจากอวิชาจึงเป็นสังขาร
คือมีความคิดปรุงพาให้ใจเวียนวนอยู่เสมอ

ในปฏิจจสมุปบาทพระพุทธเจ้าตรัสว่า **“อวิชา ปัจจยา
สงขาร”** **“อวิชาเป็นปัจจัยแห่งสังขาร”** เราก็ทราบได้ทันทีว่า

อวิชา ทำให้กระแสจิตต์เป็น **“ตัณหา”** เป็นตัว
หมุนเวียนปรุงแต่ง

ถ้า วิชา ทำให้ **“จิตต์หมดตัณหา”** หมดความ
หมุนเวียนปรุงแต่ง

ความปราศจากอวิชาของใจมีอยู่ในระยะต้นกับระยะ
ปลาย

ระยะต้นเมื่อยังเป็น **“วิญญาณธาตุ”** หรือ ใจเดิม

ระยะปลาย เมื่อ **“บรรลุมุตติธรรม”**

ระยะแรก คือ **“ใจเดิมมีความรู้ในหลายๆ สิ่ง แต่ก็หลงติด
หมดทุกสิ่ง”**

ระยะที่สุด คือ **“ใจที่หมดกระแสอวิชาอย่างเด็ดขาด
รู้หมดทุกสิ่ง แต่ไม่หลงติดในทุกสิ่ง”**

ใจ และ จิตต์ มีเรื่องเกี่ยวกันเป็นสายเดียว จะมีวิชา หรือไม่มีก็ช่าง แต่วิญญาณมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ทุกสิ่ง ความรู้ที่เกี่ยวกับการรับรู้อารมณ์ เรียกว่า **“วิญญาณ”** มีประจำ อยู่ทั่วร่าง แท้จริงวิญญาณก็คือกระแสแห่งใจอันเดียวกันนั่นเอง

สำหรับความรู้รับรู้อารมณ์ อย่างว่าแต่ที่ปรากฏในส่วนกาย เลย แม้ความรู้ของใจเองถ้าเกี่ยวข้องกับอารมณ์ก็เรียกว่าวิญญาณ เช่นเดียวกัน กระแสวิญญาณเป็นกระแสที่รับรู้ชั่วคราว ตาม ระยะเวลาเกิดขึ้นและเสื่อมไปของอารมณ์ มิใช่ของมีอยู่เสมอ

อารมณ์ใหม่ ความรู้คือวิญญาณก็พลอยใหม่ไปด้วย

อารมณ์ดับไป วิญญาณก็พลอยดับไปด้วย

กระแสจิตต์เดิมตกอยู่ในอำนาจของอาสวะ กระแส จิตต์ที่หมดค้นหา อาสวะไม่มีอำนาจประการใดเลย อาสวะที่ จิตต์ปัจจุบันหลุดพ้นมี ๓ คือ

๑. กามาสวา หลุดพ้นจากอำนาจของความรักทุกสิ่ง

๒. ภวาสวา หลุดพ้นจากความเปลี่ยนแปลง

๓. อวิชชาสวา หลุดพ้นจากความมืดมิด

ส่วน **ทิฐฐาสวะ** นั้น หมดอำนาจแต่เมื่อมีความรู้เห็น ชัดเจนครั้งแรกแล้ว เป็นอันว่าไม่ต้องกล่าว ฉะเพาะอาสวะ ๓ ชนิดที่กล่าวนี้ ส่วนละเอียดจะหมดสิ้นไปพร้อมกัน กามและภพ จะคงมีอยู่ตลอดกาลที่อวิชชายังมีอยู่ ถ้าอวิชชาหมดไปเมื่อใด กามและภพจึงหมดไปเมื่อนั้น คำที่ว่าหมดไปยังไม่ถูกแท้ันัก เป็นแต่ดวงจิตต์มีอำนาจเหนืออาสวะเหล่านั้น ถึงแม้สิ่งเหล่านั้น

จะผ่านไปมาอยู่เสมอ ก็ไม่มีอำนาจอะไรที่จะหมุนจิตต์ให้วิ่งไปตามตนได้

กำลังของจิตต์ที่บรรลุมฤตติแล้วมีกำลังเข้มแข็งมาก แต่กำลังของจิตต์นั้นภสมณะและวิปัสสนาที่บริสุทธิ์ผ่องใสด้วยกำลังแห่งกัมมัฏฐานฐานที่ตนอบรมมีความบริสุทธิ์ชั่วคราว ไม่สามารถต้านทานกำลังอาสวะได้ เป็นความบริสุทธิ์ที่ถูกบีบคั้นให้อยู่ภายในวงกำหนด ๑ ชั่วโมงแรกดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ ชั่วโมงที่ ๒ ต่อจากนั้นอาจจะหมุนไปตามอำนาจของอาสวะก็เป็นได้

มติในเรื่องวิญญาณศาสตร์ของพรหมณ์ กล่าววว่า

“ปรมาตมัน” เป็นพระเจ้าแห่งความบริสุทธิ์

“มหาดมัน” เป็นพระเจ้าแยกต่อมาจากปรมาตมัน

“อาดมัน” เป็นชื่อของวิญญาณที่หมุนเวียนไปในสังสารวัฏฏ์

ความเห็นนี้ไปลงเอยกันที่วิญญาณเดิม โดยกล่าวว่าเมื่อใดเข้าร่วมอยู่กับพระเจ้าปรมาตมันแล้ว เป็นไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

ปรมาตมัน   ตรงกับ   มโน

มหาดมัน   ตรงกับ   จิตต์

อาดมัน   ตรงกับ   วิญญาณ

อาดมัมน์ กับ อัตตา เป็นความหมายอันเดียวกัน คือ หมายความว่า **“ตัวตน”** ความเข้าใจของเขาเข้าใจว่ามีตัวตน และวิญญาณเป็นตัวตนในความคิดของเขา การบรรลุปรมาตมัมน์มิได้ด้วยการเพ่งฌาน นักเพ่งฌานผู้มีคุณวุฒิชั้นเอกอาจนำ วิญญาณของตนเข้าร่วมกับปรมาตมัมน์ได้ ซึ่งแท้จริงการบรรลุ ปรมาตมัมน์ก็คือการบรรลุถึงจิตต์เดิมดังได้กล่าวแล้วนั่นเอง จิตต์ เดิมหรือปรมาตมัมน์ก็คงไม่สามารถรอดพ้นจากอำนาจของอาสวะ ได้เช่นเคย แต่นั่นก็คือพระเจ้าของเขา คือแดนแห่งวิสุทธิของเขา เป็นบรมสุขในความคิดของเขา

ในทางพระพุทธศาสนาไม่ยึดถือว่ามี **“อัตตา”** หรือ **“อาดมัมน์”** ในที่ใดๆ เลย ไม่ได้ถือผลสุดท้ายอยู่ที่การตั้งต้นใหม่ สุดท้ายในทางพระพุทธศาสนาเป็นความปราศจากเชื้อใดๆ เหลือ ค้างอยู่ ไม่มีการไปและการมา ไม่จำเป็นต้องเกาะเหนี่ยวสิ่งใดอยู่ เรียกว่า **“นิพพาน”**

การเข้าร่วมกับปรมาตมัมน์ของเขา เรียกว่า **“นิรวาณ”**

วิธีการอบรมจิตต์เพื่อบรรลุสุขของพราหมณ์ ก็คล้ายกัน กับของพระพุทธเจ้าของเราอยู่มาก แต่ยังไกลกันลิบลับในเรื่อง หลักความจริง และในส่วนผลสุดท้ายก็ยังมีต่างกันอีกมากมาย

พวกศาสนาพราหมณ์ เขาก็บอกว่า พระพุทธเจ้าของเรา เอาหลักไปจากศาสนาของเขา แต่ใครบ้างจะเชื่อ ในเมื่อเหตุและ ผลมีต่างกันมากมายอย่างนี้

อาดมัมน์ก็มีจริง แต่อาดมัมน์ได้แก่ วิญญาณที่เกิดแล้วดับไป

มหาดม้นก็มีจริง แต่มหาดม้นได้แก่ กระแสร์จิตต์ที่ปรุง
ไปมาอยู่เสมอ

ปรมาตม้นก็มีจริง แต่ปรมาตม้นได้แก่ วิญญาณธาตุอัน
ไพศาล จักมีความเวียนวนไปตามอำนาจแห่งอาสวะ

อาตม้น มหาดม้น ปรมาตม้น ดูช่างไม่มีขึ้นดีเสียเลย

วิญญาณก็มีจริง แต่วิญญาณเป็นแต่สักว่าความรู้
อารมณ์

จิตต์ก็มีจริง แต่จิตต์ก็คือกระแสร์ของมโน

ใจก็มีจริง แต่ใจก็คือมโนธาตุที่เปลี่ยนสภาพมาจาก
วิญญาณธาตุตัวเดิมนั่นเอง

ใจ จิตต์ วิญญาณ มีอะไรบ้างที่เป็นขึ้นเป็นอัน

ความจริงของ ใจ จิตต์ วิญญาณ และวัตถุธาตุทั้งหมด
ก็เป็นแต่สักว่าของประจำโลกเท่านั้นเอง แต่จิตต์จะไม่หมุนเวียน
มีนเมาในเมื่อมีกำลังอยู่เหนืออาสวะทั้งหมดแล้ว ในเมื่ออวิชา
ได้คลายกำลังริงรัดอันตรธานไปแล้ว

ใครมีชีวิตเป็นธัมมานุวัตร

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นธรรมประกอบกับชีวิตของมนุษย์ นำไปสู่ความรู้ ผู้ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม เป็น ธัมมานุวัตรบุคคล

พระอริยบุคคล ๔ จำพวก คือ

พระโสดาบันน์ ๑

พระสกิทาคามี ๑

พระอนาคามี ๑

พระอรหันต์ ๑

เป็นผู้ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม ฉะนั้นชีวิตของท่าน เหล่านี้ก็เป็นธัมมานุวัตร ในหนังสือเล่มนี้กล่าวแนวทางแห่งความสงบสุขเป็นสำคัญ เหตุฉะนั้น ในที่นี้จะได้กล่าวถึงผู้บรรลุความสุขขั้นแรก เพื่อเป็นตัวอย่างแห่งผู้แสวงสุขอย่างจริงแท้

พระอริยบุคคลขั้นแรก คือ พระโสดาบันน์ เป็นธัมมานุวัตรบุคคล ผู้ประพฤติตนตามธรรม เป็นผู้บรรลุถึงความสุขอย่างจริงแท้เป็นขั้นแรก

พระสกิทาคามี เป็นขั้นที่ ๒

พระอนาคามี เป็นขั้นที่ ๓

พระอรหันต์ เป็นขั้นที่ ๔

จุดมุ่งหมายของผู้แสวงสุข หมายถึงพระนิพพาน คือ ความดับตัณหาสิ้นเชิง แต่ความบรรลุมิ ๔ ชั้น ดังกล่าวแล้ว ชั้นแรก คือ โสดาบันน์ เป็นชั้นสำคัญที่เราจะต้องรู้ไว้ เพื่อความปฏิบัติให้ตรงต่อแนวทางอันจริงแท้ ส่วนชั้นต่อไปเป็นเรื่องไม่สำคัญเท่าใดนัก เพราะยังเป็นเรื่องไกลออกไป ไม่ใช่เรื่องฉะเพาะหน้า การกล่าวถึงเรื่องโสดาบันน์ จะได้กล่าวไปตามกระทู้ที่ตั้งขึ้น ดังต่อไปนี้

๑. อะไรเรียกว่าโสดา

เรากล่าวกันว่า “โสดา” แต่คำว่า โสดา นั้นคืออะไร เราควรจะรู้จักเสียก่อนว่า โสดา คืออะไร แล้วจึงปรารถนาเพื่อความบรรลุ คำว่า โสดา แปลว่า “กระแสรเป็นเครื่องถึงพระนิพพาน” ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ มี สัมมาทิฎฐิ เป็นต้น สัมมาสมาธิ เป็นที่สุด พระนิพพาน ถ้าปราศจากมรรคมืองค์ ๘ แล้วก็ไม่มีใครสามารถบรรลุได้

๒. บุคคลเช่นไรเรียกว่าโสดาบันน์

ผู้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ จนกระทั่งมรรคทั้ง ๘ ประชุมกันเป็นองค์เดียว เรียกว่า “มรรคสามัคคี” กำจัดสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาส ได้

เด็ดขาดเรียกว่า **“โสดาบันน์”** ผู้บรรลุถึงกระแสร์เป็นเครื่องถึงพระนิพพาน

พระโสดาบันน์ เป็นนักปฏิบัติขั้นแรกที่ยืนยันว่า **พระนิพพานมีอยู่จริง** ความรู้แจ้งเรื่องพระนิพพานมีในขณะที่สังโยชน์ได้ทำลายไปแล้วด้วยกำลังแห่งมรรคสามัคคี มรรคสามัคคีทำลายสังโยชน์ได้อย่างไร เราควรจะรู้จักกันดังต่อไปนี้

ก. สักกายทิฏฐิ

ความสำคัญผิดในกายของตนเองเรียกว่า **“สักกายทิฏฐิ”** คำว่า **“กายของตน”** หมายความว่ากว้างขวางมาก ทัศนภาพทั้งหมดแยกส่วนออกเป็น ๕ ส่วน เรียกว่า **ชั้น ๕** คือ

๑. **รูปชั้น** ได้แก่ รูปกายที่สามารถมองดูด้วยตาเห็นได้
  ๒. **เวทนาชั้น** ได้แก่ ความรู้สึกเป็นสุข หรือทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์
  ๓. **สัญญาชั้น** ได้แก่ ความสำคัญหมาย
  ๔. **สังขารชั้น** ได้แก่ ความคิดปรุงแต่ง
  ๕. **วิญญาณชั้น** ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทั่วสกลร่าง
- ชั้นทั้ง ๕ นี้ย่อลงเป็น ๒ คือ
- เป็นรูป สิ่งที่สามารถมองเห็นด้วยตาได้ ๑
- เป็นนาม สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาได้ แต่เป็นของมีอยู่ ๑

สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องประกอบทำให้คนเป็นคน ทำสัตว์ให้เป็นสัตว์ ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว คนก็ไม่ใช่คน สัตว์ก็ไม่ใช่สัตว์ เราควรจะยึดถือว่าขันธทั้ง ๕ เป็นตัวตนหรือไม่ เราควรจะเศร้าโศกหรือไม่ในเมื่อเบ็ญจขันธทำลาย

จงดูเรือนเป็นตัวอย่าง ที่แรกบ้านเรือนก็ไม่มี ต่อเมื่อเราไปตัดไม้จากป่า ตัดแปลงทำให้เป็นเสาเป็นฝาขึ้น แล้วก็ปลูกเป็นตัวเรือน เรือนนั้นสำเร็จขึ้นด้วยความปรารถนาของเจ้าของเรือนไม่เคยปรากฏว่าเรือนหลังใดที่ปลูกสร้างขึ้นแล้วไม่หักไม่พัง ปรากฏแต่ว่าความพังพินาศเป็นปลายทางของเรือนเสมอ

กฎธรรมดาวางไว้แล้วว่า **“สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นก็มีความดับไปเป็นธรรมดาในที่สุด”** แม้เรื่องของเบ็ญจขันธก็เช่นเดียวกัน ผู้พิจารณาเห็นความจริงจะเห็นได้ว่าเบ็ญจขันธก็คือร่างโครงของเรือน เบ็ญจขันธถูกนำมาติดต่อกันเข้าเป็นร่างโครงด้วยอำนาจอวิชาและตัณหา ครั้นแล้วก็มีความพินาศไปในที่สุดเช่นเดียวกัน

พระโสดาบันได้เห็นความจริงของเบ็ญจขันธด้วยกระแสแห่งวิปัสสนาญาณ เมื่อทราบความจริงแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสำคัญผิดว่าเบ็ญจขันธเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ทราบชัดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นไปตามธรรมดาของเขา ไม่มีอำนาจใดกระทำให้เบ็ญจขันธคุ้มกันเป็นร่างโครงอยู่ได้ตลอดไป นอกจากแยกกันแล้วคุ้มกันเข้าใหม่ ด้วยอำนาจของอวิชาและตัณหา ความแยกออกแล้วปรุงเข้าใหม่จะมีอยู่เสมอตลอดกาลที่อวิชาและตัณหายังเป็นเจ้าหัวใจของคนและสัตว์อยู่

พระโสดาบันนี้ได้เรียนรู้เรื่องการก่อและการทำลายแห่ง เบ็ญจขันธ์ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระโสดาบันนี้ได้เรียนรู้ ต้นทางแห่งชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหมดว่ามนุษย์และสัตว์เกิดมาจากอะไร ทำไมจึงต้องเกิด ถ้าจะไม่เกิดจะไม่ได้หรือ เป็นต้น และได้เรียนรู้ปลายทางของชีวิตว่าสุดท้ายของชีวิตเป็นอย่างไร มีความเป็นจริงแค่ไหน ยิ่งกว่านั้น พระโสดาบันนั้ยังรู้ถึงเงื่อนไข ระหว่างความเกิดและความตายอีกด้วยว่ามีความสัมพันธ์กัน อย่งไร ในเมื่อตายแล้วศูนย์เลยหรือไม่ศูนย์ หรือมีเหตุผล เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร รวมความว่า เป็นผู้รู้จักชีวิตเป็นอย่างดี เหล่านี้เป็นภุมิธรรมของพระโสดาบันนั้ในเรื่องมนุษย์และสัตว์

ข. วิจิกจนา

วิจิกจนาที่ต้องตัดด้วยอริยมรรค กับ วิจิกจนาที่เป็น นิรวรณั้ ต้องละด้วยองค์ฌานนั้ต่างกัน

วิจิกจนาที่เป็นสังโยชนั้ หมายถึง ความสงสัยในพระ รัตนตรัย คือ พระพุทธานุภาพ พระธรรม พระสงฆ์ ว่ามีจริงหรือไม่ มี ความเป็นจริงแค่ไหน

วิจิกจนานิรวรณั้ หมายถึง ความสงสัยเล็กน้อย ซึ่งคลาย หายไปด้ด้วยอำนาจวิจาร์

พระรัตนตรัยในที่นี่ หมายถึง "วิสุทธานุภาพ" คือ ธรรมที่ บริสุทธานุภาพ วิสุทธานุภาพ มีคุณลักษณะ ๓ อย่ง คือ เป็นพุทธานุภาพ เป็นธรรมะ เป็นสังฆะ

ความสงสัยในวิสุทธิธรรมจะดับไป ในเมื่อสักกายทิฏฐิดับไปแล้ว สักกายทิฏฐิเป็นเครื่องบังวิสุทธิธรรม เมื่อสักกายทิฏฐิดับแล้ว วิสุทธิธรรมก็ปรากฏว่ามีจริง ความสงสัยที่เรียกว่าวิจิกิจฉาก็หายไป วิสุทธิธรรมเป็นความบริสุทธิ์ หรือเรียกอีกอย่างว่า **เป็นความดับโดยไม่เหลือแห่งมลทิน** ไม่ใช่ว่าพระรัตนตรัยหรือวิสุทธิธรรมเป็นก้อน เป็นท่อน เหมือนก้อนดิน และท่อนไม้ รูปร่างของวิสุทธิธรรมไม่ปรากฏ วิสุทธิธรรมเป็นสิ่งที่ลึกลับอยู่มาก เราควรพูดบ่งกันได้ว่า **“วิสุทธิธรรมก็คือพระนิพพานนั่นเอง”**

พระโสดาบันเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงที่ระลึกอย่างจริงแท้ ก็เพราะท่านได้ทราบชัดว่า**พระรัตนตรัยนั้นมีจริง** พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้ เป็นอาการของวิสุทธิ—ธรรม ผู้ทราบอาการชัดเจนจักทราบวิสุทธิธรรมได้แน่ชัด

พระรัตนตรัยไม่ใช่พระเจ้า ไม่ใช่สักว่าเป็นเจิวัดบูชาของพวกหลงศาสนา พระรัตนตรัยก็คือหลักสำคัญที่มีกระแสร์ร่วมกันเป็นอันเดียว บ่งถึงพระนิพพาน

นักวิทยาศาสตร์คนใดจะพิสูจน์ได้บ้างว่าพระรัตนตรัยคืออะไร ถ้ายังพิสูจน์ไม่ได้ย่อว่าอดรู้ว่าไม่ใช่ความจริง

ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าเตรียมพร้อมที่จะแสดงเหตุผลให้ท่านทราบในเรื่องวิสุทธิธรรม หรือพระรัตนตรัย หรือพระนิพพาน ว่ามีความเป็นจริงแค่ไหน เหตุเพราะคนเรามองดูอะไรแต่เพียงลวกๆ นั่นเอง ความจริงที่เป็นความจริงอย่างสูงสุดจึงถูก

ปิดไว้หมด แต่อย่าลืมว่า ถ้าท่านเห็นว่าท่านไม่รู้ คนอื่นที่เขารู้ยังมีอยู่ ะไรกัน คนจะโง่เหมือนกันหมดทุกคนเที่ยวหรือ ?

ก. สิลัพพตปริมาส

หลักความประพฤติเพื่อความสงบสุข เรียกว่า **“ศีลและวัตร”** ความสงบสุขในเรื่องศีลและวัตรเป็นเหตุให้ความประพฤติเพื่อความสงบสุขเป็นลุ่มๆ ดอนๆ เตี้ยวกฎเตี้ยวกผิด ลงสุดท้ายไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร

เรื่องสิลัพพตปริมาสนี้สำคัญมาก ประเพณีของพุทธศาสนาสิกขาม ถูกนำไปปนกับประเพณีพราหมณ์ คือ หมายความว่า **เอกลักษณ์ของพระพุทธเจ้ากับลัทธิพราหมณ์ไปปนกันก็เพราะสิลัพพตปริมาสนี้เอง** เรื่องตะกรุด คาถา หมอคู่ เสกเป่า ดูฤกษ์ดียามดี เหล่านี้ล้วนแต่นำมาจากลัทธิพราหมณ์ทั้งสิ้น

พระโสดาบัน กำจัดความเหลวไหลชนิดนั้นเสียได้ก็เพราะพระโสดาบันนี้ได้ปฏิบัติถูกต้องดีแล้ว และได้รับผลดีจริงคือ จนถึงทราบวิสุทธิธรรม อันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เมื่อท่านได้บรรลุผลเช่นนั้นแล้ว ท่านก็ทราบทันทีว่า **ความปฏิบัติเช่นนี้ๆ เป็นความปฏิบัติถูก** มิได้หมายความว่า สิ่งที่ท่านเคยปฏิบัติมาเป็นอันถูกทั้งหมด สิ่งที่เกิดก็อาจมีเช่นเดียวกัน แต่เมื่อท่านได้บรรลุถึงความเป็นพระโสดาบันแล้ว ท่านสามารถบอกได้ว่า อย่างนี้ผิด อย่างนี้ถูก ความ

ประพดติปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ใจของท่านต่อไปเป็นไม่มีผิด ไม่มีสงสัยว่าจะเอาอย่างไรถึงจะถูก

สีลัพตปรัมมาส ถ่วงความเจริญของประเทศชาติ ศาสนาเป็นอย่างมาก น่าเบื่อหน่ายในความหลงมของพุทธบริษัท อย่างว่าแต่ขรवासเลย แม้แต่พระภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้นำ ก็ยังหลงมไปกะเขาเสียอีก มีหน้าซำยังอวดดีบอกให้คนอื่นในที่บางแห่ง วัดเป็นสำนักลงตะกรุดเสกเป่าลือนาม ซึ่งแท้จริงก็เป็นเรื่องลวงโลกให้หลงมกายทั้งสิ้น ผิดทางพระพุทธศาสนา มากมาย พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสั่งสอนเลย เพราะเป็นดิรัจฉานวิชา

ท่านพุทธบริษัททั้งหลายจะมีวรีนเริงหลงเชื่อตามด้วยความมมกายอยู่อย่างไร เราจะปล่อยให้พระพุทธศาสนาที่แท้จริง จมหายไปต่อหน้าต่อตาโดยไม่มี การเอาใจใส่วิตกถึงเทียวหรือ บ้านเมืองที่เจริญ ความมมกายด้วยเรื่องนี้ดูก็ห่างไป ดูไม่ค่อยจะมี เช่น กรุงเทพฯ เป็นต้น แต่ถ้ายังเป็นบ้านป่าเมืองดอนด้วยแล้ว มนต์ คาถา พิธีที่แสนจะน่าเบื่อหน่ายก็ยังมีชุม พระพุทธศาสนา ถูกป้ายด้วยของโสโครกเสียแล้ว ชาวเราทั้งหลายจะทิ้งทองคำแท่งใหญ่ที่ถูกหุ้มด้วยของโสโครกเสียแล้วหรือ ถ้าช่วยกันลงทุน ลงแรงชำระล้างให้สะอาด เหลือแต่เนื้อทองที่เหลืออรำมจะเป็น การโง่มากไปอย่างนั้นหรือ?

สังโยชน์ทั้ง ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพต-ปรัมมาส จะหายไปพร้อมกัน ในขณะที่กำลังญาณทัสสนะแก่กล้า

เต็มขีดเป็นองค์มรรค ความเข้าใจในเรื่องชีวิตก็แจ่มแจ้ง ความสงสัยในวิสุทธิธรรมก็หมดไป ความสงสัยในศีลและวัตรก็หมดไป พร้อมกับความประมุขลงแห่งมรรคครั้งแรกนั้น

๓. พระโสดาบันมีกี่ชนิด

พระโสดาบันมีอยู่ ๓ ชนิด คือ

๑ .เอกพิชิ มีความเกิดอีกครั้งเดียว

๒ .โกล์โกล มีความเกิดอีกไม่เกิน ๖ ครั้ง

๓ .สดุดกขตตุปรม มีความเกิดอีก ๗ ครั้งเป็นอย่างมาก

พระโสดาบันทั้ง ๓ จำพวกนี้ มีความตัดสังโยชน์ได้เด็ดขาด ๓ อย่างเหมือนกันทั้งสิ้น แต่ความแตกต่างกันในเรื่องความเกิดมีเพราะสังโยชน์ส่วนอื่นเบาบางยิ่งหย่อนกว่ากัน ตัวอย่างเช่น นักเรียนในโรงเรียนสอบไล่ได้ชั้นเดียวกันแต่ความรู้ต่างกัน คนที่สอบไล่ได้ที่ ๑ อาจจะเลื่อนชั้นคือสูงขึ้นกว่านักเรียนอื่นอีกชั้นหนึ่ง (กल्याณธโร) ก็ได้ แล้วแต่ความสามารถของเขา

พระโสดาบันผู้จะต้องเกิดอีกหลายชาติสามารถกำจัดได้แต่สังโยชน์ ๓ อย่างโดยฉะเพาะ ส่วนสังโยชน์ส่วนอื่นยังมีอยู่มากมาย

พระโสดาบันเอกพิชิและโกลังโกละ มีความสามารถทำลายสังโยชน์ส่วนอื่นๆ ให้เบาบางลงได้มาก แต่ยังไม่สามารถตัดให้ขาดได้ทีเดียว ความแน่นอนของเรื่องความขาด รู้ได้ด้วยกำลังอริยมรรคที่เรียกว่า **“มรรคสามัคคี”** ถ้ามรรคสามัคคี

ไม่ประชุม ความขาดเป็นอันไม่มี ถึงมาตรแม้ว่าจะรู้สึกว่ามี ก็ตามที ความรู้สึกนั้นเป็นเครื่องหลอกตัวเองอย่างแน่ๆ

๔. พระโสดาบันมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง

คุณลักษณะของพระโสดาบันมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า
๒. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระธรรมเจ้า
๓. มีศรัทธาความเชื่อมั่นในพระสงฆ์
๔. มีศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติประจำตัว มิให้ต่างพร้อย

คุณลักษณะพิเศษไปอีก มีอยู่ ๒ อย่างคือ

๑. มีใจประกอบด้วยจาคธรรม ยินดีในการบริจาคทุก

เมื่อ

๒. มีปัญญากล้าเป็นสัมมาทิฐิ

ในอริยธรรมาภิกขุกล่าวคุณของพระโสดาบันไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. มีศรัทธาเชื่อต่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยตนเองได้พิจารณาทราบชัดว่าเป็นความจริงอย่างนั้น เนื้อความข้อนี้หมายถึงว่าไม่ดูหมิ่นคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ความไม่ดูหมิ่นนั้นเกิดมีเพราะได้พิจารณาทราบชัดความจริง แน่นนอนแล้ว ไม่ใช่อะไรก็บาป อะไรก็บาป พุศุณิตเดียวก็ไม่ได้ เป็นต้องตกนรกฉิบหายหมด

ขอจงเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาไม่ขู่ใครให้กลัว เรื่องอะไร นิดก็บาปไปทั้งนั้น ตกนรกเป็นเปรตไปทั้งนั้น เป็นเรื่องของนัก สนับสนุนเขาต่างหาก ผู้นับถือพระพุทธศาสนาหรือไม่ก็ตาม มีสิทธิ์ที่จะพิเคราะห์หาความจริงในพระพุทธศาสนาได้ แต่ความ พิเคราะห์นั้นขอจงเป็นความพิเคราะห์อย่างจริงจัง อย่าสักว่า พิเคราะห์เล่นเป็นทำนองขี้เมา หรือเจ้าชู้ประตูดิน เจ้าชู้ไก่แจ้ แล้วจะได้เห็นความจริงของพระพุทธศาสนาว่ามีแค่ไหน พระ โสดาบันน์เป็นตัวอย่างขั้นต้นในเรื่องนี้

๒ . มีความเห็นตรงเชื่อมั่นในพระธรรมเจ้า คือ เห็นว่า ทุกสิ่งมีเหตุเป็นแดนเกิด เมื่อจะดับไปก็ต้องดับเหตุก่อน ทัสสนะ คือความเห็นของพระโสดาบันน์เป็นความเห็นที่ผ่องใส ประกอบด้วยญาณจักขุและปัญญาจักขุเป็นเครื่องวิภาค ย่อมเป็น ความเห็นที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง

๓ . มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ คือ มีความพอใจใน วิธีการปฏิบัติของสาวกพระพุทธเจ้า

๔ . มีศีลเป็นที่รัก เป็นผู้มีศีล ๕ บริสุทธี

๕. ประพท้อย่างไรจึงจะบรรลุโสดาได้

ผู้มีความประสงค์บรรลุพระนิพพาน ต้องประกอบด้วย จริยาวัตรดังต่อไปนี้ คือ

๑ . สปปุริสุปส์เสโว สมาคมกับผู้ฉลาด มีความสงบกาย วาจา ใจ เป็นคุณลักษณะ

๒. สหุทธิมมสฺสวน พังธรรม คือ หลักวิชาข้อปฏิบัติของท่าน

๓. โยนิโสมนสิการ ใช้ใจดำริตรองโดยถ่วงถ่วง

๔. ธมฺมานุธรรมมปฏิบัติ พยายามปฏิบัติตามจนสุดความสามารถ

ความคบหาสมาคมเป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าเราคบคนดีก็พลอยดี ถ้าเราคบคนชั่วก็พลอยชั่ว ถ้าไม่พลอยชั่ว ถึงเราจะดีอยู่ก็ไม่วายเป็น **“ใบคาห่อปลาร้า”** เข้าแบบภาคิตโบราณที่ท่านกล่าวไว้ว่า **“คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วอัปราชัย”** ผู้ประสงค์บรรลुพระนิพพานก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคบหาสมาคมกับผู้ที่รู้พระนิพพาน **สัปปุริสบุคคล** ในที่นี้ หมายถึง ผู้รู้พระนิพพานมีพระโสดาบันเป็นต้น

คุณธรรม ๔ ข้อที่กล่าวแล้วนี้ เป็นธรรมสำคัญมาก

ความเจริญนับแต่ปุถุชนหมุนไปสู่ความเป็นกัลยาณชน

จากกัลยาณชนสู่ความเป็นอริยะ

จากอริยะชั้นโสดาสู่สกิทาคามี

จากสกิทาคามีสู่อานาคามี

จากอนาคามีสู่อรหันต์

มิได้ด้วยความประกอบในธรรม ๔ ข้อนี้ หัวข้อที่เขียนไว้ว่า **“ประพุดิอย่างไรจึงจะบรรลุโสดาได้”** นั้น หมายความว่าความเป็นจริงเสียอีก

๖. บุคคลเช่นไร อาบบรรลุโสดาได้

บุคคลผู้อาบบรรลุโสดาได้โดยไม่ยากนั้นมียอยู่ ๒ ประเภท
คือ

๑. สัทธานุสारी มีความเชื่อมั่นด้วยความจริงใจว่า
“สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหมด
เป็นอนัตตา”

๒. ธมมานุสारी มีความเชื่อมั่นด้วยกำลังปัญญา
พิจารณาเห็นตามว่า “สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง สังขารทั้งหมด
เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา”

สัทธานุสारीบุคคล เป็นผู้แก้กลัวด้วยกำลังจิตต์

ธมมานุสारीบุคคล เป็นผู้แก้กลัวด้วยกำลังปัญญา

บุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นคนฉลาดในหลักธรรม
ด้วยกันทั้ง ๒ ประเภท มีหลักเหตุผลอ้างอิงในความเชื่อของตน
อย่างพร้อมมูล

เรื่องสัทธานุสारीและธมมานุสारीนี้ ตรงกันกับบาลีตอน
หนึ่งว่า

“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนุหติ ทฺวเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารา ทฺวขาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนุหติ ทฺวเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺนุหติ ทฺวเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา”

ความว่า

**“เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง
เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ .
เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์
เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ .
เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา
เมื่อนั้นจึงเบื่อในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ .”**

ผู้เห็นความจริงของสิ่งทั้งหมด ด้วยกำลังจิตต์อันสุขุม
มีความเชื่อมั่นตรงต่อความจริงนั้น เรียกว่า **“สัตธานุสารีบุคคล”**

ผู้เห็นความจริงของสิ่งทั้งหมดด้วยการพิจารณา
มีปัญญาตัดสินเด็ดขาด ความเห็นนั้นเป็นวิปัสสนาญาณโดยแท้
มีกระแสสว่างไสว อาจกำหนดพิจารณาในสิ่งต่างๆ ได้โดย
รวดเร็ว เมื่อกำหนดพิจารณาแล้ว ได้มีความเห็นว่า มีความจริง
เป็นอย่างนั้นถูกต้อง เรียกว่า **“ธัมมานุสารีบุคคล”**

บุคคลผู้เห็นความจริงทั้ง ๒ ประเภทนี้ อาจบรรลุโสดา
ได้โดยไม่ยากนัก แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า ใครบ้างหนอที่ได้เห็นความ
จริง จัดเข้าในบุคคล ๒ ประเภทนี้ ประเภทใดประเภทหนึ่ง

อันติมลิขิต

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าเขียนด้วยความเร่งร้อน เวลาสำหรับการเขียนของข้าพเจ้าไม่เพียงพอ รวมวันที่ได้เขียนไม่ถึง ๕๐ วัน ความมุ่งหมายเดิมมุ่งจะให้มียุทธธรรมมากกว่านี้ แต่บังเอิญเขียนไม่ทันเวลา หนังสือนี้จำเป็นต้องพิมพ์โดยเร็วเพราะเกี่ยวแก่การปฏิสังขรณ์ทางวัดพระแท่นฯ ด้วย จะรอช้าอยู่ก็ไม่ทันการ

การเขียนของข้าพเจ้าค่อนข้างจะบิ่นๆ อยู่สักหน่อย ท่านจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ข้าพเจ้าก็ไม่มีอำนาจอะไรบังคับท่านได้ ข้าพเจ้าคือใคร อยู่ที่ไหน มียศศักดิ์ภูมิรัฐสูงแค่ไหนนั้น ท่านไม่จำเป็นต้องรู้ “วาจาที่เป็นสุภาสิต ถึงแม้จะเป็นของคนเลว ทราวมสักปานใดก็จงเจียโสตสดับเถิด แต่ถ้าเป็นวาจาที่ไม่ดี ถึงแม้จะเป็นวาจาของคนสูงศักดิ์สักปานใดก็ไม่ควรฟัง”

ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านผู้หนึ่งกล่าวว่า “หนังสือเราอุตส่าห์เขียนแล้วพิมพ์ขึ้นด้วยความเหนื่อยยาก ผู้ที่เขารับเอาไป แทนที่จะดูอย่างเอาใจใส่ไตร่ตรอง กลับเอาไปเก็บไว้ในตู้ หรือมิฉะนั้นก็เป็นสมุดประลองฝีมือการเขียนของพวกเด็กๆ คิดๆ ดูแล้วไม่อยากจะพิมพ์จะเพิ่มเสียเลย” ข้าพเจ้าฟังแล้วก็จำไว้

พอมาถึงคราวตัวเองเขียนเข้าบ้าง ก็นึกถึงคำพูดของท่านผู้นั้นทันที แต่ครั้งแล้วก็นึกฟาดเคราะห์ว่า ฮี ช่างเถอะนะ คนเราชั่วๆ ดีๆ เขาก็เป็นคน เขาจะทำอะไรก็ช่างเขาเป็นไร เราอยากพิมพ์ขึ้นทำไมล่ะ ถ้าไม่อยาก ท่านคิดว่าข้าพเจ้าอยากอะไร บางท่านจะคิดว่าข้าพเจ้าอยากกำปั่น แต่เปล่า ข้าพเจ้าขอปฏิเสธรอย่างแข็งแรง ข้าพเจ้าอุตสาห์เขียนขึ้นด้วยความเหน้อยากครั้งนี้ ก็โดยประสงค์เพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิต่อพระบรมศาสดาเจ้าท่านนั่นเอง

ในที่สุด ข้าพเจ้าหวังว่าท่านผู้อ่านคงไม่แข่งด่าข้าพเจ้ามากมายนัก ถ้าจะแข่งจริงๆ จังๆ ก็โปรดคิดถึงความเหน้อยากในการเขียนของข้าพเจ้าบ้าง และโปรดดูซิว่า ข้าพเจ้าเขียนขึ้นด้วยเจตนาดีหรือร้าย

ขอท่านผู้อ่านทั้งหลายโปรดรับความนับถือจากข้าพเจ้า

ผู้เขียน **“ธัมมานิวัตติ”**

พระแท่นศิลาอาสน์ ๒๒/๓/๒๔๓๘ ๑๕ นาฬิกา

เพิ่มเติมในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

เนื้อความในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๑ แล้วนั้น บางตอนไม่แจ่มแจ้งเพียงพอ บางตอนแจ่มอยู่ แต่มีเนื้อความผิดแผกไปจากความเข้าใจของผู้ศึกษาหม่อมมาก เหตุฉะนั้นในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ จึงได้เขียนความเพิ่มเติมอีกในหน้านี้ เพื่อจะได้เข้าใจกันได้ทั่วถึง แต่ก็ได้เลือกเพิ่มเติมเฉพาะที่เห็นว่า อาจทำความเข้าใจผิดได้จริงเท่านั้น

๑. เรื่องปฏิสัมภิกา

เรื่องปฏิสัมภิกาในหนังสือนี้ มีความแตกต่างไปจากแบบแผนที่แพร่หลายกันอยู่ทั่วไปดังนี้ คือ บางตำราว่า

ธัมมปฏิสัมภิกา แตกฉานในธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกย่อๆ ว่า นวังกส์ตถุสสาสนา

อັถถปฏิสัมภิกา แตกฉานในอรรถ คือ เข้าใจความหมายของนวังกส์ตถุสสาสนา

นิรุตติปฏิสัมภิกา แตกฉานในนิรุตติ คือ ภาษา

ปฏิกาณปฏิสัมภิกา แตกฉานในปฏิกาณ คือการโต้ตอบ แต่ในบางตำราวางอັถถปฏิสัมภิกาก่อนดังนี้ คือ

อรรถปฏิสัมพันธ์   แดกฉานในผล

ธัมมปฏิสัมพันธ์   แดกฉานในเหตุ

นิรุตติปฏิสัมพันธ์   แดกฉานในการเปล่งวาจา คือ
เข้าใจพูดให้ถูกเหตุถูกผล

ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์   แดกฉานในการโต้ตอบ

แต่ในหนังสือนี้ได้วางธัมมปฏิสัมพันธ์มาก่อน ทั้งนี้มีเชื่อว่าจะ
นอกแบบนอกแผนอะไร เป็นแต่เพียงหมุ่นเพื่อความให้เด่นขึ้น
เท่านั้นเอง ขอให้พิจารณาดูปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ที่วางไว้ให้เกิด

มีผู้ศึกษาบางคนสงสัยว่า ในตำราต่างๆ กล่าวว่า
นิรุตติปฏิสัมพันธ์ แดกฉานในภาษา แต่หนังสือนี้ว่า แดกฉานทั้ง
สองเงื่อนไข คือ ทั้งเหตุและผล จะมีเป็นการนอกครูไปหรือ? ขอ
ตอบว่า เท่าที่เขียนนี้ก็เขียนในครูทั้งนั้น แต่ไม่ได้เขียนตามครู
เสมอไป พยายามเขียนเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจครูเท่านั้นเอง

คำว่า **“นิรุตติ”** นั้น แปลว่า **“วาจาที่เปล่งออก”** ซึ่ง
ถือเอาความว่า **“ภาษา”** ถ้าพูดกันในที่ทั่วไปคำว่า **“นิรุตติ”**
ก็แปลว่าภาษาทั้งนั้น เช่น ในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า
“อนุชานามิ ภิกขเว สกาย นิรุตติยา พุทธวจนํ ปริยาปุณฺดินฺติ”
ซึ่งแปลว่า **“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะด้วย
ภาษาของตน”** ดังนี้ เป็นต้น

แต่สำหรับนิรุตติในปฏิสัมพันธ์นี้ ในที่บางแห่งท่านเดิม
ศัพท์ **“สภาว”** เข้ามาอีกเป็น **สภาวนิรุตติ** เพื่อทำให้ความหมาย
หนักแน่นเข้ากว่าเก่า ดังนี้เราก็คงจะพอเข้าใจกันได้ทั่วถึงกระมัง

ว่า นิรุตติปฏิสัมพันธ์คืออะไรแน่ พึงพิจารณาว่า คำว่า แดกฉาน ทั้งสองเงื่อนไข ทั้งเหตุและผลนั้น จะตรงกับตัวสภาวะนิรุตติหรือไม่ ขอผู้ศึกษาทั้งหลายจงพิจารณาให้แน่ชัด

บางอาจารย์เข้าใจว่า นิรุตติปฏิสัมพันธ์ แดกฉานในภาษานั้นจะต้องรู้ภาษาของโลกสารพัด เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ฮินดู เบงกาลี เป็นต้น พวกเราไม่ใช่อาจารย์ก็เชื่อตามอาจารย์เขาไปตามเรื่อง

เรื่องนี้ขอถามว่า ภาษาไทยรุ่นเก่ากว่านี้สัก ๕๐—๖๐ ปี กับเดี๋ยวนี้ต่างกันอย่างไรบ้าง ก็คงมีผู้ตอบว่าแตกต่างกันมากมาย เพราะภาษาเป็นเรื่องโลกบัญญัติขึ้น ทีนี้ขอถามอีกทีเถอะว่า พระอรหันต์คนจําเป็นอย่างไรจึงต้องไปเที่ยวพิจารณาค้นคว้าภาษาที่โลกเขาพูดกันทั้งหมด กว่าจะรู้ได้หมดศัพท์ที่โลกพูดกันมีแม่หรือดูแต่ภาษาไทยภาษาเดียวก็ยังคงตามไม่ค่อยจะทันเสียเลย ขอจงอย่าเข้าใจให้วิเศษมากนักเลย ทุกสิ่งต้องมีเหตุผลซิ อะไรรออยู่ ๆ ก็เกิดรู้ใหญ่มากมายท่วมข้นมาเอาดี ๆ ยังงั้น

การรู้ภาษาต่างๆ นั้น พระอรหันต์รู้ได้ แต่ไม่ใช่เที่ยวรู้ไปหมดทุกภาษา การรู้นั้น รู้ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติ การรู้ระลึกชาติหนหลังได้ คือ ถ้าในชาติก่อนๆ เคยเกิดเป็นชนชาติอังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ครั้นมาในชาตินี้กลับระลึกขึ้นมาได้ว่า เราเคยเกิดในหมู่ชนชาตินั้นๆ ภาษาของชาตินั้นๆ ที่ตนเคยพูดมาก่อนก็เป็นอันระลึกได้ด้วย พระอรหันต์ท่านรู้ภาษาต่างๆ ก็ด้วยอย่างนี้เอง แต่รู้อย่างนี้ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์ดอกหนา อย่าเข้าใจผิดไป คือ การรู้ชาติ

หนหลังเป็นเรื่องความระลึก เรียกว่า **“อนุสสติญาณ”** การรู้อย่างปฏิสัมภทาเป็นเรื่องของปัญญาญาณโดยตรง ฟังเข้าใจให้แน่ชัดดังนี้ เทอญ

๒. เรื่องสังโยชน์

เนื้อความตอนหนึ่งว่า

“ถ้าโอรัมภาคียสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็เป็นเหตุจุดให้ไปเกิดในกำเนิดต่ำ เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น

ถ้าอุทัมภาคียสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็เป็นเหตุชักให้ไปเกิดในกำเนิดสูง เช่น เป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นต้น”

ตอนนี้ฟังเข้าใจอย่างนี้ คือ ที่ว่าโอรัมภาคียสังโยชน์มีกำลังกล้า ก็หมายความว่า สังโยชน์มีเต็มบริบูรณ์ทั้ง ๑๐ นั้นเอง และกำลังของโอรัมภาคียสังโยชน์มีมาก จึงให้ไปเกิดในกำเนิดต่ำเป็นธรรมดา

ส่วนที่ว่าอุทัมภาคียสังโยชน์มีกำลังกล้านั้น หมายณะเพาะสังโยชน์ ๕ เบื้องต่ำขาดไปบ้างแล้ว หรือขาดไปหมดทีเดียว จึงเป็นเหตุให้ไปเกิดในกำเนิดสูงเป็นธรรมดา

๓. คำว่า “ชามุโร”

ในตอนสมาธิขั้นธ มีความตอนหนึ่งว่า **“ผู้เจริญสมาสมาธิ ก็คือชามุโรแห่งพระพุทธเจ้า”** คำว่า ชามุโร นั้น

เป็นภาษาญี่ปุ่น แปลว่า ผู้กล้าหาญหรือนักรบ ความหมายของ
ข้าพเจ้าที่เขียนขึ้น หมายถึง ศัพท์บาลีที่ว่า “สงฺคามสีสโยโธ”
ซึ่งแปลเป็นความไทยว่า “นักรบเอกในสงคราม” แต่คำว่า
สงคราม ไม่ได้หมายเอาการฆ่าฟันกันอะไรดอก หมายเอาการ
ต่อสู้กับกิเลสของตน เพื่อความชนะตนเท่านั้นเอง

ในที่สุดนี้ ขอท่านผู้อ่านทั้งหลายโปรดรับความนับถือ
จากข้าพเจ้า

ผู้เขียน “ธัมมานุวัตต์”

ป่าช้าบ้านบางพระ ๑๘/๕/๒๕๓๕ ๑๐ นาฬิกา

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

ศุภสัณจิต์

ชั้นมานุษยคดีและศาสนวิทยา

คำนำ

ศาสนวิถี เป็นเรื่องแสดงวิถีแห่งศาสนาโดยความย่อ มีความหวังเพื่อความสดชื่นเบิกบานแก่ผู้มีหัวใจอันร้าวรานชื่นชม ถึงแม้เปล่งเสียงว่า “ศาสนา ศาสนา” แล้ว ใจของผู้อ่อนระโหยยังท้อแท้อยู่ ข้าพเจ้าก็ยังพยายามต่อไปอีก พยายามขอร้องโดยอ่อนหวานว่า “ขอท่านได้โปรดอ่านหนังสือเล่มกระจิดหรืคืนต่อไปนี้ ด้วยความพินิจอย่างแท้จริง ถ้าท่านขุคบ่อไม่ลืกลักหน้อย ท่านจะได้คัมภีร์ที่ใสสะอาดหรือ? อากาศแม้ว่างเปล่า นกก็ยังบินไปได้ด้วยกำลังปีก”

ขอได้รับความนับถือ
จาก “ข้าพเจ้า”

ศาสนา

มนุษย์มีจำนวนมากมายที่อาศัยอยู่บนพื้นโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ นับว่าเป็นสัตว์จำพวกหนึ่งที่มีเจตียิ่งกว่าสัตว์ทั้งหมด คือ สามารถอบรมให้มีความรู้ดียิ่งกว่าเดิม จนถึงกับในที่สุดมีกำลังจิตต์อยู่เหนืออำนาจแห่งทุกๆ สิ่งในโลก

ชีวิตของสัตว์ทุกชนิดมีความเกี่ยวพันกันโดยคุณภาพแห่งจิตต์ จิตต์แห่งสัตว์ทั้งหมดย่อมสามารถส่งเชื้อแห่งความเดือดร้อนและความเยือกเย็นไปสู่กันและกันได้โดยกำลังแห่ง **“กระแสร์จิตต์”** อันเป็นไปตามกฎธรรมดา

มนุษย์มีโชคดีในฐานะเป็นสัตว์ผู้นำ สัตว์ผู้เดินหน้าสัตว์ทั้งหมดในโลก ก็เพราะมนุษย์มีกำลังจิตต์ใหญ่หลวงยิ่งกว่าสัตว์เหล่าอื่น มนุษย์สามารถเชิดชูความสงบสุข สามารถก่อความเดือดร้อนอันใหญ่ยิ่งด้วยกำลังจิตต์ของตน ถ้ามนุษย์อบรมจิตต์เพื่อความสงบสุข สัตว์เหล่าอื่นก็พลอยเยือกเย็นไปด้วยกระแสร์ไมตรีจิตต์ของมนุษย์ ถ้ามนุษย์ปรนปรุ้งจิตต์แส่หาความเดือดร้อน สัตว์เหล่าอื่นก็พลอยแตกตื่นร้อนรนไปด้วยกระแสร์จิตต์อันร้อนรนของมนุษย์

เมื่อเรารู้แล้วว่าชีวิตแห่งมนุษย์และสัตว์มีความ
เกี่ยวเนื่องกันด้วยกระแสจิตต์เช่นนี้ จึงมีข้อที่จะต้องกล่าวต่อไป
ว่า ธรรมชาติแห่งจิตต์ของสัตว์ทั้งหมดมีความเป็นไปอย่างไร?
และโลกทั้งหมดคงอยู่ได้เพราะอะไร?

การกล่าวถึงเรื่องจิตต์ย่อมนเป็นของยากที่จะทำความเข้าใจกันได้ จิตต์มีชั้นเชิงมากมาย จึงจำเป็นที่หนังสือเล่มเล็กนี้
จะนำมากล่าวให้พิศดารไม่ได้ จะกล่าวย่อๆ แต่เพียงจิตต์ธรรมชาติ
ที่มีประจำอยู่ในร่างของสัตว์ทั้งหมดเท่านั้นว่า **“ธรรมชาติของ
จิตต์”** เช่นนั้น มักเป็นเช่นไร

ความเกิดแห่งสัตว์เป็นองค์พะยานอย่างหยาบๆ ให้รู้ว่า
จิตต์อันมีอยู่ในร่างของสัตว์นั้นๆ อยู่ภายใต้อำนาจแห่งอารมณ์
คือ ถ้าจิตต์มีอำนาจเหนืออารมณ์โดยไม่หลงอารมณ์ ไม่
หมุนเวียนไปตามความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ จิตต์ก็ไม่เกิด
ไม่จำเป็นต้องสิงสถิตอยู่ในสิ่งใดๆ ทั้งหมด แต่ถ้าจิตต์ยังไม่มี
อำนาจเพียงพอ ก็จำเป็นต้องอยู่เองที่จิตต์ต้องอยู่ในบังคับบัญชา
หรือความกดขี่แห่งอารมณ์ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“อยู่ใต้
อำนาจของกิเลส”**

อารมณ์ไม่ใช่กิเลส จิตต์ก็ไม่ใช่กิเลส แต่ถ้าจิตต์ไม่มีกำลัง
ความรู้้อารมณ์กลับเป็นกิเลสไปเสียเอง ถ้าจิตต์มีกำลัง
เพียงพอแล้ว ก็ไม่มีอะไรเลยที่จะเป็นกิเลสของจิตต์นั้น กิเลส
เกิดขึ้นด้วยการดองของจิตต์กับอารมณ์ กิเลสไม่ใช่ของเกิดขึ้น

ต่างหากจากจิตต์กับอารมณ์เลย **กิเลสก็คือความมัวหมองแห่งจิตต์นั่นเอง**

เมื่อเราทราบว่ จิตต์ของสัตว์ทั้งหมดในเบื้องต้นย่อมตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเช่นนี้แล้ว เราก็ทราบได้ทันทีว่า ธรรมดาของจิตต์อันประจำอยู่ในร่างเช่นนั้น มักเวียนไปหาความไม่สงบ มักเวียนไปสู่ความคิดอันต่ำช้าเสมอ ด้วยอำนาจของกิเลสนั่นเอง ปรนปรุ่ง

จิตต์ที่มีอำนาจโดยอบรมตามหลักความเจริญทางจิตต์ย่อมสร้างแต่ความสงบโดยส่วนเดียว จิตต์ที่อ่อนแอย่อมสร้างสิ่งที่ตรงกันข้าม คือความไม่สงบ จิตต์ที่มีอำนาจได้ด้วยการอบรม ถ้าไม่อบรม จะรอให้มีกำลังขึ้นเองนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การอบรมจิตต์เป็นการสร้างความสงบสุขให้แก่โลกทั้งหมดโดยไม่มีขีดชั้น การอบรมจิตต์เป็นของประเสริฐ มีผลปรากฏแผ่ไปทั่วโลก

เมื่อเราทราบข้อความข้างต้นนี้แล้ว ก็ไม่เป็นการยากที่จะตอบปัญหาที่ว่า โลกทั้งหมดคงอยู่ได้เพราะอะไร? คือ เราตอบได้ทันทีว่า **“โลกทั้งหมดคงอยู่ได้เพราะการอบรมจิตต์ตามหลักแห่งความเจริญ ตามหลักแห่งความสงบ”**

การอบรมจิตต์เพื่อความสงบสุขนั้น รวมเรียกโดยข้อใหญ่ว่า **“ศาสนา”** คำว่า ศาสนา แปลว่า **“คำสอน”** แต่เมื่อว่าด้วยความหมาย ศาสนา ก็คือ การอบรมจิตต์ให้มีความเมตตา อารี มุ่งต่อความสงบนั่นเอง

ศาสนาในโลกนี้มีหลายศาสนา มีมากขึ้นตามจำนวนของหัวหน้าผู้ฝึกสอนอบรม เหตุฉะนั้นวิธีการอบรมจิตต์จึงมีหลายอย่าง ตามความรู้ความเห็นของผู้อบรมเหล่านั้น เมื่อศาสนามีมากมายเช่นนี้ จึงจำเป็นที่ผู้นับถือศาสนาจะต้องวิเคราะห์เสียก่อนว่า ศาสนาไหนเป็นศาสนาที่แท้จริง ควรได้รับนามว่า **“ศาสนา”**

ศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตต์ใจของมนุษย์ มนุษย์แสวงหาศาสนาเพราะต้องการความป้องกัน ความช่วยเหลือจากศาสนา ศาสนาที่มนุษย์ค้นพบ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ผู้ที่ศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก

๒. หลักวิชาที่อ้างเหตุผลตามความเป็นจริง

ความหมายของการนับถือศาสนา ในข้อแรกหมายถึง การนับถือ การขอพึ่งอาณูภาพของผู้อื่น ของสิ่งอื่นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก เช่น การนับถือผีและเทวรูป เป็นต้น การนับถือศาสนาชนิดที่หนึ่งนี้ แสดงถึงความปราศจากเหตุผลแห่งจิตต์ของผู้นับถือ เพราะการนับถือเช่นนั้นไม่มีความเชื่อตนเสียเลยก็ว่าได้ ความสำเร็จผลที่ต้องการของตนมอบให้พระเจ้าเป็นผู้สร้างแล้วประทานให้ ตนเองมีแต่การอ้อนวอนร้องขออย่างทารกที่ต้องการขนมหวานฉะนั้น

ความหมายของการนับถือศาสนาในข้อ ๒ หมายความว่า การปฏิบัติตนตามหลักวิชา ประพฤติตนตามหลักสุจริตธรรม ไม่จำเป็นต้องอ้อนวอนร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ในสากลโลก

การนับถือชนิดที่ ๒ นี้ บ่งให้ทราบถึงความดีงามแห่งจิตต์ของผู้นับถือ บ่งให้ทราบถึงปัญญาการศึกษาของผู้นั้นว่าตกอยู่ในขีดขั้นของผู้เจริญ

ศาสนามี ๒ อย่าง การนับถือก็มี ๒ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ศาสนาที่ควรแก่นามว่าศาสนา การนับถือศาสนาอย่างถูกต้องก็คงมีอยู่อย่างเดียวนั่น คือ อย่างที่ ๒ ส่วนอย่างที่ ๑ นั้น ถึงจะอยู่ในงบประมาณแห่งศาสนา ก็ไม่อำนวยผลดีในส่วนความเจริญทางจิตต์ โดยจิตต์ของผู้นับถือศาสนาตามวิธีที่ ๑ นั้น มักจะเป็น ๒ อย่าง คือ

๑ .อ่อนแอจนน่าเกลียด

๒ .แข็งกระด้างจนน่ากลัว

ไม่มีความเจริญอันแท้จริงในถิ่นของผู้นับถือศาสนาโดยวิธีนี้ เพราะวิธีนี้เป็นวิธีของผู้ไม่ศึกษา วิธีของผู้เกลียดเหตุผล เขาไม่ต้องการคำชี้แจง ไม่ต้องการความคิดหาหลักฐาน

ศาสนาทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นที่พึงของจิตต์ตามหลักความจริง หลักของจิตต์อยู่ที่ความเชื่อถือ ผู้เชื่อถือย่อมมีความมั่นใจเป็นสมบัติประจำตน ซึ่งความมั่นใจนี้แบ่งออกเป็น ๒ ตามความเชื่อถือ คือ

๑ .มั่นใจว่าสิ่งที่ตนนับถือเชื่อถือ นั้น จะประสิทธิผลที่ตนปรารถนาให้จริง

๒ .มั่นใจว่าตนได้พิจารณาค้นหาเหตุผลดีแล้ว ความจริงควรทำอย่างนี้จึงจะมีความสุขสมความปรารถนา

ความมั่นใจในข้อ ๑ ไม่จำเป็นต้องอาศัยเหตุผลภายนอก ความมั่นใจชนิดนี้เป็นของสืบมาจากเหตุผลทางจิตต์โดยตรง แสดงอาการออกมาให้ผู้นั้นมีความมั่นใจอย่างนั้น ความเชื่อถือของผู้นั้นโอนไปอย่างมีความรู้สึกมีนัย ไม่แจ่มใส ความรู้สึกมีนัย แน่นๆ ไม่ปลอดโปร่งนั่นเอง ปิดทางแห่งเหตุผลเสียหมด โดยมากความเชื่อถือชนิดนี้มักเนื่องมาจากประเพณีเดิมของปู่ย่า ตายาย ครั้นมาถึงสมัยของบุตรหลานก็ยังคงถือกันต่อๆ เรื่อยไป โดยไม่ต้องมีเหตุผลใดๆ เลย แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม ความมั่นใจนี้ก็ยังเป็นที่พึ่งทางจิตต์ของเขาได้ พอเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแห่งจิตต์ตามประสาหาก

ความมั่นใจในข้อ ๒ ต้องมีเหตุผลประกอบทั้งภายในและภายนอก เป็นความมั่นใจของผู้มีปัญหา ผู้นี้เป็นผู้ดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งความเจริญ เป็นผู้นับถือศาสนาถูกต้อง

ต่อไปนี้เราจะไม่กล่าวถึงศาสนาประเภทที่ ๑ ฉะนั้นเมื่อว่าศาสนา ก็ขอจงเข้าใจว่าเป็นศาสนาอย่างแท้จริง เป็นศาสนาที่สมนาม เป็นศาสนาที่นักศึกษาผู้มีปัญหาเทิดไว้ ณ เบื้องสูง พวกเรามีชีวิตอยู่ด้วยความสดชื่นก็เพราะศาสนาที่ดีเลิศนั่นเอง

ศาสนา เมื่อว่าโดยหลักความประพฤติ คงได้ความเพียงว่า **“ละความชั่ว ประพฤติความดี”** เท่านั้น การละความชั่วแล้ว ประพฤติดีนั้นแหละคือหลักอบรมจิตต์โดยตรง แต่เรื่องของการนับถือศาสนาเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล คือ ใครนับถือลัทธิไหน

ก็มักจะยกย่องลัทธินั้น ตีเตียบลัทธิอื่น มักจะขาดความพิจารณาหาความจริง ทั้งนี้เพราะผู้นับถือศาสนาเหล่านั้นไม่ได้คิดไปถึงว่า ศาสนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตอย่างไร มักมองเห็นแต่เปลือกคือ ลัทธิพิธีกรรมดำนั่นเองเป็นศาสนา

คนบางคนปฏิบัติว่า ตนเป็นคนไม่นับถือศาสนาใดๆ ทั้งหมด ซึ่งถ้าคิดอย่างแคบๆ สำหรับผู้ไม่ประกอบตนตามลัทธิพิธีแห่งศาสนาใดๆ เรียกว่าผู้นับถือศาสนาใดๆ ก็พอฟังได้ แต่ถ้าคิดให้กว้างๆ ว่า คำสอนของนักปราชญ์ย่อมแผ่ไปทั่วโลก คนจะประพฤติดีได้ก็เพราะการได้อบรมตนเองด้วยการศึกษาตามคำสอนของปราชญ์ การอบรมตนให้เป็นคนดีนั้นต่างหากเป็นเครื่องหมายของผู้นับถือศาสนา กิจพิธีต่างๆ จะเป็นเครื่องหมายได้อย่างไร ศาสนาไม่ต้องการอุปาทาน แต่ท่านก็ไม่ควรปฏิเสธศาสนา

เมื่อคำว่า **ศาสนา** หมายความว่า **“อบรมตนให้บริบูรณ์ด้วยความดี”** เช่นนี้ คงไม่มีใครปฏิเสธมิใช่หรือว่าตนไม่นับถือศาสนาใดๆ แต่ก็เป็นความจริงที่ในโลกนี้ไม่ใช่มีแต่คนรักดีเท่านั้น แม้คนรักชั่วก็มีอยู่ด้วย ถึงกระนั้นก็ยังจะกล่าวว่า ผู้รักชั่วเหล่านั้นไม่นับถือศาสนาใดๆ มิได้ คงจะมีแห่งหนึ่งแห่งศาสนาที่ฝังอยู่ในตัวของเขา

ความดีอำนวยผลให้เป็นความสุข ความชั่วอำนวยผลให้เป็นความทุกข์ แต่ทำไม? ทั้งๆ ที่ชอบสุขเกลียดทุกข์ คนในโลกนี้ ก็กระทำความชั่วที่เป็นทางทุกข์เสียมากต่อมาก

อย่าว่าถึงจำนวนคนโดยมากเลย ว่าแต่ในชีวิตของคนคนหนึ่ง บางคนมีการทำชั่วมากกว่าทำดีก็มี การที่เขาทำชั่วนั้น ไม่ใช่เขาชอบทุกข์ เขาก็ชอบสุขนั่นเอง แต่เขาเข้าใจผิดไป เข้าใจว่าการทำเช่นนั้นจะผลิตดอกออกผลเป็นความสุข

การเข้าใจผิดนั้นเกิดจากการไม่ศึกษา ซึ่งการศึกษานั้นเป็นทางเดียวที่เพาะความเข้าใจถูกต้องให้มีขึ้น การศึกษาก็คือการอบรมตนให้รู้จักทางดีและทางชั่ว การศึกษาโอบอุ้มเอาความหมายของศาสนาไว้สิ้น ผู้จะบรรลุดีความดีความสุข ก็ด้วยการศึกษา

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายล้วนแต่ปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าจะมีปัญหาว่าคนเราจำเป็นอย่างไรรจึงต้องนับถือศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่าศาสนานั้นเอง อำนวยความสงบสุขให้แก่โลกทั้งหมด ความสงบสุขที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายปรารถนา ย่อมผลิตผลมาจากการนับถือศาสนาอันแท้จริง

มนุษย์นั้นเป็นผู้นำ สัตว์อื่นๆ ในโลกเป็นผู้พลอยตาม พลอยสุข พลอยทุกข์ มนุษย์เป็นผู้ป้องกัน สัตว์อื่นๆ เป็นผู้อาศัยร่มเงา อาศัยอนุภาพแห่งมนุษย์ ขอพวกเราทั้งหลาย ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ จงได้มองดูความหวังพึ่งพิงของสัตว์นานาชนิดด้วยเถิด

การนับถือศาสนา ย่อมเป็นของจำเป็นยิ่งสำหรับชาวโลกทั้งหมด แต่ผู้หวังความสงบสุขเป็นอาหารประจำชีพ

พระพุทธศาสนา

ส่วนรวมแห่งศาสนาได้กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาโดยฉะเพาะ ด้วยว่าประเทศสยามของเราเป็นประเทศที่อบรมคุณงามความดีด้วยพระพุทธศาสนา จึงเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่พวกเราจะต้องทำความเข้าใจในพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง

พระพุทธศาสนา แปลว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็คือผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ก็ถูกต้องแล้ว แต่การนับถือของผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ

- ๑ นับถือผู้รู้ ผู้สอน ชื่อนับถือพระพุทธ
- ๒ นับถือคำสอนของผู้รู้ ชื่อนับถือพระธรรม
- ๓ นับถือผู้รู้ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธ ชื่อนับถือพระสงฆ์

หลักสำคัญทั้ง ๓ ประการนี้ จัดว่าเป็นชีวิตของผู้นับถือพระพุทธศาสนาจนถึงกับเรียกหลักสำคัญทั้ง ๓ นี้ว่า **"ไตรรัตน์"** ซึ่งแปลว่า แก้ว ๓ ประการ

คำที่ว่าแก่นั้น มิได้หมายความว่า เป็นแก้วเป็นเพชร แต่หมายความว่า เป็นหลักสำคัญที่สุดของพุทธศาสนิก เปรียบเหมือนแก้วเป็นหลักที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนต้องรู้

พระพุทธศาสนายกความจริงเป็นธรรมอันสูงสุด ความจริงอันสูงสุดนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ **อริยสัจ**

๑ . ทุกข์ กล่าวถึงความเป็นไปธรรมดาแห่งชีวิต และกล่าวถึงความรู้สึกเป็นทุกข์แห่งจิตต์ในชีวิตนั้น

๒ . สมุทัย กล่าวถึงมูลเหตุแห่งชีวิต และความรู้สึกเป็นทุกข์แห่งจิตต์

๓ . นิโรธ กล่าวถึงความดับเชื้อทุกข์ทางจิตต์

๔ . มรรค กล่าวถึงวิธีดับเชื้อทุกข์ทางจิตต์

ผู้รู้ความจริงทั้ง ๔ ประการนี้ เรียกว่า **“พุทธ”** แปลว่า **ผู้รู้**

ผู้รู้ความจริงนี้แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑ . ผู้มีปัญญา สามารถค้นคว้าพิจารณาทราบโดยลำพังตนเอง ไม่มีผู้ใดเป็นครูสอน และมีความสามารถแนะนำผู้อื่นให้รู้ตามได้ เรียกว่า **“สัมมาสัมพุทธ”** แปลความว่า **“ผู้รู้ดีด้วยตนเอง”**

๒ . ผู้มีปัญญา สามารถค้นคว้าพิจารณาทราบโดยลำพังตนเอง ไม่มีผู้ใดเป็นครูสอน แต่ขาดความสามารถในการแนะนำ

ผู้อื่น เรียกว่า **“ปัจเจกพุทธ”** แปลความว่า **“ผู้รู้เฉพาะคนเดียว”**

๓ . ผู้ฟังคำแนะนำของพระสัมมาสัมพุทธ แล้วสามารถทราบความจริงทั้ง ๔ ประการได้ และสามารถเปลื้องจิตต์จากเชื่อทุกขได้หมดสิ้น เรียกว่า **“อนุพุทธ”** แปลความว่า **“ผู้รู้ตาม”**

๔ . ผู้ฟังคำแนะนำของพระสัมมาสัมพุทธ แล้วสามารถรู้ความจริงทั้ง ๔ ได้ แต่ยังไม่สามารถเปลื้องจิตต์จากเชื่อทุกขได้หมดสิ้น เรียกว่า **“สุตพุทธ”** แปลว่า **“ผู้รู้วิชาดับเชื่อทุกข”**

พุทธทั้ง ๔ ประเภทนี้ รวมเรียกว่า **“พุทธรัตน”** แปลว่า **“แก้วคือผู้รู้”** เป็นตัวอย่างของผู้นับถือพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาสอนให้เปลื้องจิตต์จากเชื่อทุกข ด้วยการเรียนรู้ความจริง ๔ อย่าง และมีตัวอย่างของผู้เรียนรู้ความจริง สามารถเปลื้องจิตต์จากเชื่อทุกขได้จริง ดังที่กล่าวแล้ว

ความหมายของคำว่า **“พุทธ”** นั้น มีอยู่ ๔ ประการ ดังที่กล่าว แต่ความหมายของผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่เปล่งวาจาอยู่เสมอว่า **“พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า”** นั้น หมายถึงแต่เพียงพระสัมมาสัมพุทธ ซึ่ง เป็นจอมแห่งพุทธทั้งหลายเท่านั้น

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธ เรียกว่า **“พระธรรม”** คำสั่งสอนนั้น ว่าโดยจุดประสงค์ของผู้สอน แบ่งออกเป็น ๓ ข้อ คือ

๑ . สอนไม่ให้ทำชั่ว

๒ . สอนให้ทำดี

๓ . สอนให้อบรมจิตต์ของตนให้แจ่มใส

ทั้ง ๓ ข้อ นี้ เป็นจุดประสงค์ในส่วนเหตุ เมื่อผู้นับถือศาสนาบำรุงเหตุทั้ง ๓ เต็มที่แล้ว ก็ได้รับผล คือการเปลื้องจิตต์จากเพลิงทุกข์เสียได้ ผู้หวังบรรลุผลตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ต้องศึกษาเป็นขั้นๆ ไป คือ

๑ . **ปริยัติ** ต้องเรียนให้รู้จักเสียก่อนว่า พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติอย่างไรบ้าง

๒ . **ปฏิบัติ** เมื่อรู้แล้วต้องเรียนปฏิบัติตามแนวที่พระพุทธเจ้าสอน

๓ . **ปฏิเวธ** เป็นนักเรียนปฏิบัติ ก้าวหน้าเพียงไรก็บรรลุผลที่พระพุทธเจ้าสอนเพียงนั้น ถ้าเรียนจบชั้นแล้วก็สามารถเปลื้องจิตต์จากเชื้อทุกข์ได้หมดสิ้น

การศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อว่าโดยหลักใหญ่ มีอยู่ ๕ หลัก คือ

๑ . **ศีล** ต้องศึกษาวิธีทำตนให้เป็นคนสงบระงับความพลุ่งพล่านชั่วร้าย ที่ปรากฏทางกายและทางวาจาได้

๒ . **สมาธิ** ต้องศึกษาวิธีอบรมจิตต์ให้แจ่มใสปลอดโปร่งสามารถคิดค้นหาความจริงได้โดยสะดวก

๓ . **ปัญญา** ต้องศึกษาถึงลักษณะแห่งความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักแห่งความจริงว่าเป็นเช่นไร

๔ . วิมุตติ ต้องศึกษาถึงลักษณะแห่งจิตต์ที่พ้นจากเพลิงทุกข์ว่ามีลักษณะอย่างไร

๕ . วิมุตติญาณทัสสนะ ต้องศึกษาถึงความรู้จักตนว่ารู้อย่างไรจึงเป็นความรู้ที่แน่ชัด

คำว่า "ธรรม" นั้น แปลโดยความว่า "คุณความดีที่ทรงบุคคลไว้ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจฝ่ายต่ำ คือ ความชั่ว" ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่ศึกษาหลักธรรม ๕ อย่างนี้ สำเร็จตามขั้นที่วางไว้ คือ ตั้งแต่ปริยัติจนถึงปฏิบัติ ย่อมมีคุณธรรม ๕ อย่างนี้เต็มบริบูรณ์ในตน คือ

๑ . ศีล มีความสงบ ระวังโทษทางกายและวาจาได้

๒ . สมาธิ มีจิตต์แจ่มใสปลอดโปร่ง

๓ . ปัญญา มีความเข้าใจในหลักความจริงทั้ง ๔ แน่ชัด

๔ . วิมุตติ มีจิตต์พ้นจากเชื้อเพลิงทุกข์

๕ . วิมุตติญาณทัสสนะ มีความรู้จักตนตามความจริงอย่างแน่ชัด

ผู้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพะเป็นนักบวชซึ่งเรียกว่าสงฆ์นั้น มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑ . อริยสงฆ์ หมายถึงเอนักศึกษาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในชั้นปฏิเวธ มีอยู่ ๔ พวก คือ

๑ ๑ พระโสดาบันน์

๑ ๒ พระสกิทาคามี

๑ ๓ พระอนาคามี

๑ ๔ พระอรหันต์

๒ . สมมุติสงฆ์ หมายถึงเอากิษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป
ผู้อุปสมบทด้วยฉัตติจตุตถกรรม และยังไม่มีความรู้ถึงขีดขั้นของ
อริยสงฆ์

๓ . โคตรภูสงฆ์ หมายถึงผู้ปฏิญาณตนว่า **“เราเป็น
ภิกษุ”** แต่มีความประพฤติไม่สมแก่คำปฏิญาณ

พระสงฆ์เมื่อกล่าวโดยประเภท ย่อมมีอยู่ ๓ ประเภท
ดังกล่าวแล้ว แต่ความหมายของผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่เปล่ง
วาจาว่า **“สังฆรัตนะ”** นั้น หมายถึงแต่พระอริยสงฆ์เท่านั้น

พระสงฆ์หมายเอานักบวชผู้ปฏิบัติตามรอยของพระ—
พุทธเจ้า พระสงฆ์มีชีวิตเป็นนักศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์จึงเป็นผู้
แนะนำวิธีปฏิบัติตามแนวของพระพุทธเจ้าแก่ผู้ครองเรือน

พระสงฆ์เป็นครุรองของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์จึงเป็นที่นับ
ถือของพุทธศาสนิกชน แต่ครุรองไม่ดีทุกคนไป เหตุฉะนั้น
พระสงฆ์จึงถูกแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังกล่าวแล้ว

การถึงพระรัตนตรัย

พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของสำคัญอย่างไรได้กล่าวมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึง **“การถึงพระรัตนตรัย”** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวพันระหว่างพระรัตนตรัยกับผู้นับถือพระรัตนตรัยนั่นเอง

พุทธศาสนิกถือถือว่า พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นที่ระลึกอย่างสูง เรียกการยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตนได้ว่า **“การถึงพระรัตนตรัย”** การถึงพระรัตนตรัยนี้แหละ เป็นสิ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง ถ้ามีฉะนั้นนี้อาจจะมีผู้เข้าใจผิดลงโทษพระรัตนตรัยได้ คือ ผู้ที่ถึงพระรัตนตรัยแล้วย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งทุกข์ บางคนสำคัญว่าตนถึงพระรัตนตรัยแล้ว แต่ยังประกอบทุกข์ การประกอบชะนิตนั้นยังผลชั่วให้เกิดขึ้นตามกฎธรรมดา ครั้นได้รับผลร้าย เสวยผลเป็นทุกข์จากการกระทำของตนแล้วก็ดูพระรัตนตรัยว่าไม่ให้ความสุขจริง ทั้งนี้เพราะผู้นับถือพระพุทธานุศาสนูปปฏิญาณว่าตนถึงพระรัตนตรัยก็ด้วยปรารถนาสุข ไม่นึกเลยว่าจะมาทุกข์ใหญ่อย่างนี้ แต่อันนี้เป็นความเข้าใจผิด

คำว่า **“ถึงพระรัตนตรัย”** นั้น หมายความว่าถึงการนำตนให้เข้าอยู่ในจำนวนสมาชิกภาพของพระรัตนตรัย ก่อนที่จะกล่าวถึงการถึงพระรัตนตรัย ต้องกล่าวถึงแง่เคล็ดของพระรัตนตรัยที่เกี่ยวข้องแก่การถึงให้รู้ไว้เสียก่อน

พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้พระธรรม พระสงฆ์เป็นผู้ทรงธรรมที่พระพุทธเจ้ารู้ พระธรรมนั้นมาจากไหน? พระธรรมเป็นหลักความจริงอันคงที่ที่อยู่ การกระทำชนิดใดให้ผลเป็นสุขก็ให้อยู่อย่างนั้น สุดแต่ผู้ใดกระทำ พระพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์เอกที่ค้นพบความจริงของเหตุผล สุข ทุกข์ เหล่านี้ ได้แจ่มแจ้ง การรู้นั้น เรียกว่า **รู้ธรรม** ครั้นพระพุทธเจ้ารู้แล้วก็แนะนำให้ผู้อื่นรู้จักต่อไป ผู้ที่ทรงธรรมของพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่า พระสงฆ์ รวมความว่า พระพุทธและพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรม ถ้าพระพุทธและพระสงฆ์ไม่รู้ธรรม พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ก็คือคนธรรมดาคนหนึ่งนั่นเอง

พระธรรมเป็นหลักเอกที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เคารพอย่างสูง พระพุทธและพระสงฆ์ท่านเป็นผู้ปฏิบัติตามธรรม ยกธรรมขึ้นเป็นใหญ่ ทำอะไรไม่ให้ผิดธรรม แต่พระพุทธเป็นผู้รู้ก่อน พระสงฆ์รู้ทีหลัง รู้ตามพระพุทธ แต่อย่างไรก็ตาม เราได้ความว่า พระพุทธและพระสงฆ์เป็นผู้ถึงธรรมด้วยความรู้ธรรม เมื่อรู้แล้วปฏิบัติเป็นธรรม จึงชื่อว่า **“ผู้ถึงธรรม”**

เมื่อเรารู้ความเป็นไปของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เช่นนี้แล้ว เราจึงมีปัญหาคือจะต้องถามเราเองว่า **“ทำอย่างไร เราจึงจะนำตนเข้าไปอยู่ในจำนวนสมาชิกของพระพุทธและพระสงฆ์ได้”**

คำตอบก็คงมีแต่เพียงว่า **“พระพุทฺธและพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรม เป็นผู้ปฏิบัติธรรม แล้วเป็นผู้ถึงธรรม ถ้าเราต้องการความสุข อย่างพระพุทฺธและพระสงฆ์ ต้องการเข้าอยู่ในหมู่ของท่าน เราก็ ต้องศึกษาให้รู้ธรรม แล้วปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติแล้ว ให้ถึง ธรรมอย่างพระพุทฺธและพระสงฆ์ท่านถึง ทีนี้จะไปไหนเสีย พระพุทฺธก็ถึงธรรม พระสงฆ์ก็ถึงธรรม ตัวเราก็ถึงธรรม เมื่อเรา ถึงธรรมแล้ว ก็ได้เป็นผู้ถึงพระพุทฺธและพระสงฆ์ด้วยการถึงอัน เดียวกันนั่นเอง”**

พระพุทฺธและพระสงฆ์นั้นถึงธรรม คำว่าธรรมนั้นคือ อะไร? คำว่าธรรมก็มีใช้อื่น ได้แก่ศีลเป็นต้น วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นที่สุดนั่นเอง แต่เมื่อว่าโดย **ธรรมเอก** หรือ **แก่นธรรม** พระพุทฺธและพระสงฆ์ท่านถึงวิชา ท่านเป็นผู้มีความรู้ **“ไม่หลง โลก”**

ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว การถึงพระรัตนตรัยโดยอย่าง สูง จึงได้ความว่า

- ๑ • เราถึงพระพุทฺธได้ด้วยการรู้ความจริง ๔ อย่าง
- ๒ • เราถึงพระธรรมได้ด้วยการอบรมความดีให้มั่งในตน
- ๓ • เราถึงพระสงฆ์ได้ด้วยการปฏิบัติ

การรู้ความจริงและอบรมความดีนั้น ไม่น่ามีข้อสงสัย เพราะได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นแล้ว แต่การถึงพระสงฆ์ด้วยการ ปฏิบัตินั้นแหละ ยังมีที่น่าสงสัยอยู่บ้าง คือสงสัยว่าปฏิบัติอย่างไร จึงจะถึงพระสงฆ์ได้ ข้อนี้ตอบได้โดยง่าย คือตอบว่าปฏิบัติให้ ปรากฏอย่างพระสงฆ์นั่นเอง

พระสงฆ์ท่านปฏิบัติปรากฏเฉพาะส่วนตนนั้น มีอยู่ ๔
อย่าง คือ

๑. ปฏิบัติเป็นสุจริต เรียกว่า **ปฏิบัติดี**

๒. ปฏิบัติมีความจริง เป็นผู้มีปากกับใจตรงกัน เรียกว่า
ปฏิบัติตรง

๓. ปฏิบัติตามแนวความดี ปฏิบัติด้วยความรู้ ไม่มงาย
เรียกว่า **ปฏิบัติตามธรรม**

๔. ปฏิบัติตามกฎธรรมตาของชาวโลก คือ ชาวโลก
ทั้งหลายย่อมปรารถนาความสุข ความปรารถนาสุขนี้แหละ
เรียกว่า กฎธรรมตา พระสงฆ์ท่านรู้ทางของความสุขความเจริญ
และในส่วนปฏิบัติของท่าน ท่านปฏิบัติเพื่อความสงบสุขเท่านั้น
อย่างนี้เรียกว่า **ปฏิบัติชอบ**

เมื่อผู้ใดปฏิบัติได้อย่างนี้ เรียกว่า ปฏิบัติถึงพระสงฆ์ได้

การถึงพระรัตนตรัยนั้น ไม่ใช่ถึงทีละอย่าง พระรัตนตรัย
มีกระแสร์ร่วมกันเป็นอันเดียว คือ ผู้รู้ความจริงนั้นแหละ ย่อม
เป็นผู้มีความดี เป็นผู้ปฏิบัติดี หรือ ผู้ปฏิบัติดีนั้นแหละคือผู้รู้จริง
และเป็นผู้มีความดีในตน รู้ถึงพระรัตนตรัยย่อมรู้จักรัตนทั้ง ๓ นี้ดี
เฉพาะตน แต่ผู้อื่นอาจเห็นเพียงแง่เดียวหรือ ๒ แ่งเท่านั้น ก็
อาจเป็นได้

นอกจากนี้ ผู้มีคุณธรรมเสมอกันย่อมรู้กันได้ คือ ใกล้เคียง
ก็พอรู้กันได้ ฉลาดต่อฉลาดก็พอรู้กันได้ฉันใด ผู้ถึงพระรัตนตรัย
รู้จักผู้ถึงพระรัตนตรัยฉันนั้น

เรารู้จักแล้วว่า การถึงพระรัตนตรัยโดยหลักอย่างสูงนั้น มีอยู่อย่างไร คงจะมีผู้ตั้งขึ้นว่า การถึงพระรัตนตรัยโดยหลักนี้ ย่อมมีน้อยคน เพราะหาผู้รู้จริงยาก โดยมากมักจะพอได้ชื่อว่า รู้ๆ เท่านั้น เมื่อมีคนน้อยคนถึงพระรัตนตรัยดังนี้ ผู้นับถือ พระพุทธศาสนาอีกจำนวนมากนั้นจะทำอย่างไร มิได้ชื่อว่าไม่ถึง พระรัตนตรัยไปหรือ? ปัญหานี้แหละเป็นปัญหาสำคัญอีกปัญหา หนึ่งซึ่งผู้นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนต้องรู้

จริงอยู่ การถึงพระรัตนตรัยอย่างดีแท้ ต้องเป็นดังที่ กล่าวแล้ว แต่ธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่ลึกไกลเกินไปทีเดียว ธรรมของพระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนทะเล ทะเลนั่นก็ค่อยๆ ลึกลงไปเป็นลำดับ ไม่ใช่ชันดิ่งลงไปทีเดียว ผู้จะลงไปสู่ทะเลก็ต้อง ค่อยๆ เดินจากริมฝั่งลงไป และค่อยๆ เดินลึกลงไปในทะเลเรื่อยๆ ฉับใด แม้ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามธรรมของ พระพุทธเจ้าก็ต้องค่อยๆ ลึกลงเป็นลำดับเหมือนกัน

วิชาเป็นธรรมอันสูงสุด ผู้ชื่อว่าถึงพระรัตนตรัยนั้น ถึง ด้วยวิชา วิชาเป็นสิ่งที่ต้องอบรมต้องปลูก ผู้ศึกษาวิชาของ พระพุทธเจ้าก็เหมือนกับนักเรียนในโรงเรียนเหมือนกัน คือ ต้อง เลื่อนความรู้ของตนขึ้นเป็นลำดับ รู้ดีรู้มากเท่าไรก็ชื่อว่าถึงพระ รัตนตรัยเท่านั้น แต่คำว่า "รู้" นั้น ก็ขอจงเข้าใจว่าแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. รู้อย่างนักเรียน เรียกว่า **รู้ชั้นปริยัติ**
๒. รู้อย่างนักธรรม เรียกว่า **รู้ชั้นปฏิบัติ**

๓ • รู้อย่างผู้ได้รับผลของการเรียนและการทำ เรียกว่า
รู้ชั้นปฏิบัติ

การรู้อย่างข้อ ๑ เป็นอย่างหยาบ

การรู้อย่างข้อ ๒ เป็นอย่างกลาง

การรู้อย่างข้อ ๓ เป็นอย่างละเอียด อย่างสูง

หลักแห่งการถึงพระรัตนตรัยว่าโดยหลักรวมก็มีเพียง ๓
หลัก เท่านั้น

ชีวิตประกอบด้วยกรรม
ความเป็นไปของชีวิตก็เว้นเสียจาก โลกานุวัตรและอิตตานุวัตร
มีความเข้มแข็งเกิดขึ้น ในคน
ไม่ไหวตามอำนาจของ โลกกรรม
มีความเห็นชอบ ไม่ไหวตามอิตตานุทธิ
เรียกชีวิตเช่นนั้นว่า "รัมมานุวัตร"

ธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมไม่ลึกลงไปกว่าที่เดียว ...

ธรรมของพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนทะเล

ทะเลนั้นก็ค่อยๆ ลึกลงไปเป็นลำดับ ไม่ใช่ชั้นตึกลงไปที่เดียว

ผู้จะลงไปสู่ทะเลก็ต้องค่อยๆ เดินจากริมฝั่งลงไป

และค่อยๆ เดินลึกลงไปในทะเลเรื่อยๆ ฉันทโค

แม้ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า

... ก็ต้องค่อย ๆ ลึกลงเป็นลำดับเหมือนกัน

ลำดับการจัดพิมพ์ ธัมมานุวัตต์และศาสนวิถิ

หนังสือธัมมานุวัตต์และศาสนวิถิมีการจัดพิมพ์มาแล้วหลายคราว โดยบางคราวเป็นการจัดพิมพ์ร่วมกัน บางคราวเป็นการจัดพิมพ์เฉพาะเรื่อง และบางคราวเป็นการจัดพิมพ์ร่วมกับเรื่องอื่นๆ ซึ่งข้อมูลการจัดพิมพ์ที่กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จึงไม่ทราบจำนวนครั้งและรายละเอียดการจัดพิมพ์ที่แน่ชัด การรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลเท่าที่สามารถสืบค้นได้โดยเรียงตามลำดับการจัดพิมพ์ดังนี้

ครั้งที่ ๑ (พ.ศ.๒๔๗๘) : “ธัมมานุวัตต์” จัดพิมพ์เป็นธรรมทานในงานปฏิสังขรณ์วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๔๗๙) : “ธัมมานุวัตต์” จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายเอง จักกะพาก

ครั้งที่ ๓-๕ (ไม่ทราบปีจัดพิมพ์) : ศาสนวิถิ มีการจัดพิมพ์ ศาสนวิถิ ๓ ครั้ง แต่ไม่ทราบรายละเอียดการจัดพิมพ์ (อ้างอิงการจัดพิมพ์จากข้อมูลในหนังสือธรรมทาน ๑)

ครั้งที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๘๑) : ศาสนวิถิ ธัมมานุวัตต์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพสามเณรประมัย กาพเนตร

ครั้งที่ ๗ (พ.ศ.๒๔๘๕) : ธัมมานุวัตต์ (ฉบับตรวจแก้โดยพระครูธรรมสารวิจิตร) จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายฮั่ว หอระตะ

ครั้งที่ ๘ (พ.ศ.๒๔๙๒) : ธัมมานุวัตต์ ไม่ทราบรายละเอียดการจัดพิมพ์ (อ้างอิงการจัดพิมพ์จากหนังสือตำนานพระชัยวัฒน์-ธัมมานุวัตต์)

ครั้งที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๑๓) : ธีมมานุวัตต์และเรืองมะเร็ง จัดพิมพ์ร่วมกับ
กับบทความ “มะเร็งคืออะไร” โดยนายแพทย์ถวิล สุนทรารักษ์ เพื่อเป็น
อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายสันต์ สุนทรารักษ์

ครั้งที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๑๖) : ธีมมานุวัตต์ จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดย
คุณภาณี อ่ำพันธุ์

ครั้งที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๑๙) : ทางสุดแห่งทุกข์ จัดพิมพ์รวมเล่ม
ธีมมานุวัตต์และศาสนวิถี โดย ส.อาจารย์

ครั้งที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๒๐) : ธรรมทาน ๑ รวบรวมธีมมานุวัตต์และ
ศาสนวิถีจัดพิมพ์ไว้ร่วมกับมหาขันธกะ (หมวดใหญ่)พระสูตรจาก
พระไตรปิฎก และพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี)
ไม่ทราบชื่อผู้รวบรวม

ครั้งที่ ๑๓ (พ.ศ.๒๕๒๑) : ธรรมทาน ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๒

ครั้งที่ ๑๔ (พ.ศ.๒๕๒๒) : ตำนานพระชัยวัฒน์และธีมมานุวัตต์
เป็นการจัดพิมพ์ธีมมานุวัตต์ ฉบับบันทึกความโดยคุณภาวาส บุณนาค
ร่วมกับเรื่องตำนานพระชัยวัฒน์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมหลวงวงศ์ สุรวงศ์วัฒน์ ต.จ.

ครั้งที่ ๑๕ (พ.ศ.๒๕๒๔) : ธีมมานุวัตต์ จัดพิมพ์เนื่องในงาน
ทอดกฐิน ณ วัดเวฬุวัน (วัดเขาจีนแลเดิม)

ครั้งที่ ๑๖ (พ.ศ.๒๕๒๖) : ธีมมานุวัตต์ จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณา-
การโดยคณะเผยแผ่ธรรมะเชิงเทรา

ครั้งที่ ๑๗ (พ.ศ.๒๕๒๙) : ธีมมานุวัตต์ จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดย
คณะศรัทธาชาวพุทธซิกาคโก-นิวยอร์ก เนื่องในโอกาสคล้ายวันเกิด
พระอาจารย์สมาน (แสงศรี) สิริปัญญา

ครั้งที่ ๑๘ (พ.ศ.๒๕๓๓) : ธีมนานวัตกรรม จัดพิมพ์ร่วมกับ แนวทางปฏิบัติเพื่อพันธกิจฯ เรียบเรียงโดย พระครูอรุณธรรมรังษี (ลุน ณ อุบล) จัดพิมพ์เพื่อเป็นธรรมทานเนื่องในงานหล่อรูปเหมือนอดีต ๔ เจ้าอาวาส และทำบุญอายุครบ ๕ รอบ ของพระอาจารย์บัวพันธุ์ กตปุญโญ เจ้าอาวาสวัดเวียงการาม ๑๒ มกราคม ๒๕๓๓

ครั้งที่ ๑๙ (พ.ศ.๒๕๓๓) : ธีมนานวัตกรรม จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ทา มุกดีพร้อม ๒๐ มกราคม ๒๕๓๓

ครั้งที่ ๒๐ (พ.ศ.๒๕๓๕) : ทางสุดแห่งทุกข์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ ส.อาจารย์

ครั้งที่ ๒๑ (พ.ศ.๒๕๓๖) : ธรรมานวัตกรรม จัดพิมพ์โดยโลกทิพย์

ครั้งที่ ๒๒ (พ.ศ.๒๕๔๔) : ธีมนานวัตกรรม จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดยคณะศิษยานุศิษย์พระนิเทศศาสนคุณเนื่องในโอกาสคล้ายวันเกิดพระนิเทศศาสนคุณ (อาจารย์สมาน (แสงศรี) สิริปัญโญ)

ครั้งที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๕๓) : ธีมนานวัตกรรมและศาสนวิถี จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดยชมรมตามรอยพุทธธรรม

ครั้งที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๕๓) : สีลาภิตานุสรณ์ รวบรวมธีมนานวัตกรรมและศาสนวิถีและประวัติสามเณรประมัย กาพนเตร

ครั้งที่ ๒๕ (พ.ศ.๒๕๕๔) : สีลาภิตานุสรณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒

บรรณานุกรม

หนังสือ

พระครูญาณวริষะ (วริยงค์ สิริธโร). ทางสู่สันติ. ม.ป.ท. , ๒๕๐๙ (พิมพ์เนื่องในงาน
ฉาปนกิจศพพระครูอุดมธรรมคุณ (ทองสุข สุจิตโต)) อ้างถึงใน
ส.อาจารย์ (ผู้รวบรวม) , ธรรมทาน ๑ (ภาค ๓ หน้า ๖). ม.ป.ท.
๒๕๒๒.

ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), พระยา.มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค
สังโยคพิธาน ไพบูล์พิจารณ์ พิศาลการันต์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สามเนตรประมัย กาพเนตร. ธรรมานุวัต. กรุงเทพฯ : ชอภาณิษา, ๒๕๓๖.

_____ ธรรมานุวัตต์. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย
(ที่ระลึกในงานฉาปนกิจศพนายฮัว หอระตะ), ๒๔๘๕.

_____ ธรรมานุวัตต์. ม.ป.ท. (ที่ระลึกในงานทอดกฐิน ณ วัดเวฬุวัน
วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๔), ๒๕๒๔.

_____ ธรรมานุวัตต์. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ ธรรมานุวัตต์. ม.ป.ท. (ที่ระลึกเนื่องในโอกาสคล้ายวันเกิด
พระอาจารย์สमान (แสงศรี) สิริปัญญา ๒๘ เมษายน ๒๕๒๙), ๒๕๒๙.

_____ ธรรมานุวัตต์. ม.ป.ท. (ที่ระลึกเนื่องในโอกาสคล้ายวันเกิด
พระนิเทศศาสนคุณ (พระอาจารย์สमान (แสงศรี) สิริปัญญา)
๒๘ เมษายน ๒๕๔๔), ๒๕๔๔.

_____ “ธรรมานุวัตต์” ใน สามเนตรประมัย กาพเนตร , ถวิล สุนทรารักษ์,
ธรรมานุวัตต์และเรื่องมะเร็ง. (หน้า ๑ - ๒๘ , ๓๖ - ๑๑๙) กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อักษรสมัย (ที่ระลึกเนื่องในงานฉาปนกิจศพนายสันต์ สุน-
ทรารักษ์), ๒๕๑๓.

_____ “ธัมมานิวัตต์” ใน (ไม่ปรากฏชื่อผู้รวบรวม), ธรรมทาน ๑.
(หน้า ๒๔-๑๖๑) . ม.ป.ท. , ๒๕๒๒.

_____ “ธัมมานิวัตต์” ใน ส.อาจารย์ (ผู้รวบรวม), ทางสุดแห่งทุกข์.
(หน้า ๒๔ - ๑๖๑) กรุงเทพฯ : ว.บูรพาการพิมพ์
(ที่ระลึกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ ส.อาจารย์), ๒๕๓๕.

_____ “ศาสนวิถี” ใน (ไม่ปรากฏชื่อผู้รวบรวม), ธรรมทาน ๑.
(หน้า ๘-๒๓) . ม.ป.ท. , ๒๕๒๒.

_____ “ศาสนวิถี” ใน ส.อาจารย์ (ผู้รวบรวม), ทางสุดแห่งทุกข์.
(หน้า ๘ - ๒๓) กรุงเทพฯ : ว.บูรพาการพิมพ์
(ที่ระลึกเนื่องในงานฌาปนกิจศพ ส.อาจารย์), ๒๕๓๕.

ฐานข้อมูลออนไลน์

พระครูสุทธธิดธรรมรังษี. ปัญญาประกอบไปด้วยสมาธิ [MP3]. เข้าถึงได้จาก
<http://www.jozho.net> (วันที่ค้นข้อมูล ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๓)

....ถามปัญหาธรรมะบ้านคุณสุภิตย์ [MP3]. เข้าถึงได้จาก
<http://www.jozho.net> (วันที่ค้นข้อมูล ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๓)

....ถามตอบ[MP3]. เข้าถึงได้จาก <http://www.jozho.net>
(วันที่ค้นข้อมูล ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๓)

พระธรรมวิสุทธิมงคล. ผมตายแล้วพวกท่านจะอาศัยใคร? [MP3]. เข้าถึงได้จาก
<http://www.luangta.com> (วันที่ค้นข้อมูล ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๓)

ขออนุโมทนา ผู้ร่วมสร้างหนังสือ “ รัชมานุกีร์คและศาสนวิถี ”

ชมรมกัลยาณธรรม

อ โมริรัตน์ บุญญาศิริ

คุณสมภพ พิณจชัย

คุณวิลาวัลย์ ท่วงไรสง

คุณเล่ห์ตัน มานัสสถิตย์ วิทเลิศ

คุณวลัยพร บุญยัง

คุณดวงกมล เรืองจินดา

คุณภูธัช เจริญเชื้อ

คุณแม่ ชั่วอิม แซ่ตั้ง

นพ สุนทร ศรีปรัชญาอนันต์ —คุณอุไรวรรณ ศรีปรัชญาอนันต์ และครอบครัว

คุณภิรมย์ วรวงศ์สุ

คุณปรัชญา วรวงศ์สุ

คุณจันทรวรรณ คุณานุกาพกุล

คุณจิตพาณี อนันต์กุล

ครอบครัว คงประเสริฐอมร

คุณแม่สุภาพร —คุณอนุกุล กันย์ภูมินนท์

คุณเปรมฤดี ปฐมกสิกุล

คุณกาญจนภรณ์ เรืองอารีย์รัชต์

คุณชูพงศ์ ชูพจน์เจริญ —คุณนิภาพันธ์ ชูพจน์เจริญ และครอบครัว

คุณสุชัย กอประเสริฐศรี

คุณเบญจดา กอประเสริฐศรี

คุณสุเมธ ท่านเจริญ

คุณวนพรรษ ท่านเจริญ

คุณกอบศิริ โกมลบุตร

คุณวิกรานต์ โกมลบุตร

คุณศศิชา นินา

คุณวรรณธิดา ศุภจริยาวัตร

ทพญ อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ

คุณทัศนีย์ ฉันทาคิตย์

คุณทิพวรรณ ขวัญข้าว

คุณปราณี ดาโลดม

คุณกอร์ท วิทเลิศ

คุณมณฑิรา อาจสมิติ

คุณสุนิษา ศรีศิลป์นันท์

ดร ภาวิลาดี บุรีกุล

คุณนุสรา บำรุงธรรม

คุณธารนที กฤตบุญญาลัย

คุณดวงใจ สมุทวานิช

คุณวีรยา อาภาพิสุทธิ์

คุณกมลทิพย์ คงประเสริฐอมร

คุณสุประวีณ์ พิพิธบดีกุล

คุณสุนันดี นกพุ่ม

คุณจิรายุ เกษมวุฒิ

คุณเกวรินทร์ ปัญญาวุฒิไกร

คุณอรวรรณ กอประเสริฐศรี

คุณสุกัญญา ชุตินันท์กุล

คุณจันทรา ท่านเจริญ

คุณนโม ท่านเจริญ

คุณปิ่นทิพย์ หงษ์ทอง

คุณวีรพจน์ พ้อลิละ

พนักงานการบินไทย

คุณกัญญ์กานต์ กาญจนวงศ์วนิช

คุณปดิรพ จิตรภิมรย์ศรี	คุณตะวัน พันธาวงศ์
คุณกาญจนา ทองช่วง	คุณอึ้ง แซ่ล่า
คุณฝูย แซ่แจ่ง	คุณอารีย์ ทยานานุกัณฑ์
คุณยืนยง ทยานานุกัณฑ์ —คุณสุรียรัตน์ ทยานานุกัณฑ์ และครอบครัว	
คุณสันติ ทยานานุกัณฑ์ —ด ช ธิชชัย ทยานานุกัณฑ์ และครอบครัว	
คุณชนัญญา เอียวพันธ์ และครอบครัว	ผศ มพ มนะพล กุลปราณีต
คุณอาภา สถิตมันคง	คุณนันทิพัฒน์ บุญทวี
คุณวัลภา มนตราประสิทธิ์	คุณนันทันท์ วีระกิตติไกรกุล
ดร วัฒนะ บุญจับ	ดร เทวี บุญจับ
คุณขวัญกมล บุญจับ	ชมรมพุทธศาสนา กฟผ .
ผศ ดร .ชานันท์ สุตสุข	คุณจรีรัตน์ สุตสุข
คุณชिरวิทย์ สุตสุข	คุณอารียา สุตสุข
อ มพพร รัตนช่วง	ดร วันเพ็ญ เหล่าศรีไพบูลย์
คุณปัญญา สหเทวสุคนธ์ —คุณวรรณกา สหเทวสุคนธ์ และครอบครัว	
อ ประสงค์ กัลยาณธรรม	ผศ ดร .ธนวรรณ พานิชพัฒน์
อ ภิวรรณ พุทธสนธิพจน์	ผศ อรพรรณ คังขจันทรานนท์
คุณสุรชัย รื่นนุसार	คุณบุญเดือน เล่าเปี่ยม
รศ ภิศมัย หาญมงคลพิพัฒน์	ผศ อารย์ นวลอินทร์
ผศ ดร มาลี ศรีสตุสุข	อ มวลจันทร์ มัจฉริยกุล
คุณวไลลักษณ์ แพทย์วิบูลย์	ผศ ฉลี สงสว่างค์
รศ ดร มพ ฉิปร วิประกษิต	คุณวรพร คล้าพันธ์
คุณปาลิกา โมกขะเวส	คุณปริญา ซาตะเมธีวงศ์
คุณอภิณา —คุณจิตชนก แดนวังเดิม	
คุณพิสิษฐ์ —คุณพนิดา ว่องธีรกิจโกศล และครอบครัว	

ขออนุโมทนาบุญกับทุกท่าน ที่เกี่ยวข้องทุกๆ ส่วน

หากมีข้อผิดพลาด ขาด เกิน บกพร่อง ประการใด ทางคณะผู้จัดทำขออภัยมา ณ ที่นี้

แบ่งแรงซั๊ก 20% มาช่วยสังคมกัน

ต้องการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นธรรมทาน สามารถติดต่อ
คุณวุฒิพงษ์ ชมรมสะพานบุญ โทร.085-9707222 ได้อีก 1 ช่องทาง

“เคยได้อ่านหนังสือธัมมานุวัฑฒ์ของสามเณรประมัยแล้ว
และอาตมาถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติ
ใช้เป็นหลักวิชาการปฏิบัติที่ทันสมัยที่สุด
สำหรับหนังสือเล่มนี้เป็นที่ปรึกษาได้เป็นอย่างดี”

บางส่วนจากพระธรรมเทศนา
โดยพระชินวงศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธ จานีโย)
วัดป่าสาละวัน จ.นครราชสีมา